САМОСТІЙНА УКРАЇНА

INDEPENDENT UKRAINE

Рік XXXVI Ч. 2 /412/ 1984

«INDEPENDENT UKRAINE»
Published [illegible] American-Ukrainian Publishing and Printing Co., [illegible] 2315 W. Chicago Ave. CHI[illegible] U.S.A.

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

Орган Організації
Державного Відродження України
/ ОДВУ /
та
Ідеологічно Споріднених Організацій
/ ІСНО /

Адреса Редакції:

VASYL NAHIRNIAK, Editor
P.O. Box 5544
MADISON, WI. 53705, U.S.A.

На окладинці— Пам'ятник Олега Кандиби-Ольжича на оселі його імени в Лігайтон, Пен. ЗСА. Постамент: проєкт архітекта Василя Нагірняка; Бюст: праця маєстра Михайла Черешньовського.

ЗМІСТ

Ч. 2/412/1984

"INDEPENDENT UKRAINE"
Published by: American-Ukrainian Publishing & Printing Co. Inc.
2315 West Chicago Avenue, Chicago, Illinois 60622
Printed Quarterly. Price $12.00 per year.
Editor in Chief, **Vasyl Nahirniak**
"Application to Mail at Second-Class Postage Rates is pending at Chicago, Ill."
POSTMASTER: Send address changes to:
"INDEPENDENT UKRAINE"
2315 West Chicago Avenue • Chicago, Illinois 60622.

VOLUME XXXVI

No. 2/412/ - April, 1984

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

Рік XXXVI Ч. 2, /412/ 1984

ЗВЕРНЕННЯ
В 40-РІЧЧЯ СМЕРТИ
ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

У боротьбі проти всіх окупантів України в часі Другої світової війни впало на полі слави багато вірних синів і дочок українського народу, щоб своєю кров'ю засвідчити перед усім світом волю українського народу жити своїм власним, вільним ні від кого незалежним національно-державним життям. Тисячі членів і прихильників Українського Націоналістичного Руху згинули в підпільній боротьбі, на відкритих фронтах збройних змагань за відновлення суверенної української держави, як і в тюрмах і концентраційних таборах.

Між тими, що стояли в перших рядах цієї боротьби, був **Олег Кандиба-Ольжич** одинокий син співця Українських Визвольних Змагань 1917-1921 рр., поета Олександра Олеся. За багатогранну участь у змаганнях за волю України, гітлерівсько-нацистські окупанти схопили Олега Ольжича і запроторили в концентраційний табір в Саксенгавзені й тортурами в часі допитів дня 6-го червня 1944 р. закатували його на смерть.

Щоб закріпити добру пам'ять про вклад цього великого сина українського народу у визвольну боротьбу, Світова Координаційна Рада Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій та її складові організації долучуються до вже проголошеного Українським Націоналістичним Рухом рішення про **1984-ий рік як РІК ОЛЬЖИЧА й цим звертаються до всього українського громадянства причинитися до гідного вшанування вкладу д-ра Олега Кандиби-Ольжича в цю боротьбу, влаштовуючи конференції для розгляду його багатогранної діяльности. святкові сходини-академії в його пошану, а зокрема зібранням його наукової, поетичної, публіцистичної та культурної спадщини й підтримкою видання її новоствореною Дослідною Фундацією ім. О. Ольжича.**

На цьому місці згадаймо деякі факти з життя й діяльности Олега Ольжича. Закінчивши геологічні студії в Карловому університеті в Празі, д-р Олег Кандиба працював дослідником у Гарвардському університеті. Свої молодечі роки проводив у студентських організаціях, а зокрема в Пласті в Празі та на Закарпатті. З Божої ласки був він поетом героїчного жанру, відображуючи свою участь в українському Націоналістичному Русі. В часі державного будівництва в Карпатській Україні в 1938-39 рр., він був референтом культури у Проводі Українських Націоналістів і з тієї позиції розгорнув багатогранну культурну й мистецьку діяльність у Хусті й у всій Карпатській Україні. Перебуваючи в Хусті, Олег Ольжич очолював усіх тих членів Організації Українських Націоналістів, які, мов орли, злетілися з усіх земель Соборної України й діяспори, щоб прикласти своїх рук до державного будівництва, а відтак до оборони цієї державности в рядах Карпатської Січі. Вже тоді Олег Ольжич зазнав тортур від гортіївських фашистських посіпак у концентраційному таборі у Варю Лапоші.

Вийшовши з мадярського концентраційного табору, Олег Ольжич кинувся всім серцем і всією душею до підготови походу до Львова й Києва. Своїм

палким словом у тодішній націоналістичній пресі плекав він героїку боротьби й духово підготовляв сотні й тисячі українських націоналістів до повороту на українські землі. В слушний час попрямував він, уже як Перший Заступник Голови Проводу Українських Націоналістів полк. Андрія Мельника й як Голова Оперативного Керівництва ОУН на Рідних Землях, з друзями до рідного Києва, щоб там класти підвалини під державне будівництво. Чудом вдалося йому вирватися з Києва, де його друзі Іван Рогач, Олена Теліга, Василь Кузьмик, Іван Рошко-Ірлявський згинули в Бабиному Ярі з рук озвірілих гітлерівців. На жаль, не вдалося йому обійти подібної долі, бо те саме ґестапо і його замордувало в концентраційному таборі в Саксенгавзені.

Українські Громадяни! Поетична, культурна, національновиховна, підпільнореволюційна та наукова діяльність Олега Ольжича жде на своє зібрання і дослідження. Щойно запізнавшися з глибиною духа Олега Ольжича можна якслід оцінити велику втрату для українського народу.

СВІТОВА КООРДИНАЦІЙНА РАДА І С Н О

Павло Дорожинський — *голова*
Володимир Процик — *секретар*

СКЛАДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІСНО

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ АКАДЕМІЧНИХ ТОВАРИСТВ "ЗАРЕВО"
Центральний Провід
інж. Богдан Гасюк — Ольга Михайлюк

СВІТОВА КООРДИНАЦІЙНА РАДА МОЛОДІ ІСНО
Олег Гуцул — Віра Дорожинська

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ КАНАДИ
мгр Михайло Ромах — мгр Євген Мастикаш

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНОК КАНАДИ ім. О. БАСАРАБ
Софія Проців — Анна Бардин

УКРАЇНСЬКА СТРІЛЕЦЬКА ГРОМАДА КАНАДИ
Михайло Шебець — Павло Салій

МОЛОДЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ КАНАДИ
Уляна Плавущак — Григорій Тарас

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД В КАНАДІ
Іван Сербин — Ольга Цвик

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ АКАДЕМІЧНИХ ТОВАРИСТВ "ЗАРЕВО" В КАНАДІ
Роман Ващук — Іван Підкович

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ім. О. ОЛЬЖИЧА В КАНАДІ
мгр Василь Верига — мгр Василь Федорович

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА "НОВИЙ ШЛЯХ" В КАНАДІ
Василь Ситник — Яків Мирошник

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В ЗСА
д-р Богдан Шебуичвк — мгр Володимир Яців

УКРАЇНСЬКИЙ ЗОЛОТИЙ ХРЕСТ В ЗСА
Наталія Іванів — Ореста Яримович

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД В ЗСА
д-р Володимир Михайлів — Мирослав Роговський

МОЛОДЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТИ В ЗСА
Олег Гуцул — Оксана Михайлюк

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ АКАДЕМІЧНИХ ТОВАРИСТВ "ЗАРЕВО" В ЗСА
мгр Мирослав Кий — Богдан Петріна

ДОСЛІДНА ФУНДАЦІЯ ім. О. ОЛЬЖИЧА В ЗСА
д-р Мирослав Чаповський — інж. Михайло Герець

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА "САМОСТІЙНА УКРАЇНА" ЗСА
д-р Іван Лесейко — Степан Паньків

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ
Андрій Костюк — Едвард Струк

ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК ім. О. ТЕЛІГИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ
Віра Смерека — Олександра Гоголь

ЛЕҐІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ
Іван Волинець — Остап Чуйко

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ПРИ ОУВБ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ
Степан Мороз — Володимир Коротченко

ФУНДАЦІЯ ім. О. ОЛЬЖИЧА У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ
Марко Починок — Іван Процай

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ У ФРАНЦІЇ
інж. Володимир Малинович — Василь Мулик

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ФРАНЦІЇ
Володимир Ґеник — Ольга Малинович

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛНЕ ВИДАВНИЦТВО "УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО" У ФРАНЦІЇ
д-р Ярослав Мусянович — д-р Аркадій Жуковський

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО "ВІДРОДЖЕННЯ" В АРҐЕНТІНІ
інж. Олександер Хам — Богдан Коваль

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНОК "ВІДРОДЖЕННЯ" В АРҐЕНТІНІ
Ольга Котульська — д-р Маруся Зінько

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ "ВІДРОДЖЕННЯ" В АРҐЕНТІНІ
Данило Пена — Іван М. Регей

КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА "ВІДРОДЖЕННЯ" В АРГЕНТІНІ
Мирослав Пацлавський — Горасій Яворський

ХЛІБОРОБСЬКО-ОСВІТНІЙ СОЮЗ В БРАЗИЛІЇ
Іларій Безручко — інж. Олександер Чечко

УКРАЇНСЬКА ЖІНОЧА ОРГАНІЗАЦІЯ В БРАЗИЛІЇ
Тетяна Башин — Євгенія Мазепа

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ "КЛЕМ" В БРАЗИЛІЇ
Лавро Прийма — Марія Мартинюк

УКРАЇНСЬКО-БРАЗИЛІЙСЬКИЙ КЛЮБ
проф. Степан Плахтин — Іван Кіндра

ФУНДАЦІЯ ім. О. ОЛЬЖИЧА В АВСТРАЛІЇ
Святослав Книш — Дозя Володимирів

ФУНДАЦІЯ ім. О. ОЛЬЖИЧА В НІМЕЧЧИНІ
мгр Мирослав Антохій — Іван Керестиль

Н. Пазуняк

ВЕЛИКИЙ ДУХОМ

/ до 40-річчя смерти О. Ольжича /

«Ніхто бо більшої любови не має,
як той, хто душу свою покладе
за друзів своїх.». **/Св. Євангеліє/.**

О. Ольжич був, за окресленням подібного феномену Іваном Франком, «цілим чоловіком» чи цілою людиною, з думкою про повновартість людської істоти у найвищому розумінні того слова. Великими називаємо творчих людей, які відкрили людству чи лише своїй нації якусь тайну буття і які залишили печать свого духа на майбутніх поколіннях. Ті нащадки благословенні, які спроможні будуть вибрати найкраще із творчих здобутків мислителя чи поета і підуть у мандрівку століть «із його духа печаттю», — знову парафразуємо Франка. Таким великим був Ольжич, який у всевідданому служінні своїй національній ідеї вказував у своїй творчості на немеркнучі скарби найкращих здобутків культури людства.

В осередку світозору О. Ольжича була завжди Україна і її доля. Все, що оточувало її в сучасному і минулому, здалека і зблизька, захоплювало його остільки, оскільки довколишні цивілізації і культури були носіями непроминальних вічних цінноців, з яких безпосередньо і посередньо черпала духові й матеріяльні скарби чи властивості його нація. Ольжичеві довелося бути, завдяки його вродженим здібностям і зацікавленням і праці над собою, поетом з Божої ласки, науковцем завдяки допитливості аналітичного ума, і революціонером і ідеологом за власним вибором, завдяки особливостям його характеру і з великої любови до своєї української нації. Цілісність його особистости зобов'язує нас поглянути на всі три аспекти його зацікавлень.

О. Ольжич знав закони природи і здогадувався, як поет, про суть життя в прадавні епохи; як науковець-археолог, він вивчав їх у лябораторії емпіричних дослідів, а згодом синтезував їх як поет. Так у Ольжича, поета і дослідника, оживали епохи, а мертві предмети промовляли вічно живим духом давнини. Про це говорить його перша збірка «Рінь» /1935 р./. Цю збірку видав поет уже як цілком зріла людина, з балястом наукового досвіду. В 1930 р. він здобув докторат у Карловому університеті в Празі, а після того працював як дослідник прадавнього мистецтва /розкопи в Юґославії, співпраця з Гарвардським університетом, публікації/. Ми не знаємо Ольжича-початківця. Читаючи поезії збірки, відчуваємо, що ціллю поета не є зобразити минуле, натомість проникнути в нього й вичарувати звідти ті сили буття, що двигали його невпинно вперед, а були це вічні вартості — сила, хоробрість і жага перемоги, а заразом — прямота й чистота почувань. Вслухаючись у прадавні ритми, Ольжич не віддалювався від національних проблем, бо в його сприйманні сучасність нації і її майбутнє виростає з давніх культур і цивілізацій, адже його українська нація ніколи не була ізольована від світу. Наведім деякі рядки. Стихія має свою красу

«Напинайте рогожі вітрил:
Океан прикидається злим!
Він могутні обійми відкрив
Дітям сонця і дітям своїм.»

«Камінь», 1932 р./

Поет любується потужним ходом бронзової доби:

«Віку бронзи, це ти, це твоє ненасичене
сонце
Нерухомо повисло мутне над сухими
борами
І бренить, і дзвенить, і гуде . . .»

В уяві поета — вогкий вітер дужими грудьми співає на його мечеві — ще десь на світанку цивілізації. Ритмічний похід уявного майбутнього відчувається з точки зору давнішої епохи в циклі «Залізо».

«Лише ковалі невсипущі
Кують від сходу до сходу
Металь небувалий, сліпучий,
Ворожать майбутні походи.»

В античності приспівують поетові інші вартості — мудрість і мужність полководців, виринає оповита леґендами постать Олександра в уяві знов таки попередніх поколінь:

« . . . А там, в майбутній злотній далині
Шалені коні і гарячі лиця,
Персеполіс у димі і огні
І Олександра божеська десниця.»

Уся історія — це не пожиттєві анали;
це даність життя. Ганібал і Сціпіон — це супротивники у походах і боях, але кожний із них мав візію перемоги, тому вони зберігаються в пам'яті віків:
« . . . Тебе приносять жертвою пустині,
І здобуває нагороду Вічність.»

Антична Україна — Скитія чи Сарматія зустрічаються в торгівлі чи зударяються в боях із Гелладою. Лезо меча ольвійця-грека готове до зудару із скитом
«Лезо-свічадо, і в ньому мій вихід один —
Завтрашній похід, зелені простори і —
скити».

Готи зударяються з антами, а там уже гримлять варязькі панцирі, як дикий водоспад.

Коли поет-мислитель наближається до рідної середновічної давнини, появляється нотка ніжности й туги у його строфах:

«День осінній — наче грецька паволока,
Русь моя! Золототкана Русь!»
/«Поворот»/

Згадка про ритм «Слово о полку» викликає картину вже рідного героїзму:

«Давнім трунком, терпкістю Каяли
Ці — і кров, і смерть.
Небо — княжі київські емалі.
Небо знову — твердь.»

Поет черпає щедро дари духа шоломом:

«Як колись, горіти і п'яніти,
Шоломом п'ючи,
І життя наопашки носити
На однім плечі . .»

У цих нечисленних прикладах прозвучала ґльобальна настанова Ольжича, засвідчена в його збірці «Рінь». На цій твердій базі ідеалістичного всесвітянства основує Ольжич і свою власну — українську—націоналістичну й революційну діяльність. Ольжич надавав величезного значення науці й культурі назагал. Він вичаровував скарби людства з різних епох, культур і народів. Вони просвічували його національну культуру. Про характер науки Ольжич писав: «В час, коли українську науку вживається або викривлюється по вподобі ворожих українській нації сил, суспільство мусить протиставити цьому наукове будівництво, що виходитиме з національних потреб» — це слова д-ра Олега Кандиби — науковця */на основі статті О. Лащенка/*.

Виявом культурних інтересів Ольжича була створена ним Культурна Референтура ОУН, що охоплювала всі основні ділянки — справи шкільництва, виховання, преси, мистецтва, фолкльору, історії, літератури, театру. Ольжич дбав про те, щоб кожна ділянка була очолена найвідповіднішою для того людиною. Сам давав напрямні, пишучи статті й відозви.

Майже всі матеріяли, вже зібрані для публікації, були сконфісковані Ґестапом у 1942 р. в Празі. Та впродовж років, від 1938-42 багато з того було здійснено в терені; — це була під-

готовча державницька діяльність. У писаннях і постановах О. Ольжича просвічував всюдисущий елемент моралі: звільнення українського народу з кайданів чужих окупацій невіддільне від його морального відродження. Ольжич утотожнював визвольну боротьбу з духовою революцією. Тематика публіцистики Ольжича зосереджена на визвольній боротьбі та на українському націоналізмі; рівночасно вона безпосередньо пов'язана з революційною діяльністю Олега Кандиби-Ольжича. Перед війною стає він координатором акції державного плянування підготови матеріялів для справи державного будівництва України. Перед II ВЗУН у 1939 р. в Римі Ольжич допомагає при підготові його, а коли в 1940 р. наступив розкол в ОУН, Ольжич залишається вірним проводові полк. А. Мельника /*«Дух руїни»* — його брошура/. Під час воєнних подій Ольжич був уповноважений Проводом ОУН керувати дією ОУН на Центральних і Східних землях України.

В грудні 1942 р. Ольжич стає заступником полк. А. Мельника, а після арешту Ґестапом полк. А. Мельника 26 січня 1944 р. Олег Ольжич стає провідником ОУН. В міру того, як совєтські війська відступали на схід, О. Ольжич пробивався на схід; Краків - Львів - Житомир - Київ; зударяється з дійсністю голоду й холоду — головно духового опустіння — наслідок довготривалої ворожої окупації не тільки терену, але в великій мірі і людських душ.

Житомир — родинне місто Ольжича, де він прийшов на світ 8 липня 1907 р.; воно якось спонтанно вітало його як рідного; незабаром відбулися там грізні трагічні події — убивство Сеника і Сціборського, кров і горе . . . Київ — розбитий і холодний, та все ж величний, ранами своїми вітав поета й борця, що вийшов із нього юнаком і пішов у світ шукати долі для свого народу. Тут, у лютому 1942 р., згинули з руки німецьких нацистів близькі друзі його, творці нової духовости України — Олена Теліга, Михайло Теліга, І. Рогач, Ірлявський . . . Довелося повертатися до Львова.

При всіх тих катаклізмах Олег Ольжич був цілісною людиною, — адже життя ще не перервалося . . . 2 серпня 1943 р. він одружується з Катериною Білецькою. Це ще говорило життя. Незадовго, у травні 1944 р. — арешт у Львові і транспорт до катівні в Саксенгавзені, а вже десь уночі з 9 на 10 червня смерть у муках. А дальше — тяжкі кроки сатрапів по в'язничнім коридорі і — крематорій. . .

Олег Ольжич приніс у жертву своїй вимріяній Україні життя: муки і кров. . . Мабуть, і в годину смертну височіла перед духовим зором візія: Духова Україна виринає перед ним обрисами гордого замку, сперта на тисячолітньому підмурівку. Великі ідеї в муках родяться. Він служив Правді й Україні до кінця.

Та не лише життя приніс Ольжич у жертву своїй ідеї. У великій мірі він приніс у жертву й свою улюблену поезію. Він насильно відрікається від своєї музи, бо стає борцем-революціонером. Та все ж не може цілковито знехтувати її. В 1940 р. виходить збірка «Вежі», що складається з двох лірично-епічних поем — «Городок» і «Незнаному воякові». Тут тематика революційних змагань піднесена на висікість символу визвольної боротьби за свободу. Це пісня доби, у якій молодь західної України кривавилась і гинула за свої національні ідеали. У збірці «Вежі» височіє ідеал чину, тому для вислову свого кредо поет шукає простих і суворих слів, як напр.

«Прокляття моїй плоті,
Що слабша за мій дух.»
Або:
«Шкодуємо тільки, що вмерти
Удруге не зможемо ми.»

Можемо з переконанням сказати, що О. Ольжич жив згідно зі своїми творчими тезами; відоме
«Держава не твориться в будуччині,
Держава будується нині» — було ляйтмотивом його життя.

Остання збірка «Підзамчя» вийшла вже посмертно в 1946 р. Вона свідчить

про те, що хоч поет забороняв собі самому цілковито повернутися до світу поезії, він ніколи не розірвав зв'язку з поетичною творчістю. Ольжич жив до кінця своїх днів повним життям у глибині своєї істоти, був « цілим чоловіком ». У вируванні воєнних вітрів, серед наступу обох ворогів-сатрапів на землю рідну, Олег — людина і поет — шукав хвилини спокою — контепляції. Він бачив тоді життя міста ремісників Підзамчя, красу жіночої ніжности, відчував смуток чиєсь долі. . . .

Прогуло життя і, наче в поспіху на 37-му році, завершився його цикл у далекій чужій келії — страдника і героя.

Героїзм ніколи не був засобом для чогось у Ольжича; він був цінністю у собі. Тому і його геройську смерть треба прийняти як найвищу цінність у собі і як ціну свободи нації.

Що ж залишив О. Ольжич нам і своїм пізнішим нащадкам — дітям, внукам?. . Адже він мислив тисячоліттями. Проминули спалахи революції, чи виринуть — і в якій формі виринуть вони знову?

Може таки головним заповітом є моральні, етичні й глибоко патріотичні основи, висловлені в його майстерному поетичному слові:

«Піти чи послати і стать сам-на-сам
З своїм невблаганним сумлінням.»

Прислухаючись до голосу сумління, ми спроможні сприйняти дар Божий:
«Нам дано відріжнити зле і добре,
мале і велике,
І прославити вірність, невинність
і жертву героя.»

А тоді:
«. . . Легкі і ясні ідіте
Зустріти лице отця!» — це його глибока віра в Бога — релігійність. Людина, яка має принести в майбутнє естафету поета — ідеолога — борця і героя Ольжича, повинна плекати ті якості, які він прославив: чесність, чистоту, відвагу, чуйність до добра і правди:

«О, очі мої гарячі
І уста мої сірі, спраглі,
Що бачите тільки сонце,
Щоб тільки кричати правду!»

У цьому допомагає нам наш Творець. Поет пише:

«Господь багатий нас благословив
Дарами, що нікому не відняти:
Любов і творчість, туга і порив,
Відвага і вогонь самопосвяти!»

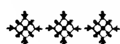
Цей вогонь самопосвяти зовсім не якась абстрактна з'ява. Це значить — зустріти лице в лице виклик ворога: ворог намагається вбити дух України, зламати хребет української нації. Хоробрі духом в Україні супротивляються тому, ставлять своє життя як ціну за незламність духа. А нам тут у суспільній дії навіть не треба наражати життя для цього. Нам треба тільки послідовно працювати над тим, говорити про це з молоддю, не здаватись. Це і буде виявом вірности Ольжичевим ідеалам.

І тоді тільки — при плеканні цих вартостей — живих безнастанно, з покоління в покоління — ми будемо спроможні відродити вимріяну Українську Державу. У тому нам допоможуть і полягли герої, в апокаліптичній візії поета:

«І мертві встають і шукають хреста,
Їх очі розчахнуто тьм'яні,
Встають, наче поросль струнка і густа —
Страшне покоління титанів.»

І його поклик до майбутніх поколінь лунає і сьогодні серед нас:

«Смертоносні, тверді! Непоборні!
Дорогі до безтями! Прийдіть!»

ВІД РЕДАКЦІЇ

У сорокріччя трагічної смерти великого поета-мислителя й революціонера, сл. п. Олега Ольжича Кандиби, передруковуємо знаменну статтю Володимира Державина з видання — збірки поетичних творів О. Ольжича "Величність", яку видав Другий Відділ ОДВУ під редакцією Теодора Курпіти в Чікаго, 1969 року.

Володимир Державин

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ ПОЕТ НАЦІОНАЛЬНОГО ГЕРОЇЗМУ (Д-р Олег Кандиба 1908 — 1944)

Нам дано відрізнити зле й добре,
мале і велике,
І прославити вірність невинність
і жертву героя.
О. Ольжич

У нашій літературі, що впродовж цілого XIX сторіччя зберігала щільний контакт із героїчним епосом козацьких дум, а за XX позначилась героїчною тематикою І. Франка, Лесі Українки, Ю. Липи, Ю. Яновського, Є. Маланюка, М. Чирського і багатьох інших — визначення поезії О. Ольжича як поезії націнального героїзму, може викликати подив. Адже героїзм, за емоційною природою своєю, скрізь той самий. Проте героїчна тематика — це ще не є героїчний світогляд. Поезію Ольжича героїзм не лише скрізь тематично просякає, а л е й становить її творчу психічну домінанту. Це героїзм органічний, незалежний від зовнішніх чинників і, сказати б абсолютний. У героїчній тематиці інших наших поетів і белетристів незрідка відчувається, що це промовляє героїзм людини національно покривдженої, отже, наколи не вимушений, то, принаймні, якоюсь мірою зумовлений тими чи іншими історичними подіями та ситуаціями. Героїзм у поезії Ольжича — вільно обраний і вільний усякого розрахунку, всякої думки про духову чи іншу нагороду: він сам — своя найвища й, суттю кажучи, єдина гідна нагорода, нагорода, що вища навіть за славу:

Шляхи — велетенські гадюки. . .
Невгнутий. розмірений крок. . .
Діла і змагання сторукі,
І смерть, як найвищий вінок.

Героїзм у О. Ольжича не випливає з національно-державницького патріотизму (як це майже скрізь у нашій сьогочасній поезії), а радше збігається з ним, як два рівнобіжні вияви того самого глибинно ідеалістичного світогляду, що кульмінує в піднесенні цілком вільно обраної самопожертви — в тому екстатичному піднесенні, яке так геніяльно висловлене в поезії Ольжича «Піхотинець», де «душа відділилась від тіла», що «струнке і спокійне, ступає в холодних рядах», бо —

До віку його не обійме
Ні сумнів, ні згадка, ні страх.
І радісно духу дивиться,
Як тіло тяга кулемет,
Стискає гарячу рушницю
І вперто повзе наперед.

Узята в цілому, як органічна духова єдність, поезія Ольжича подає високоартистично оформлену синтезу найвищих ідейних рис і вольових прагнень українського націоналізму, поєднуючи їх у величний монумент героїчного світогляду й чину. Ольжич належав до групи письменників-націоналістів, що визначили свій світогляд, як «трагічний оптимізм». Це назва, очевидна річ, умовна, а для самого Ольжича й зовсім сумнівна, бо його світогляд скерований не на трагічне в житті людей і народів, а на цілковите переборення трагічного первня, і переборення не через оптимізм, а через героїчну самопожертву, через самовільну відмову від усіх тих духових та інших благ земних, що їх здійсненність, осяжність і бажаність саме оптимізм звичайно обстоює. Героїчний світогляд Ольжича стоїть понад оптимізмом і песимізмом — по-

над позитивною чи негативною оцінкою земною дійсности; бо піднесений у ньому саможертовний героїзм не залежить ні від тієї дійсности, ані від її оцінки — тільки від емоційно-вольового напруження самої людини, і ні від чого більше. Звідси в поезії Ольжича оте начебто оптимістичне прийняття й виправдання світового буття (космосу) в усіх його реалізаціях; бо всі вони — лише матеріял і нагода для героїчного самовиявлення людини. З цього докорінно ідеалістичного погляду, практичне зацікавлення в реальній перемозі якоюсь мірою поступається перед духовою перемогою — перед готовістю до самопожертви — і найгірше лихоліття обертається на найкращу нагоду для героїчного чину:

Колись нащадкам стане час наш — «час
Понурих воєн, варварських звичаїв» —
(Цей час ласкавий, що так щедро нас
Чеснотами відвічними вінчає!...)

Бо, як писав сам Ольжич 1938 року в альманасі «В Авангарді» героїчна доба, в передовій стежі якої знайшлася, завдяки глибині свого переродження. Україна, гряде! Чуємо її непереможний могутній хід. Бачимо ввесь безмір простору, що відкривається людині героїчної духовости»...

Очевидно, ця героїчна духовість ні в якому разі не становить довільної самоцілі, «чину заради чину», відриву від конкретних історичних потреб власної нації — хоч і для неї, за щирим переконанням Ольжича, героїчна слава повинна бути над усе:

«Приходимо до питання провідної ідеї української духовости, яка б висловлювала покликання української нації. Є це ідея, в ім'я якої повстав колись Переяслав: «зане переяславу отрок той», і в ім'я якої Святослав кликав «не посоромити землі руської» — ідея Слави. Ідея ця вкороновує цілу тут накреслену українську духовість. Випливає вона з цілости войовничого й героїчного світогляду народу і значить у своїй істоті моральний наказ героїчного повнення суспільно-етичного ідеалу». (Олег Кандиба: Сонце Слави, посм. вид. 1947 року).

«Суцільна в своїй органічній войовничости, осяяній лицарськими чеснотами, ступає вона (нація) по свойому історичному шляху за наказом Великого Роду, віддавши себе всю на службу найвищій ідеї своєї духовости та історії — ідеї Слави». (Передмова до «Золотого Слова», 1941 р.)

До цієї концепції історичного покликання української нації можна приставати, але не можна не ставитись до неї з найглибшим пієтизмом. У всякому випадку з неї ясно випливає, що героїзм Ольжичевого світогляду є безумовний, проте не самоцільний: він базується на ідеї національно-державного покликання, а за останню й найвищу мету має здійснення в людстві того самого божественного космічного ладу, що панує в природі, де «ні хмара..., ні зорям не вузько, сповняючи вічний закон»; бо немає для нього істотної різниці навіть між автострадами на земній поверхні і шляхами світил на небі — такою мірою проймає поета патос единого світового закону, втіленого і в його власному творчому й героїчному шляху:

Лягли на перса знмної землі
Шляхи асфальтові, ясні і прості,
І невідкличні прагнення твої —
Як сонце у холодній високості.

Постати може хібащо запитання — чи фактично відповідає цей скрайній і екстатичний героїзм сьогочасному національному світоглядові українського народу, чи не є він на сьогодні утопійним? На це можна і слід відповісти, що є поети, які відтворюють і фіксують у своїх мистецьких осягах історичний або сьогочасний світогляд своєї нації — і це вже становить превелику національну заслугу — але є й поети: що той світогляд творять на майбутнє — і мають на це право; бо хоча національний світогляд корениться в національних традиціях, проте він на них не обмежується, але повинен рости не лише з них, але й по-

над них. Як це дуже влучно зформулював С. Николишин: «Народ дістав послання, а ті, хто їх укладають, єдині мають право аа ім'я великих людей. Традиції не всі шануються і перебираються, а — вибираються. Підходячі —культивуються, шкідливі — нищаться. Із титулу тільки українскости ніщо не має права на індульгенцію, тим паче — на культ» («Культурна політика большевиків і український культурний процес», 1947, стр. 47).

Гадаємо, що ніхто й ніщо не впливає на національний світогляд глибше й плодотворніше, як великий поет і великий мислитель — зокрема, коли це герой, що заплатив своїм життям за вічність своїї ідеї. Отак вчення життя й героїчна смерть Сократа поклали непроминущий відбиток на цілий світогляд греко-римської античности. Не складатимемо тут пророцтв і не вирішатимемо, чи має поезія Ольжича посісти в нашій національній літературі найближчого майбутнього таке керівне становище, як Шевченкова — за XIX сторіччя, або ж І. Франка й Лесі Українки на переламі минулого й поточного віків; обмежимось об'єктивною констатацією, що вона того гідна, бо становить наш національний прапор, наше найглибше національне слово в поетичному мистецтві. Нехай же править вона за вехідний дороговказ нашому національному письменству прийдешніх поколінь.

Монументальність Ольжичевого стилю, така неповторна в цілій українській поезії, спирається на тому, що Ольжич, мабуть, єдиний майстер українського віршу, виразно обдарований епічним хистом. Віршований епос є українському письменству сливе чужий; навіть найвидатніші корифеї українського мистецького слова, коли прагнули епічного викладу, то або не осягали його стилістично (П. Куліш, М. Рильський, І. Франко в «Мойсеї», що є епічний за ідеєю та композиційним задумом, проте в викладі лишається «ліричною поемою»), або ж осягали лише в жанровому пляні сатири й гротеску (той самий І. Франко в «Лисі Микиті», Ю. Клен у «Енеїді»). А монументальний стиль навряд чи дається здійснити на основі самого лише ліризму — як це зрештою найвиразніше виявляє поезія Є. Маланюка, така співзвучна Ольжичевій і ідейною тематикою, і очевидним потягом до монументальности, проте раз-у-раз порушуваної суб'єктивно-ліричними мотивами й висловами. Леся Українка — чи не єдиний український поет, що справді осягнув був монументального стилю ще перед Ольжичем — спромоглась на це виключно в драматичних творах і на основі суто драматичних мистецьких засобів.

Ольжичеві мистецтво епічного викладу є неначе органічно притаманне. Пригадаймо хоча б неперевершений у своїй стислій виразності образ латинської старовини в поемі «Люкреція» (I): «червоний камінь і пісок Ардеї» — неначе б нічого особливого й не сказано, але яка ж самодостатня закінченість епічного опису! Пригадаймо й цілу поезію «Купець» («І блиснули на сонці ножі...») — цей правдивий взірець епічної мініатури, хоч би як емоційно насичений екзотичною патетикою. Проте вже з цих поодиноких прикладів що їхню кількість можна б побільшити досхочу ясно видно, що та «епічність» важить для Ольжича не як самоціль, не в характері естетичного досконалого зображення й літературного втілення космосу — тільки узасаднює велич героїчного патосу, править, сказати б, за монументальний постамент для маєстату людського воління. Той сливе скрізь епічно оспівуваний у поезії Ольжича «вічний закон» природи й цілого буття не суперечить лірично оформленій патетиці особистого героїзму — навпаки, підносить її на рівень трагічної монументальности в тих візіях екстази, коли «душа рікою вийшла з берегів»; бо «нам дано відрізнити зле й добре, мале й велике», і «буде завжди твоєю безсмертна мить постанови»:

Господь багатий нас благословив
Дарами, що нікому не відняти.

. . . .

Іди ж сміливо і бери один,
Твоєму серцю найхмільніший келех.

У цьому ляйтмотиві вільного, самовідповідального й непереміннього вибору (порівн. також «Незнаному Воякові», розділи 6 — 9) кульмінує героїчний патос Ольжичевої поезії, виразно перекликається з прометеїзмом І. Франка й Лесі Українки, і в ньому ж лірична динаміка Ольжичева увінчує собою «сірий ґраніт» епічної образности — немов та квітка саксифраґа-ломикамінь у безсмертному вірші найбільшої української поетки («Битим шляхом та крутим. . .») — створюючи неперевершену в світовому письменстві монументальність поетичного стилю.

Належне ідейне й мистецьке сприймання поезії Ольжича вимагає від читача високого рівня літературної культури — ба навіть чималої обізнаности з передісторією та історією Европи, наколи йдеться про такі численні в поета вірші з мітичною, археологічною й історичною тематикою. Очевидна предилекція Ольжича до цієї тематики часто зазнає ґрунтовно хибних пояснень. Отак, наприклад, польський критик Ю. Лободовський, захоплено вітаючи першу збірку поезій Ольжича «Рінь» (1935) — мовляв, «малий томик Ольжича дає найкраще поняття про психічний характер української поезії, яка перед невидною ще й захованою долею українського народу лине високо, як Самотракійська Ніке перед човнами Темістокля, що пливуть по заливу Саляміни добувати перемогу» — зазначає, проте, разом із цим, начебто «клясичний і мистецький авторів релятивізм наказав йому далекойдучу обективізацію національної долі, що ніколи не виступає безпосередньо, але захована під псевдонімами історичних епізодів старовинного й середньовічного минулого» («Напередодні», 1937, ч. 2). — Цілковита фантастика! Незрівняно вірніше підійшов до цього питання український поет і соратник Ольжича в славетній вістниківській «Квадризі» — Юрій Клен.

«Здається, що це людина, яка думкою витає в далеких дебрах історичного минулого і тільки інколи повертається до сучасности і часами, як мандрівник з далекого краю, приносить нам рідку, коштовну перлину. Недаремне ж на нього з грубої книжки в твердих палітурках пливе «симфонія п'янка одвічного надхненного закону», недаремне ж такі метафори: «крізь сірий мармур часу проступає», і ця екзотика: «шкур гарячі плями», табор з чагарниками; серце плямистовогняне, як шкура леопарда, що жене кров, мов стадо кіз (Пісня пісень?), далека Японія, Німеччина, де XVI століття і «соняшна тривога» бароккэ уживається поруч з «яснопанцерною» сучасністю, і нарешті, — видиво золотого віку, протканих сонцем дібров, рівноваженість горя і радощів у віці срібному, грізне видиво віку мідяного, коли несите сонце, нерухомо зависле над бором, бренить і гуде:

Кров у наших криницях. Реве
здичавіла худоба.
Новороджені діти спинаються хижо
на ноги.

Але ж то вік, що породжує невтишну жадобу, геройський чин, війну, а з нею відвагу; вік, про який складається безсмертні легенди, що червоним відблиском своїм освітлюють крицевий холод останнього віку, віку твердого заліза. Поет вітає зміну невпинну на незмінній землі, бо ця зміна тільки й таїть для нього безсмертну красу та забезпечує вічний рух, вічне відродження і спостерігання мінливої поверхні речей приводить його до мудрої прояснености, яка благословить усякий кінець:

Лише тобою, мудрою, дано
Цьому життю пінитись і іскриться
Кінцевосте! Незрівняне вино!

Згасає день, попеліє ніч, холоне

«повногруде літо», а поет славить смерть, що є запорукою нового життя:

Так радісно — не знати слова «знов»!
Усе вперед, вперед без повороту!

Прийняття життя в усій його поліфонічній барвистості — це настрій, яким повіває на нас від поезії Ольжича...» («Вістник», т. II, річник 3, кн. 6, 423-424).

Справді, вже не кажучи про цілком сьогочасну й позбавлену всяких «псевдонімів» тематику другої збірки «Вежі» (1940) і превеликої кількости окремих поезій (в тому числі і в тій самій «Ріні»), багато чого в історичній і мітичній тематиці ніякими алеґоріями чи натяками на українську сьогочасність пояснити ніяк не можна. Ні, Ольжичеві було безпосередньо близьким і рідним усе, в чому він відчував правдивий героїзм, і в боротьбі Ганнібаля з Римом його однаково захоплює велич обох противників. Не історичні аналогії між минулим і сьогочасним є передусім властиві дотичним поезіям Ольжича (як от властиві вони деяким драматичним творам Лесі Українки — насамперед «Оргії» — або ж деяким алегоричним сонетам М. Зерова), а почуття реальної і понадреальної тотожности героїчного ідеалу в цілому людстві, і більше від того — в цілому космосі. Для Ольжича леґендарний бронзовий вік — не подоба сьогочасности, тим паче не алегорія, але глибинна й суттєва тотожність із нею, так що він може характеризувати їх разом і згадувати модерну авіяцію поряд із зміями та драконами мітичної старовини, не відчуваючи в тому жадного анахронізму й, суттю кажучи, справді не допускаючись його. І так само природно для Ольжича — в давній казці про семи-голового змія й полонену ним королівну взяти слово в першій особі від імени самого змія (а не королівни чи лицаря-рятівника) — явище, здається; унікальне в цілому світовому письменстві, проте зрозуміле, бо тут ідеться про непохитне завзяття змія, що ладен радше «безголовим впасти під коня» ніж зректись своєї коханої здобичі. Адже й це свого роду героїзм — щоправда, еґоїстично-темний і тому приречений на поразку й загладу.

Цьому героїчному світоглядові править за мистецьке оформлення монументально величний клясичний стиль. Беручи до уваги високий поетичний смак Ольжича, доводиться визнати, що інакше це й не могло бути; бо, бувши висловлена якимсь менш стриманим і суворим — якимсь «романтичнішим» стилем, така скрайня емоційна напруженість, звучала б штучно й фальшиво. Консенквентний клясицизм Ольжича стоїть поза всякою дискусією й ніколи не викликав сумніву в жодного компетентного критика; проте, аби уникнути всякої підозри щодо евентуальної національної сторонничости, чи упереджености, обмежимось тут на дотичному вислові критика-чужинця — вже згаданого вище Лободовського: «Ольжич... заслуговує на пильну увагу, і то як з огляду на велику поетичну культуру, так теж на незвичайно чистий, клясично легкий і чіткий тон, що проймає всі його твори. Повна г а р м о н і я змісту й форми, почуття міри — ідуть у парі з великою пластичною висловністю» (там само).

Кілька років тому проф І. Коровицький слушно писав: «Сувора стриманість глибокого інтелекту, ще суворіша стриманість великого таланту — склались на те, що творчість Ольжича не була нами належно оцінена, а події, що надійшли пізніше, перешкодили запізнатися з нею чужим» («Хорс» 1946, ч. І. 130). А з другого боку, аристократичний артизм і героїчна ідейність Ольжича далеко не скрізь є приступні нашим письменницьким колам, значною мірою дезорієнтованим примітивною літературною практикою й демагогічними гаслами. Нарешті, сам Ольжич прожив надто недовго, щоб дати нашому суспільству вповні відчути незрівняну пере-

вагу його поетичного генія.

Проте, коли великий поет приносить у жертву національній справі своє життя — а тим самим і свою дальшу поетичну творчість — то це ще нікому не дає права нехтувати його поезію. А саме це й робиться, коли раз-у-раз суґерується думку, начебто «особистість Ольжича, в певнім сенсі, либонь більша за його поезію», або ж за віршованим висловом О. Стефановича — «багато був він більш, ніж сірий і камінний вірш». О. Стефанович напевне мав на увазі не що інше, як відомі рядки Ольжича:

На сірім ґраніті хоробрі
Різблять своє мужнє ім'я

— бо для примітивного сприймання вірш є таким, яким є те, про що в ньому говориться. Але ж епітети «злотний» і «золотий» трапляються в Ольжича ще значно частіше, ніж «сірий»!

Звичайно, можна порівнювати людину з людиною або мистецький твір з мистецьким твором; але порівнювання людини з мист. твором (однаково чи з її власним, чи з чужим) свідомо іґнорує, що це є речі прямо неспівмірні, бо належні до різних категоріяльних площин буття. Це те саме, що й питатись, що є більшим — кілометр чи сторіччя.

Отже те твердження може мати лише образний сенс, стосовно до різних сфер діяльности Ольжича та до її результатів і витворів, і тоді воно має означати, начебто Ольжич більше зробив — або позитивніше себе виявив — в українській національно-визвольній революції, аніж в українській національній поезії. Саме це й є фундаментальна неправда.

Сказане аж ніяк не означає, з нашого боку, наміру знижувати вагу й чинність національно-революційної, політичної й публіцистичної — а теж і наукової, в галузі передісторичної археології — діяльности Ольжича; і якщо воліємо зовсім не заторкати її в цій статті, то саме для того, щоб тим підкреслити велику кривду, яку заподіюється Ольжичеві через подібне нехтування його поетичного мистецтва. У модерній українській поезії творчість Ольжича є найсвоєріднішим і найнеповторнішим явищем. Ольжич створив власний індивідуальний поетичний стиль, в українському письменстві доти небуватий (лише окремі його елементи знаходимо в декого з Ольжичевих попередників — дещо, але небагато чого, в «Світлості» Ю. Липи, поглядно більше в П. Филиповича); і цей стиль він у численних творах підніс до абсолютної мистецької досконалости, до граничного блиску й артизму, ні в чому не поступаючись щодо його самобутньої своєрідности й сягаючи його мистецьким діяпазоном від нечуваної в нашій поезії ваговитої монументальности, як от:

Долини падають і туляться до ніг,
Звивають завої, відсахуючись, гори.
Наш пружний крок тверда земля доріг
Стрічає стогоном покори.

— аж до нечуваної в нашій поезії легкокрилої елеґанції, як от:

Знов не вгору несміливим зором —
В безкраї степів.
Жити повно, широко і скоро
І урвать, як спів.
Як колись, горіти і п'яніти,
Шоломом п'ючи,
І життя наопашку носити
На однім плечі.

Тож нехай зрозуміють ті, кому припав почесний і відповідальний обов'язок — тримати далі національний прапор, що впав із похололої руки поета-героя —: «Ecce Poeta»! — аби не довелось майбутньому історикові, що скаже: «Лише велика нація могла породити великого поета» — додати по цьому: «але за його часів та нація ще не була свідома себе й не пізнала себе в ньому».

Михайло Бажанський

БАТЬКО І СИН

(О. Олесь і О. Ольжич та «Городок» коло Львова.)

«Важких велінь, без колихань
Вогню, краси, самоофіри . . .»

О. Олесь

«Хто має уші — хай слуха !
Хто має серце — люби !

О. Ольжич

Рожевою смугою понад ржевницькі поля і ліси жевріло велике небо на сході. Вікно до парку над потічком, відкрите. Легіт погинав повільно гіллям дерев, що розкинули свої коріння на обох пагорбах невеличкого потока. Віра Антонівна метушилася, як звичайно, в кухні, а Олександр Іванович читав пильно «Новий час». Поглиблений у м'якому кріслі, він час-до-часу вставляв своє обурення, чи хто його слухав, чи ні. А що в кімнаті ніякого відгуку на його ремарки не було, він встав, нервово стискав пальцями, що тремтіли, газету і врешті не видержав:

— Я вам кажу: от до чого ви доробилися своєю революцією! . . . Стиснув ще дужче зламану вдвоє газету в руках.

Олег не підносив голови. Відданий своїй праці, в другій просторій кімнаті майстрував свої строфи крижаних віршів. Мені було чогось ніяково. Не хотілось нервувати видатного клясика, і я стояв так як перед катедрою суворого професора. Може це щире, боляче звернення було і до мене, бо Олександр Іванович знав, що я повернувся з нелегальної подорожі із-за Карпат. Минулими днями я про це оповідав у домі Олесів.

Олесь довго відповіді не діставав. Тоді, зрушений ще більше, не здобувся на глибшу реакцію, як тільки відкрити вікно до парку. Віддихнув, як спортовець по маратоні, й почав знову свою мову до сина:

— Подумай тільки: скільки жертв! . . Для кого? . . . а люди віддають героя в руки поліції . . .»

Похилений, зневірено почав ходити легкою ходою по кімнаті. Підлога відгукувалася на його важке тіло. Тонка душа поета несказанно боліла над кожною невдачею.

— Батьку! — не втерпів Ольжич, — а як ти думаєш інакше? Ти може скажеш, що ти не складав колись революційних пісень? Ти ж сам виховав цих самих людей, що там кладуть тепер голови на жертовнику. Чому це ти називаєш «наші» і «ваші» революціонери? Вони творитимуть під сучасну пору легенду, а в майбутньому в нашому пантеоні слави займатимуть визначне місце, у спільнім підсумку нашого змагу за державу.

Дім Олесів був під великим враженням голосного процесу Василя Біласа і Дмитра Данилишина.

Олег перервав свою працю; ми вийшли вдвох на близький пагірок, що в його мові звався «гіркою». Тут Олег вчився до іспитів. Тут Олег писав свої вірші. Тут було також наше місце зустрічей. Тепер тут Олег зачитав мені чернетку свого «Городка 1932-го року».

В повітрі було холодно, і ми проходилися. Легкий сніжок, як ніжний пух, прикривав землю. Ми йшли хвилину мовчки вгору. У вічі било гостре срібло і сліпило шлях на полях. Зо мною ступав рівним кроком великий художник слова, що відтворив геніяльно епос перманентної революції, бож «Городок» залишиться зразком стилізованого лицарського епосу новітньої боротьби з ворогом.

По зачитанні «Городка», мені намалювалася сталево-сірими барвами велична картина, що створилася в домі Біласів, більше тисячі кілометрів від нас:

Сестра, а другому — мати.
Містечко, як сіра твань.

звучало мені під такт копит бельгійських коней, що проїздили повз нас, тягнучи селянські балагули і чеське пиво.

Так галицька земля ступала твердими шляхами бою і горіння, спалаху й терпких розчарувань, у рожевих надіях на визволення з-під гнету. Так знаменно поет накреслив цей епізод, один із багатьох.

Можна мені було взяти в Олега його нотатник і самому ще раз прочитати дрібні літери, що звеличали трагедію бійців, але я чогось у той час не міг того зробити. Вже сама пам'ять поета про цю подію була для мене святою. Так глибоко відчута Олегом, що, здавалося, мені в той час не треба було знову повторяти. Я боявся, що всяке слово зменшить силу вражень, у строфах закованих. І події могли б вийти слабшими, менш рельєфними, менш значними. Нотка глибого докору почувалася в Ольжича, що вже й батько підмітив:

> Товаришу любий мій, брате,
> Дивися у вічі рабам.
> Як будете так воювати, —
> Вкраїни не бачити вам!

А потім є нотка підйому в мажорному тоні:

> Слова, що прості і суворі,
> Як величність того Різдва,
> Що нас у горінні, не горі
> Порвала і ще порива.

Мені здавалося, що в цей момент все німе навкілля оживає, вся природа віддає мелодійний тембр голосу Ольжича і звучною луною ржевницькі родючі поля відбивають у такт кавалькаду Городка біля Львова, кавалькаду, змагу, безумного, але з повною вірою, святого маршу, — маршу, що мав приблизити визволення.

Ми повернулися додому й застали Олеся за письмовим столом, з насадженими окулярами і листками списаного паперу. Це рідкість. Більшість своїх творів він написав по кнайпах, над берегами річок, де ловив рибу, або в ліжку.

— Ось вам, революціонери, звернувся так, трохи з іронією, але по-батьківськи Олександр Іванович до нас, як ми тільки ввійшли в кімнату. — Ось дивіться, це мій вірш, присвячений вашим героям. Взяв при тому декілька невеличких шматків списаного паперу й почав нам читати .

Яка випадковість творчого запалу! творчого процесу! Яка ж була подібність трактування. Тільки інша фразеологія.

Сьогодні вже важко пригадати, як звався цей вірш. В спадщині Олеся він повинен займати визначне місце. Олесь читав, без запалу, без перерв, так, як прозу читають учителі в школах. Ми всі з великою увагою слухали. Віра Антонівна непорушно стала в дверях і мовчки, як статуя, як грецька богиня, нерухомо слухала теж. Вона найкраще розуміла трагіку свого товариша життя, якому часто дораджувала. Вона його розуміла більше за всіх.

Аннали літератури підпілля запишуть як в один і той самий час, на переході року 1932-го в 1933-тій рік, два поети, батько і син, Олександр Кандиба-Олесь і Олег Кандиба-Ольжич у чеському містечку Ржевниці, недалеко від Праги, пережили подію, що потрясла українською душею, що мала місце в далекому Городку Львівщини. Вони кожен по-своєму відчули, по-своєму перетопили, але однаково реагували. Підйом і зневіра чергувалися між собою. Неначе сама подія звучала кров'ю в глуху, грудневу ніч.

Олесь прочитав, відложив уважно пенсне, над сильними бровами зарисувалися дві довгі зморшки; він ніби сатирично, як це завжди робив, додав:

— Ви ще мене впишете до своєї боївки. Краще я це сховаю, ото може появиться на сторінках «Сурми» чи якогось там іншого «Революціонера». Склав у четверо три сторінки невеличкого розміром паперуз бльокноту, попросив чемно у Віри Антонівни чашку чорної кави й лаштувався, зворушений до глибини душі, дов виходу, до Франтішка.

Ми бачили тільки, як дебела постать поета, з карлючкою в руках, замашисто крокувала по хіднику і, як на вже похилий вік та хворобу, досить здорово й твердо. Я не відривав свого ока від ступаючого Олеся, аж поки він зовсім не зник за рогом. Не чути було вже хрустіння снігу під його ногами. Олесь, трохи похилений, як завжди, стурбований, відійшов на цілісінький вечір забути всі болі тонкої душі, поетичної чутливости, в колі своїх знайомих, за останніх п'ять років, при пільзенському.

Натомість твердий і невгнутий Ольжич невтомно взявся до праці, а праці в нього було багато рук . . . Завжди зайнятий.

Сонце тоді заходило чогось дивним жевром і легкою тінню падало на дороги й покрівлі домів. Небо щедро обдарувало снігом, як ніколи в цій землі. Припало снігом все, все. Напевно сніг прикриє й минуле і Городок з 1932-го року, Богом даного, і судову залю у Львові, й бідну селянську хатину матері, що самітною сиділа на переше Різдво і ждала свого єдиного сина. Сніг і час ніколи не прикриють палаючої пам'яти про двох поетів, батька й сина, що передали в покоління героїчну подію.

* * *

Полк. Андрій Мельник про Олега Кандибу - Ольжича

Своє останнє призначення заступником Голови Проводу Українських Націоналістів завдячував Ольжич не випадкові, а — попри духові цінності свої — головно вкладові своєї невпинної й жертвенної праці, зокрема на рідних землях, серед найтяжчих умовин окупаційного режиму, коли український націоналіст був для німецької влади ворогом ч. 1 і, як такий, гонений був і переслідуваний, немов звірина.

Подивугідними є стійкість і відвага Ольжича у Київському періоді його діяльности, незвичайна сторожкість і зручність у виминанні стількох небезпек і загроз життя для нього і членів тодішнього керівного на рідних землях осередку ОУН Його кожночасна оцінка ситуації була вірна і його передбачування правильні.

Наші особисті взаємини мало назвати дружніми; вони розвивалися весь час в атмосфері найбільшого довір'я і взаємної відданости; затіснилися вони передусім по житомирськім морді, вчиненім на О. Сенику і на М. Сціборському, коли чим раз наочніше ставало, що керму наших справ на рідних землях слід передати в досвідчені руки Ольжича.

Попавши під арешт Ґештапо в січні 1944 р., я спокійний був за наші ряди, бо знав, що з ними є Ольжич. Яким же важким ударом для мене була відомість у третім дні мойого побуту в «зондербараку» Саксенгавзівського табору, що Ольжич, закатований, згинув у цім же бараку несповна два місяці перед моїм поверненням туди зі «зондергавз» ч. 3.

. . . Впав на пості Герой, якому небагато рівних: впав Провідник молодого націоналістичного активу, якому не знайшов я досі нікого рівного; впав Друг сердечний, якому рівного не знаю, чи знайду ще; — незрівняний зразок Борця за волю України для грядучих поколінь.

Андрій Мельник

* * *

Василь Майдан

СЛІДАМИ О. ОЛЬЖИЧА - КАНДИБИ

/ Спогад рядовика /

Літо 1943 року. Галицька земля — тоді частина німецького Генерального Губернаторства — дрижала під чоботом нацистської окупації. Це не якась мана чи трафаретний образ тодішнього часу. З перспективи бо понад 40 років можна сказати, що це був час небувалої особистої й громадської тривоги. Щодня ви могли сподіватися арешту, захоплення та запроторення на невільницьку працю вглиб Німеччини, полювання й знущання над рештою жидівського населення, а то й відкриті розстріли ворогів III-го Райху. Але не всім довелося бути свідками цих ексцесів звироднілої окупаційної влади. Ще тоді, влітку 1943 року, адміністративна влада й стаціоноване військо вагалися запровадити поголовний терор, а ексцеси служби безпеки й гестапо пояснювали воєнним станом і конечністю контролю населення. Ви тільки слухали, жахались і рахували, що там десь прийде черга й на вас . . .

Як син буковинської землі, я відчував, навіть серед отих прикрих обставин, привітність Галичини, того оспіваного П'ємонту України. Пригадую собі той час, коли я вперше приїхав до столичного Львова з Холмщини; прохід тихими вулицями, гарними, хоч дещо занедбаними парками, розмову з д-ром Лончиною, а відтак праця в бюрі інженерів Пежанського й Сенишина, цих живих прикладів галицької привітности й джентлменства.

Мені тоді минув двадцять перший рік життя. Це значить — вік дорослих. Та від часу мого вступу в юнацтво ОУН /чотири роки раніше/ моє життя терзалося немилосердно серед бурхливих подій европейських конфліктів. Здавалося — в мене чимало життєвого досвіду. Але той досвід не вріс нормальним, плянованим, зрівноваженим ходом життя молодої людини. Насичення незрозумілих вартостей, безглуздих кличів творців «Нової Европи», незбагненних сподівань, мрій, — усе це вимагало спокійної настанови, глибоких студій життєвих процесів, засвоєння змісту самозбереження для вищих цілей дальшого життя. Та на це не було ні часу, ані, тим більше, вишкільного осередку. Треба було вчитись на власних щоденних переживаннях, на власних помилках та недотягненнях.

Пригадую — одного холодного дня поїхав я відвідати земляків у Дрогобичі. Мав передати вістку від Славка, свого організаційного зверхника. Привітали мене родинним теплом. В домі гість: представили мене: «а це, — кажуть, — доктор Кандиба». Розмова при вечері була стримана. Гість розмовляв спокійно, здавалось про банальні справи. Я розказував про життя буковинської «колонії» у Львові.

Примістили нас, гостей спати в гостинній спальні. Я спрямував розмову на політичні теми: невдачі німецької воєнної машини, чого нам з того сподіватись та врешті — про наші внутрішні суперечки. Пригадую, що я старався заімпонувати гостеві; думаю — мабуть, доктор медицини, людина високоінтелігентна, хоч, гадав, дещо непоінформована. Після мого делікатного «вербувального» слова заговорив інакше доктор Кандиба. Через пів години часу я з дивом слухав спокійний голос, на мою думку, найбільшого мислителя наших часів. Від філософії внутрішнього співжиття до тактики воєнних подій та, врешті, прогноз на майбутнє. Я слухав його з небувалою насолодою та, признаюся, з деяким розчаруванням: Як же так, — думав я під час тієї пам'ятної ночі, — що наша організація не має людей *такого* калібру?

Повернувшись до Львова поінформував я про цю зустріч Славка. Він мене зовсім заспокоїв. Виходить — я знав про Олега Ольжича та не знав про д-ра Кандибу. Не знав, що він — чільний член Організації!

* * *

Пізня осінь 1943 року. Славко мав відбути зустріч із Ольжичем. Моїм завданням було спостерігати з другого боку вулиці на випадок будь-якої провокації чи арешту; завдання просте. Прийшов на означений час, біля восьмої години вечора, і став на розі вулиці. По кількох хвилинах розпізнав при слабому світлі наріжної лямпи постать Славка, а згодом і Ольжича. Розмовляли і спокійно проходжувались то в один то в другий бік від рогу вулиці. Надворі було холодно. Одягнений в тепле пальто, я дрижав, з холоду чи переляку . . . В мене зброї не було. В голові снувались різні думки, пляни. У випадку, коли співрозмовцям загрожувала б небезпека, я міг би відвернути від них увагу вигуками та спробою втечі. Та ні — це не моє завдання. Наказ був виразний: уважно придивляйся, не звертай на себе увагу; звітуй негайно Дмитрові, коли б що сталося. Залишалась молитва. Не пригадую, коли я так широ молився. Про себе чомусь не дбав, але там — на протилежному розі вулиці проходжувалася містична, коли не легендарна постать сучасного націоналістичного руху.

* * *

Травень 1944 року. Мої щедрі працедавці не турбувалися моєю активністю. Свою заробітну платню одержував я точно, без уваги на те, що я працював дватри дні на тиждень, а решту часу присвячував організації. Я мав підроблений німецький документ /мову вивчив під час студій у Австрії/ і так часто їздив по Ген. Губернаторстві та придивлявся до ріжних подій.

Одного дня їхав із Львова до Криниці. Сів до вагону з написом «лише для німців» Вагон майже порожній. При одному вікні сиділа Оксана. Вигляд і поведінка цієї незвичайно вродливої дівчини виявляли риси вродженого аристократизму. Стрічав я її часто в домі землячки-буковинки, що мешкала у Львові. В той час навіть не знав її прізвища. Знав тільки, що це «наша» дівчина /лише згодом довідався, що вона Оксана Зелінська - зв'язкова ОУН/.

Кивком голови привіталася та дозволила сісти біля неї. Розмовляли тихо про це і те, щоб не звертати на себе увагу. Час від часу дивилася через вікно, намов замріяна, неначе з носталгією, на поля й оселі. Я тоді чудувався красою цієї незвичайної молодої жінки.

У Перемишлі поїзд зупинився на довший час. Переводили контролю документів і багажу в сусідніх вагонах. Коли наблизились до нашого, я відійшов сісти в іншу переділку. До вагону ввійшов німець із служби безпеки та двоє польських службовців. Оксана мала Нансенівський пашпорт, який вигас три місяці тому. Один із польських службовців звернув на це увагу. Розмова йшла польською мовою. Оксана різко та з обуренням протестувала. Її заарештовано на місці та відпроваджено на станцію. Якийсь час я не знав, що мені робити. Роздумуючи над ситуацією, я врешті вирішив, що я зовсім безсилий і не в стані допомогти Оксані. Надіявся, шо вона зуміє з того викрутитись. Зрештою, що можуть їй закинути? Що занедбала продовжити свій пашпорт та нелегально їздила вагоном, призначеним лише для німців . . . В найгіршім випадку її можуть вивезти на примусову роботу до Німеччини. Отак роздумуючи доїхав до Кракова. Висідаючи, продовжував міркувати. Турбував мене отой різкий протест Оксани. Не розумів, чому вона не зуміла спокійно, навіть з нотою флірту вияснити ситуацію особистим недбальством та обіцяти негайно продовжити пашпорт. Чи погорда до польського фолксдойчера, а чи погубна тактика? Почав пригадувати випадки, коли я в розпуці вживав подібну тактику обурення й протесту. Один із таких випадків трапився таки тут, на двірці в Кракові. Я перевозив важку валізу, ніби з одягом та харчами, призначеними О. Бойдуникові /насправді архіварні матеріяли ОУН/; із Львова до Кракова, коли при вихідній брамі німецький службовець став домагатися, щоб я відкрив валізу. На моє обурення й протест, він оглянув мій /насправді мізерний/ документ, вибачився й

пропустив. Та я розмовляв німецькою мовою до не надто мудрого німця. Невже ж Оксана мала причину попасти в паніку?

У Кракові я був змушений переночувати. Зв'язків я там не мав. На другий день приїхав до Криниці та, віднайшовши зв'язкову до ген. Капустянського, розказав про подію з Оксаною. Мало я знав, що того ж самого дня у Львові заарештували Олега Ольжича—Кандибу! Виявилось /про це я довідався щойно на еміграції/ — в Оксани знайшли листа Ольжича з поданою адресою для комунікації. Німецьке гестапо арештувало Ольжича під тією адресою.

Кажуть, що за кримінальні дії спричинені провідною верствою певного народу, не можна осуджувати цілий нарід. Перебуваючи в Німеччині, Австрії та на окупованих нацистькою Німеччиною землях під час Другої світової війни та пізнавши німецький народ, більшість якого підтримувала ту свою звироднілу верству, я прийшов до переконання, що ми маємо повне право засуджувати німецький народ за обожнювання, підтримку, а потім і переховування убивців мільйонів невинних людей, а в тому числі підлих убивць Олега Ольжича-Кандиби та Оксани Зелінської.

* * *

З ДУМОК ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА-КАНДИБИ

Український націоналізм

Націоналізм означає світогляд, що в основу суспільно-політичного думання і чину кладе ідею нації . . .

. . . Ідея звершенности та єдности нації, гін до її всестороннього розросту назовні, войовничість з усією ієрархією її чеснот, віра у покликання і призначення української нації та героїчне напняття в службі національному ідеалові — всі ці риси, питомменні українському націоналізмові, зустрічаємо повно розвинені вже в княжій та козацькій добі нашої історії. «Слово о полку Ігоревім», чи Галицько-Волинський Літопис, Величкові писання або «Милість Божія» – є безсмертними документами цієї духовости, і тому такі вони близькі нам тепер.

XIX століття значило в українській історії добу упадку національного напняття, добу затуманення чітких і ясних ідеалів народу мряками загально-російських та всесвітніх ідей. Але найбільші постаті того часу — Шевченко, Франко, Леся Українка — наперекір духові своєї доби і своєму вихованню, піднімаючись на висоти творчої інтуїції і прозріння, є повновартними та досконалими проявами власне цієї націоналістичної духовости. Їх самостійництво, їх непогамована войовничість, вся національність їхньої істоти — про це певно і яскраво свідчать.

(Альманах «Сурми», 1941 р.

В АВАНҐАРДІ ГЕРОЇЧНОЇ ДОБИ.

Героїчна доба, в передовій стежі якої знайшлася, завдяки глибині свого переродження, Україна, г р я д е ! Чуємо її непереможний могутній хід. Бачимо ввесь безмір простору, що відкривається людині героїчної духовости. . .

Через свою експонованість проти найбільш активної цитаделі старого матеріялістичного світу — Московії, Україна стягає на себе головну боротьбу за новий світ і з повноти напруження цієї боротьби черпає свою духову міць і своє провідництво.

(Альманах «В Аванґарді», 1938 р.)

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ДАНІ ПРО ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА-КАНДИБУ

Від Редакції:

Проф. Євген Онацький подав такі науково-енциклопедичні дані про Олега Ольжича-Кандибу в писаній ним **Українській Малій Енциклопедії,** книжці X, виданої в Буенос Айресі в 1962 р., на стор. 1212-1213:

«ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ (КАНДИБА) — 1908 — 1944. син О. Олеся, глибокий оригінальний поет лапідарного сконцентрованого стилю, визнчний вчений археолог, завідувач археологічного відділу чеського Національного Музею в Празі, співробітник американської археологічної експедиції Гарвард. 1933 р.), доцент Гарвардського університету (в 1936 р.), основник Українського Наукорого Інституту в Америці і редактор його «Збірника» (Сент Пол — Прага. 1939); діяльний член Проводу Українських Націоналістів, як керманич культурної референтури ОУН, приймаючи діяльну участь також в подіях Карпатської України, де в 1939 р. зазнав мадярської в'язниці; заступник Голови Проводу ОУН і, після арешту полк. А. Мельника, Виконуючий Обов'язки Голови Проводу, спеціяльно на Східніх землях (один із перших прибув до Києва, після квільнення його від большевиків і жив там деякий час, провадячи організаційну працю в постійній небезпеці від большевицьких агентів і від німців), і врешті, арештований німцями вже в Галичині, був замучений на смерть 9 червня 1944 р. в бункері концентраку Саксенгавзен біля Берліну.

Як поет, крім ще не зібраних з ріжних періодичних видань творів, залишив три збірки — «Рінь» 1935 р., «Вежі» 1940 р. і «Підзамча», що вийшло в 1946 р. вже після його смерти. Вже в першій своїй збірці «Рінь», Ольжич ясно накреслив свій важкий життєвий шлях борця за звільнення поневоленої України:

Ми вийдем жорстоке зустріти,
Заховане в ранковій млі,
І будуть не луки, не квіти,
Каміння саме на землі.

Шляхи — велетенські гадюки,
Невгнутий розміреиий крок,
Діла і змагання стрункі,
І смерть — як найвищий вінок.

Проф. В. Державин писав у «Самостійній Україні» 1950 р., чч. VI-VII):

«Наукова діяльність д-ра Олега Кандиби, — його інтелектуальна творчість — і поезія О. Ольжича — його мистецька творчість — походять із єдиного джерела, є біографічно пов'язані між собою і деякою мірою рівнобіжні. Проте вони не рівновартісні. Немає сумніву, що Олег Кандиба міг би с т а т и не лише археологом із світовим ім'ям в галузі неолітичної кераміки та середньо-свропейського неоліту взагалі; — він міг би стати епохальним світочем науки, одним із тих великих вчених, що їхня конструктивна синтеза на десятки років визначає розвиток світової наукової думки. Але не судилося. Десять із чимсь років наукової та академічної діяльности д-ра О. Кандиби присвячені тому напрямкові наукового досліду, з якого обов'язково починаються студії солідного предісторика: із скрупулятної наукової аналізи археологічних знахідок та їх географічно й стилістично пов'язаних груп. У цій галузі численні спеціяльні досліди О. Кандиби з середньоевропейського (а також галицького й трипільського) неоліту друковані українською, чеською, німецькою і англійською мовами. створили йому авторитет фахівця, а його монументальна монографія німецькою мовою про мистецтво й техніку неолітичного села Шіпеніц — була визнана в німецькій археологічній пресі за зразкову.»

Але революційний розвиток подій в Карпатській Україні та потім світова війна поклали кінець науковій діяльности. О. Ольжич весь віддався справі національної Революції, здійснюючи героїчно думки висловлені в поезії:

Нащо слова? Ми діло несемо!
Ніщо мистецтво і мана теорій,
Бо ж нам дано знайти життя само
В красі неповторимій і суворій.

Міцніша віра і дзвінкіший чин
За словоблудіє і за тимпани.
Одвага, непохитність, чистота!
Милуйтеся! Беріть і будьте! Будьте!

Проф. В. Державин писав у вже згаданій статті: «Героїзму ніколи не бракувало в тематиці нашого красного письменства. Впродовж XIX століття українська література зберігала щільний контакт із героїчним епосом козацьких дум, а за XX століття вона позначилась героїчною тематкикою І. Франка, Лесі Українки, Ю. Липи, М. Чирського, Є. Маланюка, Ю. Янівського і багатьох інших. Проте героїчна тематика — це ще не героїчний світогляд. Поезію О. Ольжича героїзм не лише скрізь просякає тематикою, а й становить її творчу психічну домінанту. Це героїзм органічний, незалежний від зовнішніх чинників і, сказати б абсолютний. В героїчній тематиці інших наших поетів і белетристів незрідка відчувається, що це промовляє героїзм бездержавної нації, героїзм людини національно покривдженої, отже героїзм якоюсь мірою вимушений або, принаймні, істотно зумовлений тими чи іншими історичними подіями. Героїзм у поезії Ольжича — вільно обраний і вільний від всякого розрахунку, всякої думки про духову чи іншу нагороду; він сам — своя найвища і, суттю кажучи, єдина гідна нагорода, що вища навіть за славу:

Шляхи — велетенські гадюки...
Невгнутий, розмірений крок...
Діла і змагання сторукі
І смерть, як найвищий вінок.

«Героїзм у Ольжича не випливає з національно-державницького патріотизму (як це майже скрізь у нашій сучасній поезії), а радше збігається з ним, як два рівнобіжні вияви того самого глибинно ідеалістичного світогляду: що кульмінує в екстатичному піднесенні — піднесенні найвиразніше висловленому в поезії «Піхотинець,» де «душа відділилась від тіла,» що «струнке і спокійне ступає в холодних рядах»:

До віку його не обійме
Ні сумнів, ні згадка, ні страх.

І радісно духу дивиться,
Як тіло тяга кулемет,
Стискає гарячу рушницю
І вперто повзе наперед.»

В 1956 році, заходами О. Лащенка вийшла в Нью Йорку книжка «Поезії» О. Ольжича, кн. І, в якій передруковано три вищеназвані збірки поезій Ольжича. До другої, непублікованої ще частини, мали б належати поезії, що в ті збірки не ввійшли.

* * *

Проф. Д-р. ПЕТРО СТЕРЧО

НАЦІОНАЛІЗМ І ДЕМОКРАТІЯ

Від Редакції:

Передруковуємо без змін статтю Проф. д-ра Петра Стерча із Збірника доповідей Студійної Конференції УНО, ОДВУ й Зарева, що відбулася в Торонті, Канада 15 й 16-го червня 1963 р., якої актуальність залишилася без змін.

Без сумніву, у сучасну пору націоналізм являється найважнішою динамічною силою на арені світових подій. Досить глянути на мапу світу з-перед двадцяти років і порівняти її з мапою теперішнього світу, щоб ствердити щонайменше подвоєння числа суверенних держав від того часу. На установчій конференції Об'єднаних Націй в 1945 р. взяли участь представники п'ятдесятьох країн, а в сучасну пору ця сама міжнародня організація нараховує около 115 членів.[1] Рушійна сила націоналізму поневолених народів Азії та Африки перемогла поневолювачів-імперіялістів і ці народи створили свої суверенні держави.

Одночасно із загальним визнанням великої важливости націоналізму, як рушійної сили, зокрема в міжнародніх взаємовідносинах, існують поважні різниці поглядів на націоналізм, якшо йдеться про його внутрішню вартість, а зокрема його ефект на хід подій і співжиття людей і людських спільнот у світі. Одні вважають націоналізм шляхетною і корисною ідеологією, другі ж вбачають у ньому вияв справжнього еґоїзму, а навіть примітивізм у сучасну атомову добу. Деякі автори описують націоналізм, як процес державного будівництва, а інші підкреслюють лише його психічно-емоційний патос. Знову ж одні трактують його самоціллю. тоді як інші вважають його тільки засобом до осягнення мети нації. Не диво ж, отже, що навколо націоналізму точиться завзята дискусія поміж його визнавцями та його противниками.

В центрі свого заінтересування націоналізм ставить націю, як людську спільноту спаяну вірою та почуваннями приналежности до неї, спільним походженням, спільною мовою і культурою, спільним історичним минулим, а зокрема вірою в спільне світле майбутнє. Тому то нема одного універсального націоналізму, а є стільки окремих націоналізмів, скільки є окремих націй, бо ж кожний націоналізм є тим, чим його націоналісти окремої національної спільноти створили. Націоналізми окремих народів дуже часто стоять до себе в противенстві, а не солідарності. Все ж таки існують певні елементи, які лягають в основу кожного націоналізму. До них треба насамперед зарахувати прив'язання до певної території; спільні елементи культури, як от мова, звичаї й обичаї, література й мистецтво; віра в спільне походження, спільне історичне минуле та світле майбутнє; підтримка власної національної держави з суверенною владою в ній, або спільні змагання за створення такої національної держави, бо ж одним з найосновніших принципів націоналізму є визнання окремішности кожної нації та її права на власну суверенну державу; почуття спільних інтересів з іншими членами

тієї ж національности та плекання почуття братерства й пошани до них; почуття відданости своїй нації за її територією, культурою, громадськими й економічними інституціями, національним проводом і всіма окремими членами національної спільноти, яку націоналісти вважають чимось більшим від самої лише суми окремих її членів; націоналісти всіх країн підкреслюють свою окремішність у відношенні до інших національних спільнот і поділяють радість з приводу окремих осягів і сум з приводу окремих невдач нації, як цілости, чи важливих акцій її видатних членів; віра в світле майбутнє національної спільноти являється тою рушійною силою, яка двигає націю до все кращих осягів і не допускає до зледачіння значної частини її членів, а зокрема її духово-творчого елементу, і в той спосіб зберігає національну спільноту від занепаду. Отже, націоналізм — це динамічний і оптимістичний рух.

Націоналізм визнає власну національну спільноту основним джерелом творчої енергії, культурного розвитку та соціяльного і господарського добробуту. Найкращою формою політичної організованости людства вважає він систему національних суверенних держав, базованих на принципі самовизначення народів, а не на принципі "права" завойовника. Національна суверенна держава, як правно політична організація національної спільноти, являється засобом зовнішнього вияву нації та забезпечує всесторонній розвиток національної спільноти та й індивідуальної людини в ній. Принцип *самовизначення* кладе в основу *активне* волевиявлення індивідуальних одиниць і всеціло гармонізує з демократичними методами. Як відомо, вперше в історії застосовано його в практиці в часі Французької Революції [2/], від якої фактично датується і доба модерного націоналізму.

У противенстві до багатьох інших ідеологій, націоналізм стоїть на становиці *примарної* (перш за все) льояльности одиниці-громадянина до нації, як національної спільноти, а не до певного династичного роду, февдального пана, окремого племени, чи реґіональної держави. Тому то націоналізм стоїть у противенстві до багатонаціональної держави, в якій окремі національності держать терором. І саме цей елемент націоналізму кладе тривкі основи під демократію, зокрема ліг він в основу демократичного державного ладу з його принципами свободи й рівности. Тільки на базі *активного патріотизму* окремих членів-одиниць можна осягнути ідеал національної єдности, яка в свою чергу промощує шлях до національно-державної суверенности, посередництвом якої нація забезпечує собі всесторонній розвиток і сповнення своєї місії серед вселюдської спільноти на землі.

Розміри цієї статті не дають змоги проаналізувати різні аспекти націоналізму, як от культурного, господарського, філософічного і ін. Хочемо однак заторкнути ще деякі політичні аспекти націоналізму. Очевидно, те, що було сказане вище, далеко не вичерпує різних відтінків націоналізму, або політичних рухів, що їх зв'язують із націоналізмом. Не можна ж бо утотожнювати шовінізму, імперіялізму, расистського нацизму чи тоталітарного фашизму із справжнім націоналізмом, який у свою основу кладе принцип свободи народам і ставить наголос на гідність людини. Всупереч противникам націоналізму, справжній націоналізм не плекає культу ненависництва до всього чу-

жого, не плекає культу вищости всього, що своє, незалежно від справжньої істоти цього "свого", бо ж як же ж можна сподіватися пошани для себе, коли її нема у відношенні до інших. Цінити, шанувати, плекати й розвивати свої національні цінності не треба утотожнювати з понижуванням усього чужого. Як Шевченко казав: "І чужого научайтесь, свого не цурайтесь!"

Визвольний націоналізм — це стадія, яку пройшли всі народи, які тепер живуть вільним життям. Наголошуємо тут *всі народи,* бо в одних випадках ішлося про визволення широких народніх мас від февдального чи абсолютистичного монархічного гніту, а в других ідеться про визволення поневолених націй з пазурів імперіялістів-поневолювачів. Так у одному, як і в другому випадку принцип свободи й рівности мобілізували широкі народні маси до боротьби проти гнобителів індивідуальних людей та цілих національних спільнот. Власне цей визвольний націоналізм, створив найкраще підложжя для розвитку демократичного ладу. Визвольний націоналізм має в собі найбільшу дозу добровільности одиниці, а тому є він чи не найяскравішим явищем справжнього волевиявлення народу. Добровільно вступати в лави визвольного руху нації — це не тільки вияв найвищого ступня льояльности й любови до свого народу; це свідоме приймання всіх невигод життя борця-визволителя, це готовість віддати себе в жертву за краще майбутнє національної спільноти й окремої одиниці в ній. Отже, визвольний націоналізм створив новий тип війська. Від часів спартанців, українське козацтво було мабуть першим військом всенароднього характеру (в противагу наємним військам того часу в західній Европі), яке билося "за вольності козацькії та віру християнську". Це саме бачимо відтак у визвольній війні американських колоній (1776), як і у великій Французькій Революції.

Тоді як визвольний націоналізм підкреслює принцип рівности та свободи з однаковим природнім правом кожної нації жити своїм власним національно-державним життям і порядкувати всі справи нації по власній вподобі (якщо, однак, це не йде на неоправдану шкоду інших націй), *експанзивний* націоналізм відступає від цієї основної засади й перетворюється у шовінізм, імперіялізм, расизм і т.п. "-ізми" з їхніми проповідуваннями вищости культури, виключного месіянізму, історичного й економічного права на поневолювання інших народів чи навіть цілковитого винищування окремих народів, як це робили гітлерівські та російсько-большевицькі народовбивці. Цього роду "-ізми" ми не вважаємо націоналізмом.

Було б помилково думати, що кожний визвольний націоналізм мусить неминуче втратити свої моральні й етичні принципи рівности та свободи націй у їх взаємовідносинах між собою, а одиниці-громадянина перед законом унутрі держави, як тільки осягне свою ціль, тобто визволення нації і створення суверенної національної держави. Визволившися від зовнішньої неволі та внутрішнього утиску, нація може вільно впірнути у внутрішню саморозбудову. Ріст духово культурної творчости, поширення і підвищення рівня всенародньої освіти, господарська розбудова країни на підвищення життєвого стандарту населення зовсім не потребують бути базовані на шовінізмі, плеканні культу ненависти до всього чужого, чи господарському збага-

чуванні країни коштом інших народів і їх країн. Існують усі дані вірити в те, що після відновлення української соборної суверенної держави український націоналізм не зійде на манівці, бо матиме всі підстави до внутрішньої саморозбудови нації власними духово-культурними й матеріяльними ресурсами.

Український націоналізм вже успішно пройшов стадію культурного націоналізму й стоїть у політичній боротьбі за визволення українського народу з-під чужого російсько-большевицького панування. Від несміливих заяв Кирило-Методіївського Братства (з 1846 р.) про республіканську федерацію всіх слов'ян, через гасло Миколи Міхновського "Україна для українців" від Сяну й Карпат по Чорне Море й Кавказ (з 1900 р.), український націоналізм піднав народні маси на боротьбу за створення української самостійної держави в 1917-20 роках, яка у відмінній формі триває і по сьогодні. Впродовж 45 років[3/] триваючої Української Національної Революції український нарід поніс колосальні жертви крови й життя, які побуджують все нових борців до боротьби за краще завтра свого народу.

Український націоналізм стоїть на певних засадах, які лише згадаємо тут без глибшої їх аналізи, бо вони загально відомі. Все ж таки треба їх пригадати, бодай для реєстру. По-перше, принцип *самовизначення народів,* що його застосовано зокрема на мировій конференції в 1919 р. в Парижі у відношенні до розчленування Австро-Угорської Монархії та Оттоманської Імперії, це загально-прийнятий принцип для упорядкування світу, а тому повинен він бути застосований і до новітньої імперії московського народу, званої тепер "Совєтський Союз". Застосовуючи цей принцип, по другій світовій війні при допомозі Об'єднаних Націй перетворено цілі два колоніяльні континенти, Азію та Африку, на около п'ятдесят нових самостійних держав. Так як у минулому право на самовизначення було наголошуване в чотирнадцятьох пунктах Вудро Вилсона, якими, до речі, позбавлено Україну такого самого права, як напр. чехів чи сербів, бо Вилсон виразно став на становищі неподільности тодішньої російської імперії, так в сучасну пору право самовизначення народів набрало сили міжнародного права шляхом прийняття спеціяльної Конвенції Людських Прав у Об'єднаних Націях. В першому артикулі цієї Конвенції читаємо такі постанови:

"1. Всі народи й всі нації мають право на самовизначення, тобто право вільно рішати про своє політичне, господарське, соціяльне й культурне положення.

2. Всі держави... повинні підтримувати реалізацію цього права у всіх їхніх територіях та повинні респектувати примінювання цього права в інших державах...

3. Право народів на самовизначення включає також постійну їхню суверенність над власними природніми багатствами й ресурсами..."

У відміну від Вилсонівських пунктів, ця Конвенція Об'єднаних Націй не клясифікує народів і країн залежно від симпатій чи антипатій, а встановляє *об'єктивний* принцип і треба було б лише побажати, щоб світ приступив до застосування його у відношенні до одинокої ще існуючої в світі імперії, Совєтського Союзу. Без сумніву, в цьому пункті українсь-

кий націоналізм вповні гармонізує з духом часу.

Орієнтація на власні сили — це друга основна засада українського націоналізму, бо тільки власними духовими, матеріяльними й фізичними силами можна забезпечити власнопідметність нації. Орієнтація на власні сили мусить бути збережена навіть у процесі визвольних змагань, бо інакше можна втратити ту чи іншу дозу незалежности ще перед привернонням державности. Це не значить, що у визвольних змаганнях не треба шукати за союзником проти поневолювачів нашого народу. Ідеться про збереження *повної суверенности* у вирішуванні українських національних справ. Поруч з цим, український націоналізм висунув принцип *соборности* й у цьому відношенні здобув велику духову перемогу на внутрішньому українському відтинку. Пригадаймо лише часи визвольних змагань, існування двох Україн з двома окремими урядами, які навіть по проголошенні Акту Соборности з 22 січня, 1919 р., не переставали діяти окремо, аж поки на еміграції один підписав т. зв. Варшавський договір, а другий пішов на співпрацю з большевиками. Український націоналізм на цьому відтинку звів боротьбу й вийшов побідником. Сьогодні принцип соборности вже не є лише теорією. Очевидно, принцип соборности засуджує політичну співпрацю з яким небудь претендентом на ту чи іншу частину єдиної України.

Треба з притиском наголосити, що ціллю українського націоналізму є всесторонній розвиток українського народу в майбутньому, а тим самим і збереження української національної спільноти, як окремої духово-культурної, державно-політичної, господарської одиниці на всі часи майбутнього. Не на останньому місці належить згадати й збереження самої біологічної субстанції народу, на повну загладу якого Сталін виготовляв уже детальні пляни, а частинно й реалізував їх. Не забуваймо й про те, що подібні пляни мали й гітлерівські расисти.

Стоячи в перманентній боротьбі за відновлення самостійної соборної української держави, український націоналізм стоїть на становищі повної *консолідації* всіх визвольних українських сил у боротьбі проти зовнішніх ворогів. Єдність у визвольній боротьбі не означає позбавлення свободи думки, слова, релігії, світосприймання та політичних поглядів одиниці. *Лише там, де існує толеранція, існує свобода. Лише там, де існує свобода, існує принцип добровільности та справжнього волевиявлення.* Очевидно, для успішного ведення боротьби за свободу необхідна єдність думки й почувань у засадничих справах, але така єдність думки повинна бути вислідом *свідомої* волі, а не примусу.

Націоналізм і демократія — це діти тієї ж самої історичної епохи й у багатьох відношеннях мають те саме коріння. Правда, націоналізм розвинувся з почуття приналежности до одної духово-культурної національної спільноти, яка мала природне коріння, тоді як демократія стала наголошувати свободу й рівність окремої людини. Демократія в своїй суті розвинулася в універсальну ідеологію, додавши до принципу свободи кожної людини та політичноправної рівности всіх людей ще й ідею братерства всіх людей на землі. Але демократія стала на твердий ґрунт тільки в сполуці з націоналізмом, тобто тільки в національній державі змогла вона себе проявити на практиці. Так

як національна визвольна революція американських колоній поклала найтриваліші основи для розвитку демократії, так само Французька революція з наголошуванням демократичних принципів започаткувала добу модерного націоналізму на европейському континенті.

Рівно ж перебудова азійського та африканського континентів у системи самостійних держав проходить під гаслом націоналізму в сполуці з демократичними кличами. Інша справа, що так націоналізм, як і демократія на тих континентах мають власні забарвлення, які вимагали б окремого розгляду. Хочемо лише завважити, що так як після Французької революції з 1789 року широкі народні маси почали ідентифікувати себе з своєю *національною* державою, хоч вона й була раніше створена династичними монархами, в останніх двох десятиріччях в країнах Азії та Африки ідея націоналізму зелектрифікувала широкі й збідовані народні маси до боротьби проти білих гнобителів. У кожному з цих випадків широкі народні маси з безвольних підданих перетворилися в суверена держави, даючи підложжя для принципу суверенности народу.

Нема сумніву в тому, що найкращою клясичною дефініцією демократії є дефініція Абрагама Линколна, а саме: "Правління народу, через нарід, для народу". Клопіт з блискучими дефініціями є в тому, що вони надто узагальнюють поняття, отже вимагають додаткового здефініювання самих таки дефініцій. Бо ж виринає питання, що в практиці така дефініція демократії означає? Здається ж бо, що цю дефініцію можна було б пристосувати до засадничо цілком інших родів правління. Під цю дефініцію можна підтягнути і колишню грецьку безпосередню демократію в Атенах, і американський державно-політичний лад, і французьку парляментарну демократію з-перед другої світової війни, і теперішню де-ґолівську систему, а також індонезійську "керовану демократію" Сукарна, а навіть і "народні демократії" східньо-европейських країн під чоботом комунізму. Очевидно, так брітанська демократія, як і сталінська "єдина справжня демократія" [4] вміщається в цій дефініції. Отже ж, з дефініціями треба бути обережним.

Слово "демократія", як і багато інших термінів з ділянки державно-політичного життя, прийшло до нас із старинної Греції та походить воно від слова "демос", тобто нарід у розумінні *всієї збірноти громадян.* Хоч число громадян з-поміж усіх мешканців Атен було дуже обмежене, бо всього яких 10% з усього населення, все ж у порівнянні з іншими державними ладами, як монархія, тиранія, аристократія чи оліґархія, все ж демократія вже зарання набрала розуміння системи правління, базованого на співдії широких народніх мас. Як казав драматург Еврипід про Атени: "Увесь нарід, у спільній службі, є нашим королем". Отже, демократичний лад, це такий державно політичний лад, в якому найвища контроля є в руках усіх громадян держави. Ясніше кажучи, в демократії державне правління керує державним життям з волі громадян, а вживання сили зводиться в ній до мінімум. Від часів Кромвела в Англії та революції з 1789 р. у Франції, не говорячи вже про розвиток цієї проблеми в Америці, поступнево поширювано *громадянські права* на щораз ширші кола населення без різниці походження, економічного стану і т.п. так, що в сучасну по-

ру майже всюди панує принцип: "Одна людина — один голос". Зокрема включено в виборчі списки також жінок, а тепер існує сильна тенденція обнизити виборчий вік до мінімального віку 18-го року життя. В той спосіб демократія вважає, що виборче право належить кожному громадянинові, *як людині,* а не як членові певного роду, касти, стану, чи власника певної вартости майна.

Вже Аристотель признав, що демократія це найскладніша форма правління, бо в ній від громадянина вимагається найбільше чеснот: він мусить бути приготований наказувати, коли його нарід поставить на чоло, але й мусить він бути приготований скромно приймати накази, як тільки його термін урядування мине. За Аристотелем і Тома Джефферсон уважав, що демократія вимагає не тільки чесних, але й відповідно підготованих громадян, тому клали вони натиск на публічну освіту. Монтеськє додав до цього й любов до батьківщини, як передумову збереження демократичного ладу. Це виразно зливається із патріотизмом, що його так сильно наголошує націоналізм.

Тенденція зводити поняття демократії до самої техніки панування більшости надто вульґаризує суть демократії. Тому що безпосередня демократія з участю усіх громадян у співпраці та керуванні державними справами з огляду на величину сучасних держав неможлива до зреалізування, колишня ідентичність володарів і підвладних відпадає навіть у демократії. Тим то основною проблемою сучасної репрезентативної демократії є: в який спосіб установити правління, яке мало б підтримку більшости виборців, які голосують на підставі підтримки або відкинення предложених програмових заложень кандидатів, як також здобути загальну лояльність до влади широких народніх мас. Очевидно, що *принцип більшости* залишається в центрі уваги демократії, але ж у справжній демократії громадяни мають різниці поглядів на певні справи, керуються своїми особистими інтересами, а також мають різні кваліфікації. *Принцип однакової свободи* та *однакових можливостей* зводить *усіх* до спільного знаменника.

Модерні демократичні держави приймають у свою основу принцип конституціоналізму, тобто обмеженої влади, з одного боку, а недоторкальних природних людських прав, з другого. Не влада людей, але влада визначена правними нормами являється основою. В такій системі не громадяни служать владі, чи навіть державі, а навпаки держава — це засіб для реалізації загального добра національної спільноти, а правління це тільки орган, через який національна спільнота прямує до реалізації своїх цілей. У такій державі уряд стоїть у службі народу, а не навпаки. Нарід, як суверен, резервує за собою право не тільки критики існуючого правління, але й право кожночасно змінити його особовий склад, а то й структуру.

Різниця поглядів на різні справи, включно до того, що саме є в даному моменті справою національного інтересу, не заводить опозиціонерів до концентраку, ані не змушує їх покидати свою батьківщину. Справжня демократія шанує погляд кожного громадянина, якщо заступаюча думка чи переводжувана акція не являється виразно в інтересі іншої держави. Вона до голосу критики уважно прислуховується і конфронтує повсякчасне становище влади з голосами *критики* в даній справі. Наскільки важлива о-

позиція в демократії найкраще може послужити приклад Великої Брітанії, де "голова льояльної опозиції до уряду Їх Королівської Величности" отримує спеціяльну платню з державної скарбниці нарівні з членами правління. Так правління, як і опозиція працюють для загального добра нації, дарма що в них є різні погляди на те, як це загальне добро осягнути, або навіть і відносно самої істоти загального добра. Обидві сторони опираються на громадську думку та на виборчі голоси, отже на волевиявлення національної спільноти.

Проаналізувавши основні складові елементи справжнього, не спотвореного націоналізму, з одного боку, а основні складові первні демократії у її справжньому, не звульґаризованому і не "тожедемократичному" виді, з другого боку, приходимо до заключення, що націоналізм і демократія прекрасно *співгармонізують* між собою, а не стоять до себе у діяметральному противенстві. Націоналізм і демократія *себе взаємно доповнюють*, бо в центрі свойого заінтересування мають національну спільноту й добро одиниці в ній. Тоді як націоналізм наголошує саму *ціль* нації, демократія дає найкращу *методу* її реалізації.

Демократичне суспільство, щоби могло розвиватися, мусить мати *однісmь думки більшости* громадян відносно засадничих справ самого ладу, цілей і завдань і т.п. Ідея націоналізму сприяє ідеї єдности громадян і в той спосіб облегшує демократичний процес узгіднення. Демократія також вимагає компромісу, а то й жертви.

Націоналізм підтримує на дусі й скріплює поневолені народи, які боряться за свободу та встановлення демократичного ладу, привернення людської гідности окремій людині та повалення тоталітарних режимів, у яких расистські "надлюди" чи тоталітарні комуністичні ватажки-всезнайки трактують підвладних, як безвольну та безцільну масу. Так націоналізм, як і демократія трактує окрему людину, як вартісного й гідного члена національної спільноти і як такій визнають вони за нею право пошани її особистої гідности, особистої свободи, свободи думки і її вияву, бо тільки така одиниця являється *свідомим* членом своєї національної спільноти та *льояльним* громадянином своєї держави.

1/ Скількість самостійних держав у світі збільшилася до 172-ох, а число членів Об'єднаних націй зросло до 159.

2/ В липні 1971 р. мешканці двох дистриктів папської держави Avignon і Venaissin більшістю голосів вирішили прилучитися до Франції.

3/ Вже минає 67 років.

4/ 21 років пізніше — подані приклади відмінних демократичних систем далі актуальні.

В 45-ту РІЧНИЦЮ САМОСТІЙНОСТИ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Від редакції: Член Редакційної Колеґії «Самостійної України» д-р **Зиновій Городиський** перевів інтерв'ю з найвидатнішим істориком доби Карпато - Української Державности **проф. д-ром Петром Ю. Стерчом,** який є автором двох книжок і багатьох розвідок на цю тему. Тут містимо цю розмову, яка вияснює деякі питання, що їх дехто підносить у останніх кількох роках. Ми вдячні як д-рові З. Городиському за його труд, так і зокрема проф. д-рові П. Стерчові за його авторитетні відповіді.

* * *

Питання: Здобуття автономних прав Карпатської України в рамках Чехо-Словаччини осягнено в жовтні 1938 р., тобто в часах загальної кризи в тій державі. Чи боротьба карпатських українців була в якійсь мірі пов'язана з тодішньою акцією Німеччини, Мадярщини й Польщі на знищення Чехо-Словаччини?

Відповідь: Пане Докторе! З Вашого питання видно, що Ви і правник і історик. Такого питання не доводилося мені зустрічати. хоч усі вороги українського народу просто пов'язували здобуття Карпатською Україною статусу зфедерованої держави з чехами й словаками в жовтні 1938 р. з німецькою політикою «дранґу нах остен».

Яка ж була дійсність? Автономний статус «Країни русинів на південь від Карпат», як названо на Паризькій конференції в 1919 р. Карпатську Україну був признаний міжнародним договором, підписаним країнами Паризької мирової конференції дня 10-го вересня 1919 р. в Сен Жермені. Це сталося після того, як уже 16-го червня 1919 р. та ж конференція вирішила включити Карпатську Україну в рямки новоствореної Чехо-Словацької Республіки на правах повної національно-територіяльної автономії, призначуючи Ліґу Націй бути ґарантом тих автономних прав.

На жаль, чехи не дотримали своїх обіцянок, зокрема обіцянок Томи Ґ. Масарика, й упродовж 19-ох років не допускали до введення автономії в життя. Навпаки, в 1930-их роках впроваджували вони чехізацію країни, проти чого виступали всі українці Карпатської України. Вже в 1936-му році карпатські українці об'єднано, не зважаючи на їх поділ по лінії мовної орієнтації поставили чеському урядові в Празі свої домагання ввести належні Підкарпатській Русі її національно-територіяльні автономні права. Тоді Перша Руська (Українська) Народна Рада, на чолі з о. проф. Августином Волошином, і москвофільська Русска народна Рада, очолювана Йосифом Камінським, за підтримкою всіх карпато-українських сенаторів і послів до Чехо-Словацького Парляменту, випрацювали були навіть узгіднений проєкт конституційного закону автономії Підкарпатської Руси й подали його до уряду в Празі з домаганням негайно ввести його в життя. Отже, вже тоді надано ширші права губернаторові Константинові Грабареві, й тоді було створено для його уряду «Дорадчу Раду /.

Карпатські українці обидвох напрямків, тобто українського й москвофільського продовжували змагання заведення автономії, аж до пам'ятної осени 1938 р. Але вони не починали цієї боротьби аж до осени 1938 р.! Тоді вони лише її пожвавили й дня 8-го жовтня 1938 р., фактично, повторили свою акцію з 1936 р., знайшовши між собою спільну мову. Того дня представники обидвох рад, української і москвофільської, зібралися вже в урядових приміщеннях Губернатора й вирішили спільно подати вже готовий список членів автономного уряду Підкарпатської Руси. Три дні пізніше, 11-го жовтня 1938 р., прем'єр ЧСР в Празі, ген. Яр Сирові, передав адміністрацію країни в руки першого автономного уряду, на чолі з Андрієм Бродієм, Юліяном Ревасм і Едмундом Бачинським як повноправними міністрами, та о. проф. Августином Волошином і д-ром Іваном Пєщаком як державними секретарями. Степан Фенцик був призначений

уповноваженим міністром для визначення кордону між Карпатською Україною і Словаччиною.

Карпато-українські національно-політичні чинники ні в якій мірі не були пов'язані з мадярсько-німецько-польською кампанією проти тодішньої Чехо-Словаччини. Ця ж бо кампанія була спрямована на те, щоб Карпатську Україну знову повернути до Мадярщини, в рамках якої карпатські українці перебували кілька сторіч. Карпатські українці, які від часу Другої світової війни користувалися значними вольностями, хоч формально автономії не мали, зовсім не бажали повертати під злої пам'яти мадярське панування. На жаль, частина москвофілів, які фактично були прихованими мадяронами, на чолі з Андрієм Бродієм, шукала стежки до Будапешту, тому то Андрія Бродія було заарештовано 26-го жовтня 1938 р. за державну зраду, а прем'єром уряду автономної Карпатської України став справжній національно-політичний провідник карпатських українців, о. проф. Августин Волошин; а міністрами в його уряді залишилися Ю. Ревай і Е. Бачинський. До речі, прем'єр А. Волошин негайно почав уживати назву країни **Карпатська Україна** й уже 3-го листопада був змушений перенести столицю країни з Ужгороду до історичного Хусту, в якому ще 21-го січня 1919 р. уповноважені делеґати з усіх сіл і міст українського Закарпаття на своєму Конґресі проголосили злуку Закарпаття з соборною Українською Народною Республікою.

Після перегляду цих історичних подій стане ясно, що карпатські українці в 1938 р. лише продовжували свої змагання за введення в життя національно-територіяльної автономії в Карпатській Україні, що було гарантовано Сен-Жерменським договором і конституцією Чехо-Словацької Республіки з 29-го лютого 1920 р. У жодному випадку карпатським українцям не було по дорозі з тими міжнародними чинниками, які змагали до розчленування тодішньої Чехо-Словаччини, бо у висліді такого розчленування Карпатська Україна впала би жертвою мадярської окупації, а карпатські українці ще пам'ятали всі національні й релігійні переслідування мадярським режимом перед 1919 роком.

Питання: Українське громадянство пов'язує річницю Карпатської України з березневими подіями, тобто з проголошенням повної суверенности Карпато-Української Республіки та оборони її кордонів героїчними Карпатськими Січовиками. А тим часом в дійсності державне життя розвивалося в автономній Карпатській Україні упродовж п'ятьох місяців. Чи могли б Ви вказати на основні осяги того державного життя карпатських українців?

Відповідь: Найосновнішим осягом слід вважати *саме здобуття української державности,* хоча б у невеличкій частині соборної України. Це зрозуміли карпатоукраїнські національно-політичні провідники на чолі з о. проф. Августином Волошином, Юліяном і Федором Реваями, проф. Августином Штефаном, д-рами Михайлом і Юлієм Бращайками, Степаном Клочураком, Юрієм Перевізником і іншими, які діяли не лише в інтересі самої карпатоукраїнської гілки, але й в інтересі всього українського народу, який змагав і далі змагає до своєї національно-державної суверенности. Втративши у висліді німецько-італійського диктату з 2-го листопада 1938 р. у Відні найплодючіші території країни, а з ними й історичні карпатоукраїнські міста Ужгород, Мукачів і Берегове, які були основними промислово-торговельними, адміністраційними й культурно-освітніми центрами країни, треба було мати відвагу ставати до державного будівництва лише в бідніших гірських частинах країни Велике бажання бути державним народом, велике бажання забезпечити національно-політичну свободу для свого народу й всесторонньо піднести його життєвий стандарт, а зокрема бажання закріпити в народі переконання що він є господарем на своїй землі, перемогло всі сумніви, перемогло всіх песимістів, перемогло всю зневіру!

«Самостійна Україна»

Важко було покидати рідні оселі в Ужгороді, Мукачеві, Берегові й увесь нарібок життя, але для карпатоукраїнських національно-політичних провідників доля й честь українського народу були далеко важливішими. Зробивши таке важливе рішення, вони кинулися із завзяттям неофітів до розбудови всіх ділянок життя країни.

Виникнення карпатоукраїнської державности, із власним урядом на українській території *поставило існування української держави на політичну мапу світу.* Було це неоцінимим осягом! Вороги української державности заворушилися в дипломатичних колах світу, зчинили небувалий галас у пресі й викликали протиакції деяких інших чинників. Світова преса заговорила не лише про саму Карпатську Україну, але й поставила на неї наголос, як на зародок майбутньої держави українського народу на всіх його етнографічних землях. Проблему визволення України закутуалізовано в дипломатичних і пресових колах в такій мірі, в якій вона не була порушувана від часу програних визвольних змагань. Як знаєте, існує опінія, що найгірше для поневоленого народу є тоді, коли його існування зовсім іґнорують... Навіть коли пишуть погано, то й тоді тримається справа народу перед очима світу... Але треба пам'ятати, що, почавши від листопада-грудня 1938 р., світова преса писала й чимало доброго про український нарід і його боротьбу за визволення. Американець сказав би, що цього не можна було б було купити навіть за великі гроші!

Мобілізація власних сил народу для всесторонньої розбудови національно-державного життя була важливою пробою перед тим грядучим державним будівництвом до якого український народ все ще готувався. На практиці показалося, що державне будівництво — це не саме «теоризування», не саме писання та міркування, як би то було найкраще... Життя вимагало практичного діла в кожній ділянці національно-державного життя! І треба з притиском підкреслити, що карпатські українці, при допомозі братів з усіх земель соборної України, розбудовували це життя з чималими успіхами. Насамперед реорганізовано всеціло всю *внутрішню адміністрацію країни.* Наладнано правильне функціонування початкового, нижчого середнього, повного середнього, фахового й промислового *шкільництва.* Зорганізовано навіть експортову академію і кладено основи для створення університету. В тому короткому часі *розбудовано шляхи для транспорту людей і товарів,* а зокрема відбудовано ті шляхи, що були перервані зміною кордонів. І, чи не найважливіше, *забезпечено населення харчовими продуктами,* не зважаючи на те, що як мадяри так і поляки тримали Карпатську Україну під тим оглядом у облозі. Зокрема Румунія дала була помічну руку в доставі харчових продуктів карпатоукраїнській Верховині. Тож о. монс. Августин Волошин, у ролі міністра внутрішніх справ, проф. Августин Штефан, у ролі голови міністерства освіти, і Юліян Ревай, у ролі міністра господарства й соціяльної опіки, виявили себе абсолютно на висоті своїх завдань.

Питання: Цікаво, що досі ви взагалі не згадали про організоване *політичне життя* в Карпатській Україні. А про це варто було б знати читачам «Самостійної України», бо без відповідної політичної атмосфери важко було б уявити собі всі ті осяги. Тим більше, що, як відомо, на Карпатську Україну постійно вдиралися мадярські терористи з півдня, а польські з півночі.

Відповідь: Карпатські українці жили між двома світовими війнами *в кліматі багатогранної відмінности,* а це до деякої міри сприяє толерантності. І, власне, карпатоукраїнське будівництво проходило в цьому дусі відмінности й толерантности, бо це було цілком природним для населення.

Насамперед проф. Августин Штефан поділив карпатських українців на свідо-

мих українців, на москвофілів, на чехофілів і мадяронів. На його думку, навіть москвофіли чи чехофіли не були національними шкідниками, бо вони мали свої переконання, вірячи, що це в інтересах свого народу. Лише мадярони були явними шкідниками, *бо вони були запроданцями,* які працювали на користь Мадярщини за гроші, чи за обіцяні мадярами почесті. Не диво, отже, що після того, як виявлено, шо Андрій Бродій, Степан Фенцик, Михайло Демко є мадярські запроданці, багато колишніх москвофілів проголосило в пресі поворот до рідних українських позицій. Між ними були навіть відомі поети й письменники — як Андрій Карабелеш, Андрій Патрус і ін. Отож, карпатські українці звикли шанувати переконання своїх противників. Вони осуджували лише запроданців, як зрадників народу.

З другого боку в політичному житті карпатські українці були ще більш розчленовані, бо в останніх виборах у 1935 р. брало участь щось *35 політичних партій.* Національно свідомі українці підтримували християнсько-народну партію о. А. Волошина, соціял-демократичну партію Юліяна Ревая, українську секцію аграрної партії проф. Августина Штефана й ін. Окремо діяла (підпільно) Організація Українських Націоналістів, яка намагалася мати своїх людей всюди, включно з комуністичною партією, що мала в той час чимало прихильників.

Коли ж, однак, «настав слушний час», і розпочалося державне будівництво, під проводом о. проф. Августина Волошина тоді всі національно свідомі українці *об'єдналися навколо Батька Волошина* й стали до праці там, де тієї праці було найбільш потрібно. І це було колосальним осягом і виявом великої політичної зрілости. Конкретна праця для народу всіх єднала.

Об'єднаним фронтом карпатські українці насамперед здобули затвердження парляментом ЧСР дня 22-го листопада 1938 р. конституційного закону про автономію Карпатської України, на основі якого *переведено 12-го лютого 1939 р. загальні вибори до Першого Сойму Карпатської України.* До виборів приступили карпатські українці також об'єднано, узгіднивши, що до виборчого списку Українського Національного Об'єднання включено по десять кандидатів від дотогочасної християнської народної партії та від соціял-демократичної партії, сім кандидатів від аграрної партії та два кандидати від української націоналістичної молоді. Щоб наголосити рівноправність громадян усіх національностей, у виборчий список включено по одному кандидатові від чехів, румунів і німців. *Вибори треба вважати найважливішим державотворчим актом,* бо в них брало участь усе населення Карпатської України, яке таємним, рівним і безпосереднім голосуванням вибрало своїх речників до Сойму Карпатської України, надавши їй мандат на суверенну дію в інтересах українського народу. І, як відомо, народом умандатовані посли до Сойму в слушний час заговорили мовою суверена в самостійницькому і всеукраїнському соборницькому дусі.

Питання: Знаю, що ви, вважали потрібним виголосити спеціяльну доповідь на Ювілейному Конгресі в 100-річчя Наукового Товариства ім. Шевченка в Нью-Йорку, десять років тому, на тему «Ще до проголошення самостійности Карпатської України.» Що спонукало вас до цього? Невже ж ця справа не була ясною?

Відповідь: Очевидно, що ця справа була й залишилася ясною для всіх учасників проголошення державної самостійности Карпатської України в Хусті дня 14-го березня 1938 р., як і для всіх тих, які беруть історичні факти як дійсні. Але... Не знати з яких причин, колишній шеф канцелярії влади Карпатської України в Празі, д-р Вінкентій Шандор, ще в 1969 р. написав був у своїй брошурі, що це він «виконав акт проголошення самостійности Карпатської України» в Празі. Проти цього вчинку, очевидно, протестували всі карпатські українці. Але деякі люди є надто вперті...

«Самостійна Украіна»

Як відомо, ополудні 14-го березня 1939 р. словаки проголосили були самостійність Словаччини, а німецькі війська вступили без бою на терени Чехії та Моравії. Отож, федеративна республіка чехів, словаків і карпатських українців перестала існувати. Тому вже від полудня в Хусті засідали члени діючого там законного уряду. на чолі з о. монс. Августином Волошином, як і перебуваючі в тому часі в Хусті посли до Сойму Карпатської України та провідники Українського Національного Об'єднання. Власне, там зібрані провідники карпатоукраїнського державного життя вирішили проголосити суверенність Карпатської України й у пізних пополудневих годинах у присутності зібраного на площі перед будинком Уряду Карпатської України народу. *о. прем'єр Августин Волошин іменем Уряду Карпатської України проголосив самостійність,* зазначивши, що ця справа буде предметом остаточного вирішення на сесії Сойму Карпатської України. Тоді промовляв до народу також Федір Ревай, голова УНО. поет і письменник Василь Гренджа-Донський та інші. Хід нарад і акт проголошення, участь мас народу, які вітали це проголошення бурхливими оваціями, описав Андрій Патрус у останньому числі «Нової Свободи,» що вийшло в Хусті з датою «четвер. 16-го березня 1939 р.»

В середу, 15-го березня 1939 р., по полудні зібрався законно вибраний у всенародному голосуванні Сойм Карпатської України під головуванням проф. Августина Штефана затвердив проголошення самостійности Карпатської України, ухвалив Конституційний Закон, вибрав президента Республіки в особі о. д-ра Августина Волошина й надав урядові, на чолі з Юліяном Ревасм, надзвичайні повновласті, бо мадярські війська вже другий день наступали на територію Карпатоукраїнської Республіки, кордони якої тепер обороняли лише Карпатські Січовики. бо чеське військо покидало країну, змасакрувавши «Карпатську Січ» у Хусті вже вночі з вівтірка на середу, 13-го на 14-го березня 1939 р., саме тоді, коли мадярські війська розпочали агресію проти Карпатської України.

До речі, Голова Сойму Карпатської України проф. Августин Штефан подбав про те, щоб протоколи сесій Сойму були виготовлені й усіми урядовими чинниками належно підписані. Як знаєте, читачі «Самостійної України» можуть довідатися в подробицях про всі ці події з написаних мною двох книжок «Карпатоукраїнська держава», шо вийшла заходами НТШ в Канаді українською мовою, та «Дипломатія подвійної моралі», англійською мовою, у виданні Карпатського Дослідного Центру.

Питання: Чи мала Карпатська Україна якісь свої амбасади, посольства і т.п.. дипломатичні або бодай консулярні представництва в чужих країнах?

Відповідь: Суверенна Карпатоукраїнська Республіка не мала змоги встановити такі взаємовідносини з іншими країнами, бо вже 16-го березня 1939 р. столицю Карпатоукраїнської Республіки. Хуст. у вечірніх годинах зайняли мадярські війська, а за кілька днів відтак зайняли вони всю територію країни. Уряд Карпатської України не скапітулював, але опинився в екзилю. Президент А. Волошин і міністер освіти проф. Августин Штефан перебували кілька днів у Румунії. а відтак переїхали до Югославії. Прем'єр Юліян Ревай опинився у Відні, а відтак поселився на Словаччині. Будучи в екзилі, уряд уже не робив заходів встановити формальні дипломатичні взаємини ані з одною країною. Правда, шеф канцелярії влади Карпатської України в Празі, д-р Вінкентій Шандор, вручив амбасадам і посольствам кількох країн у Празі нотифікацію про проголошення самостійности Карпатської України, але й зміст цієї ноти був оспорюваний деякими членами Уряду Карпатської України.

Питання: Як тоді зрозуміти те, що не давно читав я в одному платному оголошенні про те, що на якусь там тему матиме доповідь колишній посол Карпатської України в Празі?

Відповідь: Як відомо, Парлямент ЧСР

був двопалатний. Вища палата мала назву Сенату, а нижча палата звалася Палатою Послів. Таких послів вибирано колись дев'ять із території Підкарпатської Руси, як і 5-ох сенаторів. Останнім послом з території Карпатської України в Парляменті ЧСР, який жив у вільному світі, був сл.п. Юліян Ревай. Але він помер п'ять років тому.

Питання: Мені здається, що ви, мене зовсім не правильно зрозуміли. Чи мав уряд автономної Карпатської України свого амбасадора чи посла у Празі?

Відповідь: Ніякого амбасадора, ані посла чи уповноваженого міністра уряд Карпатської України в Празі на мав і не міг мати. Бож, як відомо, від 11-го жовтня 1938 р. до 14 березня 1939 р. Карпатська Україна була зфедерованою державою, з такими ж зфедерованими державами — Словаччиною і Чехією-Моравією, у перебудованій на федеративних основах Чехо-Словацькій Республіці. Згідно з практикою, а відтак в дусі Конституційного Закону автономної Карпатської України з 22-го листопада 1938 р., всі члени уряду Карпатської України були одночасно міністрами федерального уряду ЧСР у Празі. Очевидно, те саме стосувалось і міністрів автономного уряду Словаччини. Тож міністри Карпатської України мали безпосередній контакт із іншими міністрами федерального уряду ЧСР у Празі. Правда, вони тримали в Празі своє бюро, що мало там офіційну назву «Канцелярія влади Карпатської України», а по-чеськи — «Уржадовна влади Карпатске України», для полагоджування поточних справ. І, властне, шефом цієї канцелярії був у Празі д-р Вінкентій Шандор. Подібні функції виконував у Братиславі кол. сенатор Юлій Гуснай.

Питання: То виходить, що Карпатська Україна не мала ніяких закордонних місій Чи так?

Відповідь: Не зовсім так, бо в часах пожвавлення боротьби за права Карпатської України у вересні 1938 р. до Відня виїхав був Юліян Химинець, а відтак і Іван Рогач, і вони там утворили були делегацію Карпатської України за кордоном, яка там діяла аж до Віденського арбітражу; а тоді здавалося, що існування Карпатоукраїнської держави загарантоване — то вони повернулись до Хусту і включилися в державне будівництво краю. Рівно ж Організація Державного Відродження України в Америці, на чолі з проф. Олександром Грановським, зорганізувала була в Нью-Йорку Комітет Оборони Карпатської України, — на чолі з о. Еміліяном Невицьким, колишнім головою першої створеної на Закарпатті народної ради в Старій Любовні, (2-го листопада 1918 р.), яка домагалася включення Українського Закарпаття до Української Держави. Діяли в обороні кордонів Карпатської України різні інші існуючі в той час суспільно-громадські організації, зокрема ті, що були прихильниками Організації Українських Націоналістів, на чолі якої, по смерти полк. Євгена Коновальця, стояв тоді полк. Андрій Мельник. Офіційно на міжнародному полі інтереси Карпатської України обороняли тоді ще дипломатичні представники Чехо-Словаччини. До речі, Конституційний Закон забезпечував карпатським українцям співучасть у амбасадах і т.п. дипломатичних інституціях федеративної ЧСР.

Уряд Карпатської України не мав ніяких власних амбасадорів, ані послів, акредитованих до інших країн світу. Натомість, на території Карпатської України мали свої консуляти Польща, Німеччина й Румунія.

Питання: Дякую Вам, пане Професоре, за вияснення міжнародно-правного положення Карпатської України в 1938-39 рр., бо мені здається, що воно не всім українцям було ясним. А тепер дозвольте поставити Вам питання відносно організації, статусу й ролі Карпатської Січі в обороні кордонів країни.

Відповідь: Для мене це довге питання... Почнім із початків Карпатської Січі. Ще в часах політичного Конґресу Першої Української /Руської/ Центральної Народної Ради в Ужгороді. 4-го березня 1938 р. молодші члени Президії Ради,

зокрема д-р Степан Росоха, Іван Рогач, д-р Василь Івановчик а також Василь Береш і інші заснували напівмілітарну організацію п.н. Українська Національна Оборона, з правом ношення зброї та творення відділів на всій території тоді ще Підкарпатської Руси. Завданням УНО тоді було допомагати утримувати спокій у країні, зокрема обороняти люд від уже нападаючих з півдня мадярських, а з півночі польських терористів. Українська Національна Оборона, на чолі з С. Росохою швидко розгорнула свою організаційну мережу по всьому краю, а набрала вона ше більшої ваги з днем, перебрання проводу в уряді Карпатської України о. Августином Волошином. До речі, була вона надзвичайно допоміжною для евакуації урядових і українських культурно-освітніх установ з Ужгороду, Мукачева й Берегова до Хусту, Сваляви, Перечина та інших міст Карпатської України після Віденського арбітражу.

Одним із перших актів уряду д-ра Августина Волошина в Хусті було видання декрету на переформування дотеперішньої Української Національної Оборони на Карпатську Січ, із правом ношення уніформи й зброї. Сам прем'єр А. Волошин іменував головну команду в такому складі: Дмитро Климпуш — головний командант, Іван Роман - заступник, Іван Рогач - писар і Степан Росоха - референт національного виховання і звязковий старшина з урядом. В Хусті встановлено головну квартиру, а в ній зосереджено штаб на чолі з полк. Михайлом Гузаром-Колодзінським. Рівно ж скоро зорганізовано Кіш Карпатської Січі в Хусті та й по всіх більших осередках, бо члени дотеперішньої УНОборони автоматично ввійшли до Карпатської Січі. До Карпатської Січі почали прибувати молоді українці з усіх земель соборної України, шо ще були під чужим пануванням, а зокрема із земель з-під польського панування, як також із еміграції европейських країн і Америки.

Крім військової підготови, Карпатська Січ мала завдання кріпити серед широких народних мас дух боротьби за самостійність і соборність усього українського народу. Колосальну роботу в цьому відношенні виконав мандрівний театр «Летюча Естрада», шо ним керували Микола Чирський і Михайло Демо-Довгопільський. Мистецька майстерня Карпатської Січі, під кермою мистця-маляра Михайла Михалевича, виготовляла не лише проєкти для декорацій різних публічних приміщень, включно з залею засідань Сойму Карпатської України, але й самої столиці Хусту. Крім того, Карпатська Січ видавала свій окремий тижневик під тією самою назвою, співпрацювала тісно з Пластом у вихованні молоді і т.п. Два крайові з'їзди Карпатської Січі послужили засобом ідейної мобілізації молоді для включення її в державне будівництво.

Питання: Ви говорите дуже позитивно про ролю Карпатської Січі. А от десь у 1981 р. в «Нашому Голосі», що був редагований моїм особистим приятелем сл.п. інж. Дмитром Кузиком, була стаття, у двох числах, у якій автори висловлювалися неґативно про Карпатську Січ, і навіть була там мова про намагання зробити переворот у Карпатській Україні. А ще пізніше, минулого року, в чикаґській газеті «Українське життя» були також статті з критикою Карпатської Січі чи окремих людей з неї. Чи могли б ви сказати дещо про ці справи?

Відповідь: Цього рода закиди не появлялися в нашій пресі вперше. Насамперед, після захвату Карпатської України мадярами, ще в 1939 р. появився т.зв. «Комунікат Гетьманської Управи» в Празі, в якому були спроби кидати обвинувачення на «людей в масках» за всякі недоладки, правдиві чи вигадані. Це, до речі, був порахунок поміж тодішніми гетьманцями й націоналістами за те, що після розкриття неприємної справи відступлення Карпатської України гетьманом Мадярщині, ще десь у 1929 р., урядові чинники Карпатської України не могли приймати посланців того середовища в Хусті з відкритими обіймами. Натомість, як відомо, різні діячі Організації Україн-

ських Націоналістів, на чолі з д-ром Олегом Кандибою-Ольжичем, були не лише вітані в Карпатській Україні урядовими чинниками країни, але й активно допомагали вони місцевим державним, громадським і політичним діячам своїми порадами, а то й дуже активною працею. Тоді всі удари були скеровані проти діячів Карпатської Січі, а зокрема — проти молодих тоді карпатоукраїнських націоналістичних діячів Степана Росохи та Івана Рогача. Тепер дехто старається відгребувати старі закиди вже як «докази»... В 1939 р. на сторінках нью-йоркського «Націоналіста» були дані вичерпні відповіді, зокрема інж. Євгеном Врецьоною, одним із провідних членів штабу Карпатської Січі, та д-ром Степаном Росохою, після виїзду його на еміграцію по кількатижневій партизанській боротьбі з мадярами в краю.

Недавно вичерпні спростування тих вигадок, друкованих на сторінках «Нашого Голосу», дав сам Голова Сойму Карпатської України — проф. Августин Штефан. Він рішуче й авторитетно заперечив вигадки супротивників славних днів будівництва й оборони державности в Карпатській Україні про намагання перевороту Карпатської Січі в Карпатській Україні.

На мою думку, всі ці писання під сучасну пору — це ніщо інше, як вигадки для знеславлення всього Українського Націоналістичного Руху з часів його праці в державному будівництві в Карпатській Україні. До речі, тон і настанова підстаршини чеської армії, якому «Українське життя» так щедро поставило свої сторінки до диспозиції, не заслуговує на серйозне трактування. Його оборона масакри Карпатських січовиків чеськими військами ген. Лева Прхали говорить сама за себе, бож зібрані члени уряду Карпатської України, члени президії Українського Національного Об'єднання і громадянства, в присутності о. д-ра Августина Волошина, 14-го березня 1939 р. рішучо засудили цю масакру й видали в цій справі засуджуючу заяву, яка була друкована там, у Хусті, на сторінках «Нової Свободи». На щастя, збереглися тогочасні документи, в яких видно цілковиту льояльність Карпатської Січі до прем'єра А. Волошина та його уряду, як і заяви о. Прем'єра про його довір'я до команди Карпатської Січі, що була єдиною збройною силою, на яку державні будівничі могли покладатися. Тому не варто звертати уваги на сіяння всяких того роду неправдивих обвинувачень.

Питання: Як ви оцінюєте оборону Карпатоукраїнської республіки з майже півсторічної ретроспективи?

Відповідь: Державні будівничі Карпатської України діяли суверенно і тільки в інтересах українського народу, очевидно, з узглядненням тимчасових спеціяльних інтересів населення самого таки Закарпаття. Влившись у всеукраїнську соборницьку течію ще на Конгресі в Хусті 21-го січня 1919 р., карпато-українські національно-державні мужі знали, що інтереси рідного народу боронитиме лише власна збройна сила. Тому то й творили вони свою власну збройну силу — Карпатську Січ. Чому о. А. Волошин не допускав ген. Лева Прхалу до урядування після того, як Прага післала його на місце д-ра Едмунда Бачинського на міністра внутрішніх справ у Хусті? Бо, поперше, карпатські українці обороняли свою золоту свободу, а подруге, вони знали, що першим завданням, що його поставив був собі Лев Прхала перевести в Хусті було — роззброєння й ліквідація Карпатської Січі Ця річ була відома, й тому такими близькими були відносини поміж командою Карпатської Січі й о. А. Волошином, міністром Ревасм та іншими державними мужами.

І коли уряд суверенної карпатоукраїнської республіки на чолі з її президентом в особі А. Волошина відкинув ультиматум мадярського уряду про капітуляцію, вірні сини українського народу й льояльні старшини й вояки новоствореної суверенної держави українського народу на українському Закарпатті «не посрамили своєї землі!» Вірні до кінця президентові А. Волошинові Карпатські

Січовики пішли на фронти, щоб своїми грудьми і зброєю обороняти не лише кордони Карпатоукраїнської Республіки, але й національну честь усього українського народу. Біля 5,000 з них впало на полі слави. Вони віддали своє життя, щоб вічно жила в українському народі національно-самостійницька й соборницька ідея. А ті, що залишилися в живих, пережили тортури мадярських гортіївців у концентраційному таборі в Варю Лапоші й пішли відтак на Львів і на Київ, щоб пробувати там будувати українське національно-самостійницьке державне життя.

Державне будівництво в Карпатській Україні та оборона її державности — це була генеральна проба перед, здавалося, розгортанням відновлення самостійної соборної Української Держави на всіх українських етнографічних землях. Ця проба видала з-поміж себе й тих, що пробували відновляти державне життя, і тих, які збройною силою змагали до відновлення самостійности. І тоді, коли державне будівництво в Карпатській Україні проходило в дусі повної єдности, дальші спроби вже були підважені прокляттям розбиття. Лише згадуємо з гордістю деякі імена тих, які через Хуст пішли до Києва й там склали свої голови на жертовнику Батьківщини: Іван Рогач, Василь Кузьмик; ті, що в бункрах Української Повстанської Армії згинули смертю героїв: пор. Щука — ген. Тарас Чупринка, пор. Іван Келюлич; сам Батько Августин Волошин був замордований за його безмежну любов до свого народу, за його змагання піднести наш нарід з рабства неволі на широкі шляхи волі, розвитку й добробуту; — замордували нашого Батька енкаведисти у Лефортовській тюрмі, ген аж у зимній Москві...

Але Хуст 1939-го року — Крути 1918-го року... Це — Термопілі, із відомим написом «Чужинче знай...»

Д-р З. Городиський: Дякую вам, пане Професоре, за ці вичерпні відповіді на питання, що авторитетно з'ясували неясні справи, які починали нуртувати серед деяких українських громадян.

Олег Ольжич

ДВАНАДЦЯТЬ ЛІТ КРИВАВИЛАСЬ ЗЕМЛЯ */

Дванадцять літ кривавилась земля
І зціпеніла, ствердла на каміння
І застелило спалені поля
Непокориме покоління.

До перс заклякли́х, просячи тепла
Тулили марно немовлята лиця.
Проте їм чорне лоно віддала
Доба жорстока, як вовчиця.

Тепер дощі холодні і вітри,
Кудлаті хмари, каламутні ріки.
Але ростуть у присмерку нори
Брати суворі і великі.

**/ Із збірки поезій «Рінь», 1935.*

СПОРУДЖЕНО ХРЕСТ - ПАМ'ЯТНИК НА МОГИЛІ ЮЛІЯНА РЕВАЯ

У 45-ту річницю проголошення самостійности Карпато-Української Республіки споруджено й посвячено хрест-пам'ятник на могилі її прем'єра Юліяна Ревая. Урочисті посвячення відбулися також у 85-ті роковини його народження (26-го липня 1899 р.) п'ятиліття його смерти (30-го квітня 1979 р.). Напередодні посвячення хреста-пам'ятника влаштовано урочисту конференцію для розгляду багатогранної політичної, державобудівничої, освітньо-виховної та суспільно-громадської праці сл.п. Прем'єра

Благословення хреста-пам'ятника довершив преосвященний **Владика Василь Лостен,** єпископ Стемфордський, у сослуженні о. монс. **Роналда Мисулича** від Підкарпаторуської Греко-католицької Церкви та численного духовенства в річне свято Зіслання Святого Духа, в неділю, 10-го червня 1984 р., на цвинтарі Святого Духа в Гемптонбургу, Н.Й. Владика Василь виголосив промову, згадуючи багатогранні заслуги Юліяна Ревая (українською мовою), а о. монс. Роналд Мисулич — англійською. Головну промову виголосив голова Проводу Українських Націоналістів **Микола Плав'юк,** якого керуючий урочистостями проф. д-р Петро Стерчо представив як репрезентанта тієї всеукраїнської самостійницької та собор-

Преосвященний Владика Василь Лостен поблагословив хрест-пам'ятник на могилі сл.п. Юліяна Ревая; промовляє Голова ПУН Микола Плав'юк; за ним представник американських ветеранів Гаррі Палчій; біля Владики д-р Василь Вереш, секретар Карпатського Дослідного Центру ім. Ю. Ревая, стоїть із своїми побратимами Карпатськими Січовиками з прапором; біля них і за пам'ятником пластунки й пластуни. на чолі з пл. сен. д-ром Романом Барановським. Українських ветеранів з прапором не видно.

Хрест-пам'ятник споруджено і посвячено заходами Карпатського Дослідного Центру ім. Юліяна Ревая, головою якого є проф. д-р Петро Стерчо, а секретарем — д-р Василь Вереш. Запроєктував і збудував пам'ятник мистець Михайло Дзиндра, в такій формі, що, звідки б на нього не дивитися, з усіх сторін видно хрест.

ницької політичної організації, члени якої допомагали населенню Карпатської України в будівництві держави на Срібній Землі в 1938-1939 рр. та своєю кров'ю в рядах Карпатської Січі обороняли її перед навалою ворогів. *(Тексти промов Владики Василя та Голови ПУН Миколи Плав'юка друкуємо в іншому місці цього числа журналу. - **Ред.**).* Заступник

голови Сойму Карпатської України д-р Степан Росоха дякував Карпатському Дослідному Центрові за спорудження хреста-пам'ятника та за організацію його посвячення, а Владиці Василеві та духовенству — за молитви й благословення, а всім тисячним учасникам — за віддання пошани сл.п. прем'єрові Юліянові Реваєві своєю присутністю.

У склад почесної варти біля хреста-пам'ятника входили зокрема **Карпатські Січовики** з Торонта, Рочестеру, Філядельфії га Нью-Йорку з їхнім бойовим прапором, на чолі з досмертним головою Братства Карпатських Січовиків д-ром Степаном Росохою; ветерани українських армій — ОбВУА, на чолі з Миколою Турецьким, учасники бою під Бродами, Першої Дивізії УНАрмії, на чолі з Володимиром Проциком, та члени Союзу Ветеранів Українського Резистансу, на чолі з його головою полк. Іларіоном Поліщуком, а також від американських ветеранів — Гаррі Полчій. Пластуни й пластунки на чолі з пл. сен. д-ром Романом Барановським, прибули, щоб під спів «Вічная пам'ять» схилити пластові прапори в поклоні колишньому Верховному Пластунові в Карпатській Україні.

Між тисячними учасниками посвячення хреста-пам'ятника на могилі Юліяна Ревая видно було провідних діячів організованого суспільно-громадського життя в Америці, зокрема голову Українського Народного Союзу й Української Американської Координаційної Ради д-ра Івана Флиса з дружиною, голову ІСНО — Павла Дорожинського з дружиною Вірою, багатогранного провідного діяча міста Нью-Йорку адв. Романа Гуглевича з дружиною, кол. голову Українського Народного Союзу Йосипа Лисогора, довголітнього крайового голову товариства «Самопоміч» д-ра Богдана Ластовецького, секретаря Української Громади Митрополітальної Філядельфії Сидора Новаківського з дружиною Євгенією, д-ра Олега Волянського, Марію Ігнатищин-Логуш, д-ра Зенона Городиського і багатьох інших.

До речі, Голова Проводу Українських Націоналістів **Микола Плав'юк** наголосив у своїй промові, що хрест-пам'ятник на могилі прем'єра Карпато-Української Республіки Юліяна Ревая це — також збірний хрест-пам'ятник для всіх тих будівничих Карпато-Української Держави, які згинули в її обороні, і невідомо, де знаходяться їхні тлінні останки. В першу чергу невідомо, де спочили тлінні останки Президента Августина Волошина, якого НКВД-исти замучили на смерть у Лефортовській в'язниці в Москві ще 11-го липня 1945 р.; невідомо, де спочили тлінні останки Шефа Штабу Карпатської Січі полк. Михайла-Гузара-Колодзінського, як і його адьютанта Зенона Коссака-Тарнавського; невідомо, де спочили тлінні останки пор. Івана Кедюлича, який згинув з рук НКВД в бункері УПА; нехай цей хрест-пам'ятник буде також на згадку тих, що їх знищили німецькі нацистські окупанти в Києві, в Бабиному Яру, бо серед них були й видатні державні будівничі та діячі Карпатської України — зокрема член Головної Команди Карпатської Січі й секретар президента А. Волошина, палкий націоналіст Іван Рогач, його товариші — Василь Кузьмик-Петренко, поет Іван Рошко-Ірлявський та інші. Нехай буде цей хрест символічною могилою і для тих, шо їхні помордовані тлінні останки попливли з водами Тиси в Чорне море, і для тих, що їх наїздники закопали в невідомих місцях, щоб народ їх не пошановував.

* * * * *

Для зібрання матеріялів про багатогранну діяльність Юліяна Ревая Карпатський Дослідний Центр ім. Ю. Ревая влаштував наукову урочисту конференцію в Українськім Інституті Америки, в Нью-Йорку, у приміщеннях якого трагічно помер сл.п. Юліян Ревай. Цілоденна конференція відбулася напередодні посвячення хреста-пам'ятника, тобто в суботу 9-го червня 1984 р. Відкрив її д-р Василь Вереш, а провадив нею проф. д-р Петро Стерчо.

Один із приятелів сл.п. Юліяна Ревая, пресово-інформаційний референт Кар-

патського Дослідного Центру ім. Ю. Ревая, д-р **Роман Голіят**, розглядав суспільно-громадську діяльність Ю. Ревая в Америці в організуванні новоприбулих українців у товаристві «Самопоміч», а відтак у кредитових кооперативах тієї самої назви, з метою взаємної допомоги, бо, не будучи ще устабілізованими, новоприбулі не могли ніде дістати кредиту. Наголосив Голіят велике зацікавлення Ю. Ревая українським народним мистецтвом і творчістю українських мистців — малярів, скульпторів, графіків і ін. Він був організатором багатьох мистецьких вистав у приміщеннях Українського Інституту Америки, а зокрема організатором існуючого там Музею українського народного мистецтва та іншої мистецької творчости.

Довголітній особистий приятель сл.п. Юліяна Ревая і співосновник Карпатського Дослідного Центру та його меценат, **д-р Василь Вереш**, доповідав про шукання Юліяном Реваєм шляхів до давно прибулих до Америки карпатських українців. Властиво, для цієї цілі був він співорганізатором Карпатського Союзу і з цією метою належав до карпаторуської парохії св. Марії, в якій і досі парохом є вищезгадуваний о. монс. Роналд Мисулич. У цій парафії належав він до церковного хору, а зокрема зорганізував був недільну школу й навчав у ній. Тож із цієї парафії ховав його Владика Михайло Дудик, єпископ Пасейку. Шукаючи шляхів до закарпатських все ще збаламучених москвофілами, мадяронами й чехословакофілами братів, допомагав він д-рові В. Верешові видавати тижневик «Карпатську зорю», що її скрупулятно висилано на адреси всіх священиків і дяків. Сьогодні відносини поміж українцями з обидвох боків Карпат далеко кращі, ніж були вони тридцять років тому. І в цьому велика заслуга невтомної праці Юліяна Ревая, — ствердив доповідач.

Дякуючи всім доповідачам за їхній труд і всім учасникам за прибуття на пошанування пам'яті Юліяна Ревая, голова конференції П. Стерчо зробив підсумки конференції, подавши деякі доповнення з різних ділянок діяльности Ревая, що не були згадані доповідачами. Подякував він зокрема секретареві Карпатського Дослідного Центру д-рові Василеві Верешеві за його ініціятиву спорудження хреста-пам'ятника на могилі сл.п. Юліяна Ревая, за фінансування цього пам'ятника в сумі понад десять тисяч долярів, на зворот коштів якого закликав бажа-

Частина учасників семінаря в пошану сл.п. Юліяна Ревая. ***В першому ряді від ліва:*** **Президент СКВУ - Іван Базарко; д-р Володимир Душник; д-р Василь Вереш; секретар Карпатського Дослідного Центру й його меценат; пані Ірена Стерчо, дружина проф. д-ра Петра Стерчо, головн КДЦ, а за ним пані Марія Ігнатишин Логуш; проф. д-р Михайло Пап, вдова по сл.п. проф. д-рові Миколі Чубатому; і д-р Степан Росоха, кол. член Головної Команди ОНО «Карпатської Січі» й Заступник Головн Сойму Карпатської України.**

ючих відгукнутися. Фонди потрібні також на видання доповідей цієї конференції, щоб зафіксувати друком головніші історичні досяги, у співтворенні яких брав участь посол до чехо-словацького парляменту, багатогранний карпато-український і всеукраїнський політичний і суспільно-громадський діяч, спів-будівничий Карпато-Української Держави, проголошеної самостійною республікою о. Августином Волошином 14-го березня 1939 р. в Хусті.

Першу доповідь виголосив **проф. д-р Михайло С. Пап, професор історії та директор Інституту для совєтських і східньо-европейських студій при Джан Керролл університеті в Клівленді. Доповідач підкреслив колосальну заслугу Юліяна Ревая в тому, що вже на 27-му році життя він здобув впливову посаду Крайового Інспектора всього початкового й середнього шкільництва, і з цього авторитету впровадив у вжиток уже в 1922 р. українські шкільні підручники, щоправда, за порадами мовознавця д-ра Івана Паньковича, писані етимологічною методою.** Юліян Ревай мав колосальний вплив на розвиток Пласту та виховання молоді взагалі, поширюючи у всіх школах, на кошт держави, журнали «Віночок для підкарпатських діточок», «Пластун», «Пчілка», «Наш рідний край» і ін. Після його відходу до політики в 1935 р. на тому полі настав хаос, бо прихильники Е. Бенеша почали вводити в ужиток московські підручники.

Колишній сучасник політичної боротьби на Закарпатті, а то і його політичний супротивник (бо Юліян Ревай був соціял-демократ, а Степан Росоха був трибуном української націоналістичної молоді на Закарпатті), **д-р Степан Росоха** доповідав про Юліяна Ревая як про державного будівничого в Карпатській Україні. В першу чергу, від самого початку здобуття в 1935 р. посольського мандату до парляменту Чехо-Словаччини, Юліян Ревай домагався введення в життя постанов Сен-Жерменського договору з 1919 р. та конституційної грамоти ЧСР з 1920 р. про національно-територіяльну автономію Підкарпатської Руси. При допомозі шукання «модусу вівенді» з закарпатськими москвофілами о. А. Волошин, проф. Августин Штефан і посол Ю. Ревай уже в 1936 році досягли, що дві народні ради, українська і москвофільська, поставили спільну вимогу в Празі в справі автономії. 7-го і 8-го жовтня 1938 р. обидві ці ради, спільно з послами й сенаторами до парляменту ЧСР з Підкарпатської Руси, створили перший автономний коаліційний уряд, на чолі з Андрієм Бродієм. Юліян Ревай грав і тут передову ролю, дня 27-го жовтня 1938 р., разом із міністрами Августином Волошином і Едмундом Бачинським, подався до димісії, висловлюючи недовір'я А. Бродієві за його громадянський курс політики. Щойно тоді покликано на пост голови автономного уряду **о. Августина Волошина**, а членами його уряду залишилися Юліян Ревай і Едмунд Бачинський.

Займаючи пост міністра господарства фінансів і комунікації в уряді о. А. Волошина, Юліян Ревай мав надзвичайно трудні завдання, з якими, як на ті надзвичайно важкі обставини, він чудово дав собі раду, — стверджує С. Росоха. По-перше, не зважаючи на бльокаду з Польщі, з півночі, і з Мадярщини, з півдня, наладнав він **постачання населення харчами** з Румунії після втрати майже всіх харчових запасів після Віденського арбітражу з 2-го листопада 1938 р., з віддачею Чіяном і Рібентропом Ужгороду, Мукачева й Берегова та родючих земель надтисянської долини Мадярщині. Реваєві вдалося сполучити поперериванi новими кордонами залізничі та биті шляхи й пустити в рух транспорт автобусами й вантажними автами. Функціонувала нормально пошта, а також телеграф. Юліян Ревай наладнував також бюджетні справи, але, власне, у цих справах робили чехи карпатським українцям великі труднощі. Назовні виступав міністер Юліян Ревай з усією гідністю західньоевропейського дипломата та всеукраїнського соборника. Залишився він таким до самої смерти.

ПРОМОВА ВЛАДИКИ ВАСИЛЯ ЛОСТЕНА НА ПОСВЯЧЕННІ ПАМ'ЯТНИКА...

(передрук із звідомлення Романа С. Голіята з щоденника «Америка» ч. 97, 14 червня 1984 р.)

«Сини і дочки його вужчої батьківщини, всім нам дорогої Карпатської України повинні бути горді і все пам'ятати про цього великого мужа, сина Срібної Землі, спершу скромного учителя, а згодом посла, міністра і прем'єра, хоч короткотривалої, але самостійної Карпатської України.

Покійний Юліян Ревай все своє життя посв'ятив праці для свого народу. Спершу навчаючи молоде покоління любити Бога і свій нарід, а згодом, коли прийшли рішальні хвилини в життю Карпатської України, він став речником і борцем за права цієї частини нашої землі.

Юліян Ревай відзначався глибокою релігійністю й тому, за св. Павлом можна сказати, що «Коли ми вмерли з Христом, то віруємо, що й житимемо з Ним, знаючи, що Христос воскрес із мертвих і вже більше не вмирає.

Ті, хто вмерли в ласці Божій, живуть в небі у вічній щасливості з Христом, а на землі між нами живуть їх діла, їх думки, їх поучення. Скільки разів ми цитуємо думки визначних людей, які від нас відійшли! Так само ми повинні вчитись і брати собі приклад з покійного прем'єра Юліяна Ревая, який може бути для нас прикладом праці і повної посв'яти для свого ближнього, а тим ближнім, то його улюблений український нарід та його Церква, якій він служив, співаючи в хорі до останніх днів свого трудолюбивого життя.

Для покійного Ревая немов провідною ідеєю були слова поета Ґренджі Донського:

За волю народу, що з мертвих воскрес
Щоб сонце свободи світило з небес
На наші зелені Карпати...

Тож згадуючи його сьогодні при нагоді посв'ячення цього мистецького пам'ятника, ми повинні винести постанову не тільки все пам'ятати його у своїх молитвах, але також, наслідувати в праці для свого народу. Амінь!»

СЛОВО ГОЛОВИ ПУН МИКОЛИ ПЛАВ'ЮКА НА ПОСВЯЧЕННІ ПАМ'ЯТНИКА...

сл. п. Юліяна Ревая, 10 червня 1984 р.

В році, коли вся українська громада гідно відзначила 45-ті роковини державного будівництва Карпатської України, маємо змогу віддати шану одному з її будівничих, сл. п. Ю. Реваєві.

Вшановуємо перш за все українську людину, глибоко віруючого християнина, українського патріота, педагога, парляментариста, члена уряду і прем'єра уряду Самостійної Карпато-Української Республіки. А рівночасно з тим пригадуємо всій українській громаді ті світлі події 45 літ тому, що належать до найкращих виявів змагань українського народу до свого суверенного державного існування в XX-му столітті. Бо справді — відродження Срібної Землі напередодні II-ої світової війни — це подія всеукраїнського маштабу, яку з великою тривогою сприйняли всі наші вороги, але яку не цілком і не завжди належно зрозуміла українська громада поза межами України і про яку не передала вірних інформацій молодшому поколінню.

Вага і значення державного відродження Карпатської України проявилось у богатьох площинах. З одного боку, це була перша нагода, після захоплення й розчленування території України чотирма окупантами, заманіфестувати перед світом, що український нарід не погодився зі станом оку-

пації його територій і що його дійсним бажанням було мати свою вільну державу.

Історія призначила саме українцям Карпатської України засвідчити це перед цілим світом. Правда, в процесі державного відродження Карпатської України брали активну участь представники всієї соборної України.

На заклик Проводу Українських Націоналістів в Карпатській Україні з'являються організовані націоналісти — уродженці Києва, центральних і східних земель України, Зеленої Буковини, Галичини, Волині, українські еміґранти з европейських і заокеанських країн; всі вони прийшли допомагати братам і сестрам Карпатської України змагатись з ворогами молодої держави. В історії того періоду, крім прізвищ о. А. Волошина, проф. А. Штефана, Ю. Ревая, І. Рогача, С. Росохи, щоб назвати лиш декого, записаний скарб праці О. Ольжича, Ю. Колодзінського, Демо-Довгопільського, Ю. Шухевича, М. Михалевича, для яких боротьба за державність Карпатської України була лише однією ланкою в процесі визволення соборної України.

І українські націоналісти здали іспит державницького вироблення блискуче. Їхня праця поєднала їх в одну цілість з народом Закарпаття. І власне той нарід масовою участю у виборах вибрав членів Сойму, які мали мужність, проти волі А. Гітлера та його союзника — фашистської Мадярщини, не зважаючи на широку дипломатичну й терористичну кампанію проти новоствореної держави урядами СССР і Польщі, проголосити, в згоді з парляментарною демократичною системою, державну самостійність Карпатської України, вибрати о. А. Волошина її президентом і призначити Ю. Ревая прем'єром Уряду Карпатської України та боронити ту державність зі зброєю в руках.

Карпатська Січ освятила схвалені Соймом історичні документи жертвою своєї крови, доказуючи на ділі, а не словами, готовість нашого народу піти на жертви в боротьбі за державність. Ось у чому велика вага Карпатської України, великі успіхи її провідників, а між ними — Юліяна Ревая, якому віддаємо пошану сьогодні.

Карпатська Україна — це найкращий доказ ворожого ставлення нашого народу до імперіялістичних зазіхань гітлерівської Німеччини і її відкритих і таємних союзників того часу, які спільно намагались знищити новостворену державу українського народу на Закарпаті.

Карпатська Україна в 1939 році започаткувала не лише політичний, але й збройний змаг нашого народу за державність. Слідами карпатських січовиків у 1941 році пішли сини Зеленої Буковини, в 1942 році — сини Полісся, в 1943 — Волині й Центральних Земель, а далі — Галичина, Засяння, Холмщина, — вся соборна Ук-Україна, яка життям найкращих своїх синів засвідчила свою волю творити власне державне життя.

На підставі угоди Уряду Карпстської України і Проводу Українських Націоналістів з липня 1939 року, українські націоналісти і ціла українська патріотична громада плекали культ пошани до подій і їх творців у Карпатській Україні. А сини Срібної Землі залишились вірними своїм ідеалам. На заклик ПУН вони вже в 1941 році пройшли просторами України до її столиці Києва, щоб там створити Українську Національну Раду і помогти українському народові будувати власне державне життя. Чи ж дивно, що між жертвами ґестапо в Києві були Ірлявський і Рогач, розстріляні в Бабиному Ярі на початку 1942 року? Чи ж дивно, що між старшинами Поліської Січі, повстанських формацій ОУН, УПА, Української Національної Армії бачимо старшин і вояків Карпатської Січі, які, в згоді зі своєю присягою продовжували змаг за свободу не лише Ужгороду-Хусту, але й соборної України та її столиці Києва?

І їхні жертви, юнацька кров не були змарновані. Вони залишили всім нам

їхньою кров'ю освячені дороговкази для грядучих поколінь. І не довелось довго ждати на докази, що ними засіяне зерно принесе багаті жнива. Серед учасників руху спротиву в сучасній Україні відомі прізмища багатьох уродженців Срібної Землі. Ми їх знаходимо у виявах літературної творчости, серед змагань за свободу релігії й Українських Церков; між ними — Ю. Бадзьо (щоб назвати загально відоме прізвище), який мужньо й відкрито зірвав маску з лиця окупанта і показав дійсне обличчя ворожого окупаційного режиму — на цей раз російсько-комуністичного окупанта України.

Сьогодні для вшаування пам'яти Юліяна Ревая зібрались представники української церкви, громадського, політичного, ветеранського і молодечого секторів нашого життя. Вшановуючи Юліяна Ревая, демонструємо нашу готовість іти слідами будівничих Карпатської Укрнїни і продовжувати наші змагання за волю й суверенність державного життя українського народу. Дай Боже, щоб ці зусилля всього українського народу вже в недалекому майбутньому успішно завершились.

* * *

З А К Л И К

ЦЕНТРАЛЬНОЇ УПРАВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ /ОДВУ/

Центральна Управа Організації Державного Відродження України /ОДВУ/ звертається до всього членства ОДВУ і Братніх Організацій і з апелем до всього Українського Громадянства взяти масову участь у цьогорічних протестних демонстраціях проти плянового комуно-московського ґеноциду стосованого безперебійно супроти Українського Народу на його Рідній Землі.

Цьогорічні масові демонстраціі Українців Америки проти російшення України відбудуться **в неділю, 16-го вересня 1984 р.**, і їх слід уважати продовженням минулорічних всегромадських протестів проти пляново переведеного тим самим ворогом Українського Народу масового голоду в 1932-33 рр., в наслідку якого згинуло понад сім мільйонів українців на своїй «медом і молоком текучій» землі,

Участю в цьогорічному концерті в Кеннеді Центрі засвідчім, що ми дорожимо високими надбаннями української національної культури, знищити яку завзялися тоталітарні окупанти України.

28-го липня 1984.

За Центральну Управу ОДВУ:

Д-р Богдан Шебунчак
Голова

Мґр. Володимир Яців
Секретар

Юрій Артюшенко
Підполковник Армії УНР

РАТИФІКАЦІЯ АКТУ СОБОРНОСТИ АРМІЄЮ УНР

/ Уривки зі спогадів 1919 року /

1919 рік застав автора цих рядків на північнім протибольшевицькім фронті, в складі Окремого Кінного Дивізіону ім. Петра Болбочана. Дивізіон цей постав із кінної сотні 2-го Запорізького полку /яким командував полк. Петро Болбочан/ при розгортанні Запорізької бриґади — загону в Запорізький корпус. При цім розгортанні полк. П. Болбочан став тоді не тільки командиром корпусу, але й командуючим усіх лівобережних військ Армії УНР.

Треба підкреслити, що в той час з усіх військових формацій створених за часів Центральної Ради, тільки запорожці зберегли незмінними свої первісні основи й існували як за часів республіканських, так і за гетьманських форм правління. При чім, вони безперервно вели збройну боротьбу, хоч і в різних формах, на протязі всього українського державного періоду. Тут варто згадати й про те, що Січові Стрільці, по їх розформуванні, створили при 2-ім Запорізькім полку «Бомбометну Сотню», пізніше — «Курінь Січових Стрільців» шо потім перейшов у Білу Церкву.

Запорізький загін /бригада/ постав ще в лютому 1917 року, в часах оборони Києва від Червоної армії. Постав він від об'єднання Богданівського, Полуботківського, Дорошенківського, Богунівського, Наливайківського та кінного Гордієнківського полків в один «Окремий Запорізький загін», яким командував генерал Пресовський, а по нім генерал Натієв, чому то якийсь час і звався «бриґадою Натієва». Загін складався з трьох куренів, якими командували: генерал /тоді полк./ О. Зародський, ген. /тоді полк. В. Петрів і полковник П. Болбочан.

У 1919 р. Симон Петлюра, якому, в відновленій Українській Народній Республіці, Директорія передала командування Українською Армією, користався серед українського вояцтва надзвичайною популярністю, а зокрема серед запорожців, які плече в плече з ним у 1917 році боронили Київ. Та, на жаль, про це й сьогодні мало хто знає. Бо Запорізькі частини не мають такої написаної історії, як то, напр., її має Третя Залізна Дивізія; другий том твору генерала Олександра Удовиченка про неї вийшов у 1982 році. Через те ж, що Запорожці такої історії не мають, то вони й самі дотепер повністю не усвідомлюють, якою великою була роля Запорожців — полків, дивізій, корпусу й відтак Запорізької Групи в складі соборної Армії УНР.

1919 рік застав Запорожців тоді, коли вони на Лівобережжі, встановивши українську національну владу, роззброювали німців і відправляли їх у Німеччину. За цим процесом повнотного переходу влади в українські національні руки та за всіма подіями, що тоді відбувалися в Україні, Москва уважно слідкувла й скориставши з того, шо влада Директорії ше не встигла закріпитися вибрала відповідний момент, щоб перейти в поновний наступ на Україну.

І так, 16 січня 1919 року Москва вдруге проголошує війну Українській Народній Республіці. Фактично ж військові операції проти України розпочалися в 1918 році, коли вже в грудні місяці довелося Армії УНР вести бої на кількох фронтах: на півночі, сході й південному сході проти червоногвардійських і білогвардійських військ російських імперіялістів: на заході — проти польських, а на південному заході — проти мадярських. Отаман Гулий вів тоді бої на Катеринославщині; Запорізький корпус — на Харківщині й Полтавщині; Чорноморська дивізія — по лінії Конотоп-Бахмач, Сіра дивізія — Бахмач, з білими, та Короп-Королівець-Шостки — з червоними; ударна група Осадного Корпусу Січових Стрільців — по лінії Миргород-

Полтава; Українська Галицька Армія боролася за Львів; і нарешті Гуцульський Курінь вів бої за Рахів і Сигот.

І саме в цей час українська державнотворча ідея знаходить свій вислів у другім державнім Акті 22 січня 1919 року — в Акті Соборности Українських Земель. Власне, за здійснення цього Акту Соборности в 1919 році й велася ота збройна боротьба, що позначилася 31 серпня 1919 року здобуттям від большевиків української столиці — Києва, і то здобуттям власними силами соборної Армії УНР, у складі наддніпрянський і галицьких державнозбройних частин, без жодної чужої допомоги.

І цим здобуття Києва соборною Армією УНР на чолі з одним Головним Отаманом /Головнокомандуючим/ та єдиним Штабом Армії на чолі з начальником Штабу — генштабу М. Юнаковим і Квартирмайстром ген. В. Курмановичем, власне, й було кров'ю вояцтва всієї соборної України ратифіковано обидва державні Акти 22-их січнів 1918 і 1919 років.

При кожній згадці дат 22 січня і 31 серпня 1919 року, перед нами встає постать головного отамана Симона Петлюри разом із отим вірним йому вояцтвом, яке лежить поховане в відомих і невідомих могилах по всій Україні. Власне, про один із відтинків тих багатьох шляхів до Києва, яким пройшов і автор цих рядків разом із своїми побратимами, в складі запорізьких частин армії УНР, він і хоче тут розповісти, шоб тим ушанувати пам'ять побратимів, які полягли у боях на цім відтинку шляху до Києва.

Та перед цим вважаємо за необхідне, в 65-річчя тих дат, ствердити те, що чим дальше від цих дат, тим глибше й глибше ми поринаємо в пізнання того значення, яке вони мають не тільки в тодішнім часі, але й у теперішнім. Бож ці дати не тільки тоді, але й тепер формують український нарід в одну національно-духову й державнополітичну цілість і творять незнищимі підвалини під дальше наше державне будівництво, оперте на тих засадах, які органічно випливають із тих дат, а саме — на засадах соборности в ідеї, всеукраїнськости в чині та національної державности в концепції. Щобільше, зі створеної цими датами синтези ідей української нації проростає вже й синтеза ідей Сходу й Заходу.

І тільки через оте усвідомлення шляхів нашої історії ми зможемо знайти правдиве розуміння сучасности й вибрати правильний шлях у майбутнє. Тому власне, в цих уривках спогадів і буде мова про той скроплений українською кров'ю відтинок бойового шляху, яким пройшов у 1919 році Запорізький корпус, що складався з VI, VII, і VIII Запорізьких дивізій. Про відтинок із того шляху яким пройшов Запорізький корпус від кордону з Московщиною / що тягнувся по річці Айдар на півночі Слобожанщини/ до Києва. Про відтинок того шляху, шо йшов через Харківщину, Полтавщину, Херсоншину до Дністра в район Тирасполя, / а по румунській стороні — Бендери /, відтак, перетнувши Румунію, до Галичини, а з Галичини — в район Радивилів — Новий Почаїв, звідки, через Поділля, прямував до Києва. Про відтинок того шляху, що позначився тяжкими боями Запорізького корпусу за Харків, Полтаву, Кременчук-Крюків — над Дніпром, відтак у боях, що прикривали район на південний схід від залізниці Фастів - Козятин - Жмеринка, а потім у боях за Бірзулу, Христинівку, Вапнярку, Рудницю, Гайворон, Зятьківці, Тирасполь, а по переході через Румунію в трьохмісячних безперервних боях на Поділлі, зокрема за Проскурів і за інші большевицькі опірні пункти, що лежали між Проскуровим і Києвом.

У 1919 році на лівобережжі Дніпра ми успадкували від попереднього року несприятливий для нас настрій розагітованих большевиками мас. Большевицька пропаганда, що в 1918 році була спрямована проти німецької окупації й гетьманського правління, тепер перенеслася проти нас. І в наслідок отої большевицької пропаганди, навіть деякі з тих протибольшевицьких партизанських за-

гонів, які схоронилися в підпіллі дотепер ще від 1917 року, потрапили в розклад і проголошували «невтральність», / не говоримо вже про Махна /. Цьому останньому в великій мірі сприяла й Антанта, отим своїм байдужим, якщо не ворожим, ставленням до українських державних аспірацій. Бо Антанта, як і большевики, визнавала рацію лише фізичній голій силі й нехтувала етично-моральними вартостями, яких боронив український нарід. Антанта не хотіла розуміти того, що вона однією голою силою не зможе протиставитись большевицькій пропаганді, що в большевицьких руках була сильнішою від вогнепальної зброї.

Тож у наслідок того всього, під натиском переважаючих сил 8-ої Червоної Армії в складі 75,000 баґнетів і 2-ох полків Всеросійської Чрезвичайки в тім числі формацій мадярів, китайців і лотишів, Запорізький корпус відійшов, понісши, в тяжких боях, великі втрати. Відійшов із Слобожанщини на Полтавщину.

І тут, для характеристики тодішніх настроїв українських мас, варто подати наступний епізод: одного дня в Полтаві викликають автора цих рядків, який тоді був сотенним Окремого Кінного Дивізіону ім. Петра Болбочана під командою полк. Римського-Корсакова до штабу Запорізького корпусу й дають йому наказ відправитись у смугу наших партизанських дій і відтягнути приязних нам партизанів з їхнього терену фронту, шоб поповнити ними наш корпус. Та в цих його відвідинах партизанів виявилося, що навіть у них настрій був такий, як і в 1917 році: «Відходити ми не будемо, але розійдемось по хатах і будемо чекати нагоди!»

Отак, вертаючись із нічим, від партизанів із районів Охтирка - Котельва - Деревки - Опішня, автор опинився в Диканці, де застав усе населення в жалобі. Вночі через вікно хтось застрілив отамана Диканського партизанського загону - старого Авраменка. Син його, очоливши по батькові Загін, попросив автора перебрати команду над диканськими партизанами й поховати їх старого отамана з військовими почестями, що й було зроблено. Та, на жаль, марними були мої намагання намовити молодого Авраменка включитися в склад Української Армії.

Та пройшов один чи два дні, як з'являється до нього козак Диканського партизанського загону й повідомляє, що й молодий Авраменко був забитий, попередньої ночі через вікно, як і його батько. Козак приніс від його матері якісь записки її чоловіка й сина, для передачі братові, чи другому синові, який був десь в Українській Армії. Ці записки він передав у Штаб корпусу.

З Полтави Штаб корпусу, як рівнож і Окремий Кінний Дивізіон ім. Петра Болбочана, перенеслися до Кременчука, де отаман Волох самовільно арештовує полк. П. Болбочана.

Глибоко вражений цим незаконним вчинком Волоха, автор цих рядків подав рапорт, прохаючи в нім дозволу перейти в якусь іншу частину. Подав він цей рапорт на другий день арешту, і то не тому, що поділяв політичні переконання полк. П. Болбочана /та він їх і не знав/, але тому, що хотів цим запротестувати проти самочинного вчинку Волоха.

Повернувся до Запорізького корпусу автор разом із призначеним новим Командуючим цього корпусу — генералом Б. Поджіо, як його персональний адьютант. Перед цим ген. Б. Поджіо перебрав був 6-й Полтавський корпус від полк. Кудрявцева й відтак 3-й Херсонський корпус від полковника Осмоловського /старшого/ та звів ці два корпуси в один Кадровий корпус.

Тож Волох не дістав затвердження на пості командира Запорізького корпусу, проте він пізніше приїхав до Умані, вже як головний інспектор корпусу. Та в той час претендентів на командування Запорізьким корпусом було більше, а між ними й побратим Волоха — отаман Денчик-Данченко. Ці два отамани, з подібними їм іншими, не говоримо вже про Махна, і є характерним прикладом впливу большевицької пропаганди, яка то й привела Волоха й Денчик-Данченка до то-

го, що вони стали на совєтську плятформу й аґітували проти Директорії, а при кінці березня почали мирні переговори з Раковським і тим дали большевикам так потрібну їм передишку.

Та Волох і далі, вже як інспектор корпусу, мріяв перебрати в Запорізькім корпусі всю повноту влади. Він був певний, що йому це вдасться, бо він мав за собою 3-й Гайдамацький полк, який начислював понад три тисячі багнетів. Волох з такою силою не завагався б арештувати й ген. Б. Поджіо, як арештував був раніше полк. П. Болбочана. На щастя, Штаб корпусу, на чолі з неоціненим генштабу полк. Воскобійниковим, був по стороні ген. Б. Поджіо й це покишо стримувало Волоха від нових авантюр.

Все ж таки в березні місяці, коли большевики, захопивши Жмеринку, відрізали Запорізькиий корпус, разом з іншими частинами Південної Групи, від головних сил Української Армії, Волох, разом із Денчик-Данченком, без порозуміння з ген. Б. Поджіо й без відома Штабу корпусу, почали самовільно переговори через телеграф-морзе з тодішнім головою уряду совєтської України Раковським. Властиво, вони вже тоді прямували до того, що зробили 3-го грудня 1919 року в Любарі, коли, захопивши державну скарбницю, перейшли під большевицькими кличами до большевиків.

Коли ж про ті переговори з Раковським довідався Штаб Запорізького корпусу, то зараз же скликав нараду командирів дивізій, і на цій нараді запала рішуча постанова продовжувати збройну боротьбу з большевиками безкомпромісово, аж до кінця. В цій нараді брали участь ген. /тоді полк./ Олександр Загродський, ген. /тоді полк./ Михайло Крат, ген. /тоді полк./ Петро Дяченко, полк. І. Дубовий та інші, а Штаб корпусу заступали генерал Б. Поджіо, полк. Воскобійників і ген. /тоді сот./ Василь Чабанівський.

Вже на цій нараді ген. Б. Поджіо почувався хворим і внедовзі мусів лягти в ліжко, а відтак, у дальшій дорозі, перейти до санітарного вагону й відїхати в запілля. Свої обов'язки він передав одному з найкращих командирів полків — командирові Мазепинського полку полк. І. Дубовому, який залишив автора своїм персональним адьютантом.

Та вернімось до подій, що відбулися після арешту полк. П. Болбочана. Запорізький корпус, понісши великі втрати в обороні Лівобережжя та в згадуваних уже тяжких боях на південний схід від залізниці Фастів - Козятин - Жмеринка, прикриваючи цю залізницю, відступав. Як автор повернувся знову до корпусу з ген. Б. Поджіо, то корпус відійшов аж у район Умані, звідки всередині березня він і перейшов у рішучий протинаступ, в якім просунувся в район Тараші. Та через брак резервів сили його вичерпалися, і він мусів відступити в район Христинівки, де наприкінці березня був відрізаний від центрального фронту Української Армії. Зі захопленням Жмеринки большевики відрізали Запорізький корпус, Харківський Слобідський Кіш, на чолі з отаманом інж. Кобзою, та Південно-Східню Групу на чолі з отаманом Яновим, який, між іншим, володів тільки одною рукою, а також з її начальником Штабу ген-штабу полк. Змієнком і деякі менші частини. І на ці відрізані державно-збройні сили Української Армії тиснули в районі Христинівки большевики, а з Одеси в районі Роздільної — денікінці, підтримувані Антантою. Цілим Південним українським фронтом командував тоді генерал М. Греків.

Найтяжчі бої відбулися тоді за Христинівку. Вони для автора позначилися тим, що він був поранений, керуючи, з наказу ген. Б. Поджіо й полк. Воскобійникова, трьома бронепотягами, здобуваючи станцію Христинівки. Це сталося тоді, коли з трьох його бронепотягів залишився по дуелі з ворожими бронепоїздами тільки один — Дорошенківського полку. І коли наш бронепотяг наближався вже до станції й раптом опинився перед розібраними рейками, в той мент ворожий гарматний стріл влучає в нашу плятформу з гарматою. Вибух забиває більшість гарматної об-

слуги. Поляглих поховано в Кубличі. І так станція Христинівка тоді була здобута жертвами дорошенківців.

Здобуттям Христинівки було відтягнено на якийсь час головні большевицькі сили від нашого південного фронту. Але переважаючі, нові підтягнені сили ворога змусили Запорізький корпус відійти в район Вапнярки, де то й відбулася ота згадувана нами зловісна розмова між Волохом і Раковським і де, там же, на вже згадуваній нами нараді командирів дивізій, прийшло до об'єднання навколо Запорізького корпусу всіх бойових частин, відрізаних від головних сил Армії УНР, в одну Запорізьку Групу, штаб якої тоді перенісся з Вапнярки на станцію Рудницю

Та большевики, використавши передишку, яку їм дав Волох своєю розмовою з Раковським, підтягнули з інших фронтів резерви, щоб, зайнявши Бар - Могилів, ударити нас із лівого крила та ззаду, щоб відрізати від Дністра. Але, не дивлячись на завзяті атаки большевиків, Запорізька Група твердо трималася Дністра, відступаючи в район Тирасполя. При цім відступі не раз була несподівана загроза не тільки частинам Запорізької Групи, але й самому її Штабові, який мусів сам себе боронити.

Так, наприклад, одного дня, під час перебування Штабу Запорізької Групи на станції Рудниця, несподівано, в районі Гайворона за Бугом, появилися большевицькі частини, що загрожували правому крилові Запорізької Групи. І хоч автор тоді ще й не прийшов до себе від одержаної рани під Христинівкою, але, отримавши наказ, від'їжджає на станцію Бершадь, щоб знайти там отамана Тихохода /який нікому не хотів підлягати, хоч був льояльним супроти Армії УНР/ та переконати його в необхідності зірвати міст через Буг під Гайвороном. Отаман Тихохід дав переконати себе й на другий день автор, із загоном Тихохода, на примітивному «бронепотягу» поїхав вузькоколійкою до мосту на Бугу. Коли вже «бронепотяг» зближався до мосту, то несподівано зліва з укриття посипався на нього рушничний вогонь. Та наші кулемети, з горбка побіч залізниці, примусили напасників зникнути. Відтак одній чоті партизанського загону вдалося, під прикриттям вогню «бронепотягу», непомітно підкрастися й зліквідувати большевицький причілок, що вже був виставлений большевиками по цей бік мосту. Проте зірвати довелося тільки частину цього боку мосту, бо сильний ворожий вогонь, що його відкрили большевики з другого боку Бугу, примусив чоту відступити з кількома пораненими. В поворотній дорозі «бронепотягу» від мосту, хоч як намагався автор переконати отамана Тихохода, щоб він забирав свій загін і відступав негайно вслід за Кінним полком Чорних Запоріжців, /колишнім Окремім Кінним Дивізіоні ім. Петра Болбочана, який тоді переходив через Бершадь, але на жаль, намарно . . . Тихохід дав паротяг, яких він мав більше, щоб автор повернувся до Штабу Запорізької Групи, а сам із своїм загоном залишився в Бершаді . . . Та на третій день до Штабу Групи прибігають кілька козаків із загону Тихохода, й приносять вістку, що останньої ночі станція Бершадь була оточена большевиками, й отаман Тихохід поляг з усією своєю родиною, й лише небагатьом козакам пощастило пробитися з оточення.

І тоді пригадалися авторові батько і син Авраменки . . . Розпорошених нас зможуть усіх перебити . . . Скільки вже тих отаманів згинуло . . . Партизанщина має тільки тоді рацію існування, — думав він, — коли вона є доповненням регулярної армії та, тісно співпрацюючи з нею, виконує ту ролю, яку їй призначає генеральний Штаб Армії, та ті накази, які їй дає Головне Командування.

/ Продовження в черговому числі /

Василь Нагірняк

КУДИ ДАЛІ?

Наша неспокійна, часто мінлива доба ставить перед нашим суспільством поза Україною неймовірно складні вимоги.

Одна з передових таких вимог це, без сумніву, — плянове пристосування нашої політичної думки і дії до багатогранного розвитку новітньої доби, доби, позначеної загрозливою міжнародною дійсністю, і приматом ядерного озброєння з одного боку, а міжплянентними польотами та іншими технологічними винаходами останніх пари десятків років з другого.

Серед часто блискавичної мінливости міжнародних подій, погроз ядерною зброєю та не завжди сподіваного чергування холодної війни з «відпруженням» до «мирних» співвідносин ворогуючих потуг, наше еміграційне суспільство, а особливо деякі його політичні давно - й - новотвори маскують свою безпорадність і безвиглядність фразеологією минулого, а інші таки простим народнім «якось то буде». А тим часом вдосконалена машина ворожої нам розвідки і пропаганди використовує кожний принагідний момент, щоб далі поглиблювати двоподіл серед і так здесяткованих наших суспільно-громадських і політичних сил.

З усіх яскравих ознак сучасности виглядає, що ми, організоване українське суспільство на еміграції, недобачаємо й недоцінюємо реальности теперішньої доби — жорстокої, суворої й немилосердної для України доби поневолення, денаціоналізації і ґеноциду. Якже інакше можна пояснити той факт, що за довгі роки наше суспільство поза межами України не зуміло вимусити й безперевно плекати стихію «мирного співіснування» різнородних громадських і політичних центрів, організацій і партій?

При таких незавидних обставинах важко дошукатись причин і виправдувати негативні прояви поглиблення внутрішних міжусобиць та безнастанну, деморалізуючу для ширшого суспільства полеміку на сторінках української вільної преси останніх років. Не можна однак оскаржувати ціле суспільство, або поважну його частину, без найменшої спроби виправдати хоч деякі його недоліки зумовлені спільним переживанням історичного шляху боротьби за свої елементарні права.

І так, заколисана чужими ідеями ліберал-космополітизму й інтернаціонального соціялізму, задовго перед І-ою світовою війною, наша провідна верства не мала найменших шансів захопити — в короткий час визвольних змагань 1917-1921 рр. — широкі народні маси мало популярною тоді ідеєю повної незалежности України. Однак цей період визвольних змагань викликав не тільки пробудження соціяльних почувань, але, водночас і відродження національних аспірацій поважної частини народніх мас України. У висліді втрачених змагань вийшла з України перша масова еміграція цього сторіччя, поселившись у різних країнах Европи й Америки. З України винесли нові еміґранти не лише гордість бути учасниками державного відродження своєї Батьківщини та надії на скорий поворот, але й глибокі різниці в питаннях державного будівництва, соціяльних проблем, провінційних міжусобиць і врешті — методу дальшої визвольної дії.

Від часу другого Зимового Походу /Листопад 1921 р./ до інвазії Польщі силами двох аґресивних соціялізмів — гітлерівського 3-го Райху та сталінського Совєтського Союзу /вересень 1939 р./ пройшло не цілих 18 років. За той час українська політична еміґрація мала відносно легкі умови зв'язку принаймі з частиною українських земель, могла організувати революційну дію УВО, творити могутню націоналістичну організацію ОУН, зрушити широко зоргані-

зоване заокеанське запілля та об'єднати поважний відсоток українського суспільства довкола нової визвольної сили — Українського Націоналістичного Руху. Здавалося, що ось-ось назріває нова нагода порвати ярмо поневолення. Це так здавалось. На ділі українські політичні сили того часу не зуміли належно передбачити події ІІ-ої світової війни та схоронити свої здобутки перед рафінованими діями ворожих сил.

І так, після трагічних втрат гол. отамана Симона Петлюри та голови ПУН Євгена Коновальця, цих символів продовження визвольної боротьби України, вбитих агентами большевицької Москви, наступає трагічний розлам в ОУН, а далі — систематичне нищення верхівки українського визвольного руху кровожерними руками гітлерівських «іберменшів» з одного боку та неоколонізаторів відродженої московської імперії з другого.

Чергова масова еміграція покидає Україну в 1944 р. Тим разом нові еміґранти виносять з України почуття змарнованих зусиль і масових втрат у нерівнім змагу між молотом і ковадлом воєнних подій. Та водночас виносять ще глибші порізнення в питанні метод визвольної дії, тим разом позначені трагічними подіями братовбивства і внутрішньої боротьби за провідну ролю внутрі самого організованого націоналістичного руху.

1984 рік відзначує 40-ліття найновішої української еміґраційної хвилі. Поважні осяги в деяких ділянках суспільного, наукового, культурного й політичного життя української еміграції в різних країнах поселення за той час є безспірні. Однак повільне знесилення усіх ділянок суспільно-політичної дії через втрату високоцінних і впливових провідних постатей організованого життя, надмірне ускладнення внутрішніх міжусобиць, глибокі розчарування довгим шляхом шукань і блукань; далі — неспроможність зв'язку й /особливо/ контролю широкого, глибоко законспірованого, співзвучного руху спротиву в закованій КҐБ Україні; і врешті — нездатність зрозуміти й належно підтримати спонтанні вияви спротиву в Україні, від молодих творців культури /шестидесятників/ через активістів самвидавних матеріялів /вісниківців/ до правозахисників Гельсінкських груп, - усе це часто впливало й далі діє негативно на психіку деяких професійних еміграційних політиків та на співзвучне /залежне — в розумінні ідеологічно-концепційного мислення/ їм суспільне ядро. У висліді — одні відходять від активної праці, інші марнують свої довголітні придбання ілюзорними спробами поєднання суспільних антиподів, а ще інші, стурбовані не лише невідрадною позицією власних визвольних концепцій, але й /особливо/ демобілізуючим станом співзвучного їм суспільного ядра, вирішують накинути свої нереальні форми визвольної дії ширшим колам українського еміграційного суспільства та прославляти свою /виключно/ ролю у визвольних процесах українського народу під час ІІ-ої світової війни.

Чи кінець кризи суспільства?

Події останніх кількох років серед української громади поза Україною суґерують, немов би організоване суспільство було на шляху до оздоровлення. І коли зважити події довкола й вислід останнього СКВУ, це твердження, на перший погляд, звучить досить переконливо. Однак знаємо, що наше еміграційне суспільство, як всеобіймаюча цілість, переживає перманентну духову, а також моральну кризу від довшого часу. Не збираюся розглядати тут береги й розміри цієї кризи; вистачає пригадати, що в основі кризи кожного суспільства стоїть криза одиниці людини, статично й динамічно пов'язаної з даним суспільством.

Криза української людини, однаково, чи це суспільної людини діяльної, динамічної, всебічно прив'язаної до суспільства/ Ю. Вассияна, чи порядної людини

/людини високоморальної/ М. Шлемкевича, або інтеґральної людини /духово суверенної, повноцінної людини, духові потенціяли якої розвинені силою її особистого духа свободи/ О. Зибачинського, — криза одиниці всіх тих притаманностей не сприяє оздоровленню суспільства, його духовій інтеґральності, його збірній співвідповідальності і співдії. Це не тому, що таких одиниць серед нас нема. Їх часто стрічаємо на кулуарах конгресів, в комісіях конвенцій, в канцеляріях чи вівтарях церковних громад, на літературних вечорах, мистецьких виставах, за бюрами наукових інституцій, видавництв, та в інших місцях де /здається/ жваво пульсує наше життя. Вони однак не завжди кермують громадою. Їх слово мудрости, такту, етики, віри в кращі людські прикмети, їх упередження й перестороги не завжди сприйняті тими, які нуртують убогі вартості всезнайства й мегаломанії. У висліді часто буває так, що одиниця вартісна, розчарована перестає підпорядковуватися своєму суспільству. Вона заповнює ряди пасивної катеґорії суспільства, т.зв. мовчазної більшости, або шукає задоволення в рядах чужого /в значенні роду/ суспільства країни поселення.

Як далі?

Здорова й віддана своїй громаді, повноцінна людина є основною категорією нормального суспільного ладу. Тому кризу нашого суспільства можна зупинити тільки поборовши шкідливий процес /парафразуючи Юрія Липу/ пораженства одиниць, та що гірше — втечі одиниць від суспільного життя до фізичного примітивізму, до нижчої форми особистого щастя. Тож першим нашим завданням є спричинитись у міру наших можливостей до оздоровлення суспільства, серед якого живемо /не виключаючи самих себе/. Для цього слід створити атмосферу духової приналежности, довір'я, самопошани — будувати арени домовлень і співдії, шляхетних перегонів, а не словогризні та глядіяторських змагань; а головне — відкривати нові, незміряні горизонти доступу до ахіллової п'яти ворожих колон. Однак, щоб здійснити всі ці задуми, ми мусимо позбутися власних ахіллових п'ят, а між ними чи не найбільш критичної — довгорічного поділу і взаємної ворожнечі націоналістичних груп.

У своїй останній праці Орест Зибачинський-Орлан так розглядає це питання: «Український націоналізм — це великий досвід визвольної боротьби. Однак нині він з одного боку проголошує націю «найвищою вартістю історії», а з другого — блокує шлях нації до перемоги, атомізуючи її сили на три ОУН, які вже сорок літ ворогують між собою. Як може націоналізм виростити націю антинаціоналістичними ходами?» І далі: «Визвольний націоналізм історично переможе, коли спроможеться встановити політичний та оперативний клімат націоставання, зцентралізує відосередню стихію фрагментів, утривалить чин єднання нації.» */О. З-О., Меч Духа, Вінніпеґ, Канада, 1980, ст. 82/.*

По довгих роках духового відчуження і концепційного порізнення питання єдности діючих під цю пору націоналістичних формацій виглядає покищо недосяжним і таким зостанеться так довго, доки буде продовжуватись процес дальшої поляризації визвольних сил, так довго, доки поодинокі формації будуть плекати в себе неґативні прояви недовір'я, непошани та очорнювання чільних постатей минулого й сучасного, так довго, доки одні будуть накидати другим супремацію властивого їм тільки розуміння, мислення й тактики спільної дії. Тільки коли усвідомимо собі правдиву суть і ролю націоналістичного руху в житті нації, ми зуміємо злагіднити довголітні розрізнення націоналістичних організацій. «Націоналізм у своїй основі, — писав

О. Жданович, — має за головну мету не тільки досягнення української державности. Його основною метою — і цього не забуваймо ніколи, навіть в болоті еміграційних суперечок за ніщо, — залишається духова революція, що веде до націоналістичної моралі. А націоналістична мораль каже, що нація стоїть понад клясами і понад партіями. Поверез призму кляс і партій треба в українцеві бачити брата. Нехай він помиляється, нехай він блудить, але він брат.»... «Націоналістична мораль каже також, що всі зусилля треба віддавати для добра нації. А зусилля, витрачене на внутрішні розбрати, на гризню, на колочення, на хаотизування, на відвертання енергії від основної мети — це не на добро нації.» /*«Українське слово» ч. 907, 29 березня 1959*/.

Не всі однаково розуміють ці істини і не всі однаково зуміють переставитись із шляху загостреного дуалізму на шлях духового усуцільнення національного організму. Тому процес зближення можуть вести тільки ті одиниці, які мають відчуття власної гідности, ідейної насназености і критичного мислення, а понад усе — відчуття глибокої віри в неминучість перемоги духа єдности.

/ Продовження буде /

* * *

ПОЯВИВСЯ ЮВІЛЕЙНИЙ ТОМ «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА»

(Нью Йорк-Мюнхен, П.С.) Щойно вийшов з друку і розсилається передплатникам 20-ий том «Українського Історика» (чч. 78-80, 1983), журналу Українського Історичного Товариства. Тому 20-ть років проф. Любомир Винар започаткував видання У.І. — єдиного журналу української національної історіографії, який в 1984 році зачинає своє третє десятиліття на службі української історичної науки.

Цей ювілейний том містить такі праці: **Любомир Винар — *«Двадцятиліття "Україн ського Історика» і завдання українських істориків»;*** Марко Антонович — ***«Киевская Старина, 1882-1982»;*** **Наталія Полонська-Василенко — *«Моя наукова праця /спогади, 1914-1918/;*** **О. Моргун — *«До життєпису Наталії Полонської-Василенко»;*** **Л. Винар — *«Матеріяли до біографії Н. Полонської-Василенко»*** (включає друк її листів). У відділі ДОСЛІДЖЕННЯ друкуються такі матеріяли: **Олександер Стовба — *«Матеріяли до історії роду Міхновських»;*** **Юрій Книш — *«Деякі проблеми в реконструкції Ом. Пріцаком 9-го століття в українській і східньо-европейській історії»;*** **Євген Крамар — *Живий хазарський слід на Україні»*** **Дмитро Дорошенко — *«Що таке історія Східньої Европи?»;*** **Михайло Грушевський — *«Три академії».*** У відділі АРХІВНІ МАТЕРІЯЛИ перший раз друкується ***«Записна книжка О. Жуковського з 1919 року»,*** б. міністра військових справ УНР. Відділ рецензій містить критичні огляди та різномовні наукові видання з-під пера Марка Антоновича, Т. Мацькова, Олександра Домбровського, Ореста Субтельного, Ігора Каменецького і інших рецензентів. Наукова хроніка включає інформативні матеріяли про діяльність УІТ, Наукової Ради при СКВУ, УВУ, УВАН і НТШ. Цей випуск «Українського Історика» також включає «Покажчик змісту Українського Історика» за останніх 20-ть років. Це число начислює 240 стор. друку і в розпродажі коштує 18 долярів. Річна передплата «Українського Історика» виносить 20 амер. долярів.

«Український Історик», як єдиний український історичний журнал заслуговує на повну піддержку українського громадянства. Пожертви на Видавничий Фонд журналу можна в Америці відтягати від державного податку. Передплату треба висилати до Адміністрації У.І. на таку адресу:

"THE UKRAINIAN HISTORIAN"
P.O. Box 312
KENT, OHIO 44240.

А. Кабайда

До актуальних проблем нашого церковного життя

Від самого початку оформлення націоналістичного руху в організовану форму, чи то як Організації Українських Націоналістів, чи організацій і об'єднань суспільно-громадського типу, ми дуже виразно і дуже послідовно дотримувалися супроти Української Церкви однієї засади: «респектувати й не втручатись». Цього, очевидно, не можна утотожнювати з відтяганням членства Українського Націоналістичного Руху від активної участи в церковному чи церковно-громадському житті.

Кожна людина, кожен учасник націоналістичного руху має волю самому вирішити своє ставлення до Церкви. В рядах нашого Руху траплялися агностики, траплялися й невіруючі. Ми толерантно ставилися до релігійних переконань і поглядів кожної людини, так само, як ніколи не робили ми ріжниці між Українською Православною й Українською Католицькою Церквою. Ми були вповні свідомі, що в певних періодах, на ріжних теренах, проявлявся більший чи менший антагонізм між Православною й Католицькою Церквами. Ми це переживали, ми старалися діяльністю таких організацій суспільно-громадського характеру як Українське Національне Об'єднання чи Організація Державного Відродження України злагіднювати конфлікти, наближати до себе людей, приналежних до інших віровизнань, але ніколи не «брали сторін», не підтримували одну Українську Церкву, поборюючи другу, не вивищували однієї Церкви перед другою. Звичайно, що й між членством нашого руху траплялися релігійні фанатики, траплялися люди, які критично підходили до питання двох українських віровизнань, не завдаючи собі труду вивчити проблему, проголошували теорії про потребу «однієї» української Церкви.

Ми були також свідомі того, що внутрі кожної Церкви часто проявлялися непорозуміння, суперництво, спричинене амбіціями, чи навіть своєрідна боротьба за «принципи». І в таких випадках Український Націоналістичний Рух затримував рівновагу й невтральність, згідно з засадою «респектувати й не втручатись». В рядах Українського Націоналістичного Руху є також члени Українських Протестантських Церковних Громад, і наше ставлення до них було однакове. Велика частина українських націоналістів належить до Української Католицької Церкви (в Галичині, для відрізнення від поляків-римокатоликів, вживалося традиційної назви — «Українська Грекокатолицька Церква», але були між нами й римокатолики і їх не трактовано інакше. Українська Католицька Церква може завдяки своїй традиції, а може завдяки своїй структурі, іще донедавна являла собою, можна сказати, монолітну силу. На всіх континентах, у всіх країнах, була Українська Католицька Церква прикладом здисциплінованости, жертвенности й гармонійного співжиття. Траплялося, правда, що про декого, чи то світського, чи духовного, говорили: «він більший католик, ніж українець», але були це необдумано висловлені окреслення, бож два поняття, віра й національність не виключають одне другого. Релігійні почування не є залежні ні від патріотизму, ні від партійно-політичної приналежности.

Як Організація і як Націоналістичний Рух, ми не почуваємося покликаними осуджувати діяльність поодиноких єпископів чи священиків, якщо їхня діяльність відноситься до справ церкви й віри. Річ очевидна, що ми висловлювали і будемо висловлювати свою думку про особи, навіть духовні, діяльність яких була чи буде некорисною українським інтересам.

«Самостійна Україна»

Але і в таких випадках, ми, як організований Націоналістичний Рух, не будемо діяти безвідповідально. Ми завжди будемо керуватися засадою, що ми не є покликані осуджувати чи оцінювати діяльність Владик Церкви. На це є церковні собори чи синоди на це є церковна ієрархія.

Разом із тим ми хочемо наголосити, що ми не забороняємо членству Націоналістичного Руху належати до релігійно -церковних організацій / пр. миряни, Патріярхальний Рух/ та із тих позицій займати таке чи інше становище до тих чи інших проявів у житті наших церков.

Та саме така наша, здавалось би об'єктивна настанова, викликає не раз обвинувачення в тому, що ми, як Націоналістичний Рух, мовляв, діємо врозріз із інтересами українського народу, коли не прилучуємося до «якоїсь» сторони. Наші політичні партнери та опоненти присвячують цілі газети справам внутрішньо церквних антагонізмів, переконані, що цього вимагає від них «добро справи». В нашому ж розумінні, добро справи вимагає, шоб церковні проблеми вирішували церковні чинники. Виношення цих проблем на сторінки преси як світської так і церковної, не лише їх не розв'язало, а навпаки, скомплікувало і внесло роздор у суспільство. Драстичним прикладом такого явища є Англія.

Цікаво відмітити таке. Свого часу один з владик в Південній Америці, прилюдно висловлюючи своє ставлення до питання Українського Католицького Патріярхату, зайняв позиції, майже ідентичні до тих, на яких стоїть Апостольський Екзарх для українців-католиків у Великобританії, але реакція прихильників Патріярхату не була нічим подібною до акції яке має місце в Англії. Можливо, така поведінка вірних була, між іншим причиною зміни в думках цього Владики про справу відношення до Патріярхату. Мені доводилось бути на Службі Божій у Парижі і чути, що священик, під час Великого Входу, поминає не Патріярха, а Первоієрарха, і ніхто з провідних членів Патріярхального Товариства у Франції проти того не протестував... Коли я декілька разів був на Службі Божій у Мюнхені, то тільки один раз чув молитву за Патріярха... Але в Мюнхені також не було ні ексцесів, ні демонстрацій,ні зневажування чиєїсь гідности.

Не втручаючись у внутрішні справи Української Католицької Церкви, Український Націоналістичний Рух зовсім не є байдужий до того, що в нас діється; Провід Українських Націоналістів, аналізуючи витворену ситуацію, доходить до певних висновків, які допомагають йому формулювати ставлення до тих чи інших справ нашої Церкви.

Провід Українських Націоналістів розуміє потребу й наскрізь позитивно ставиться до акції за оформлення Патріярхату Української Католицької Церкви.

Мусимо уточнити само поняття *«Патріярх» і «Патріярхату»* Назва «Патріярх» (начальник батьків») стала прикладатись до архиєпископів (чи екзархів, як їх часом називали) п'ятьох головних дієцезіяльних міст: Риму, Єрусалиму, Александрії, Антіохії й Візантії аж у п'ятому столітті. Відомо, що цей титул був вжитий вперше на ІУ Вселенському соборі в 451 році в Халкедоні.

Розвій патріяршої влади, після розділу Церкви на Західню і Східню, проходив цілком іншими шляхами. В Західній Церкві надання титулу патріярха, (чи творення патріярхату) залежало від Вселенського собору або від Папи Римського, який перестав себе титулувати патріярхом. Не завжди у Західній Церкві патріярх був «начальником батьків», себто зверхником цілої помісної церкви. Прикладом може послужити патріярх Венеції...

У Східній Церкві, помісна церква

одержувала статус патріярхії тільки після певної, приписаної канонічним правом процедури і за згодою всіх східніх патріярхів. У Східній Православній Церкві є помісні церкви, не піднесені до статусу патріярхій. Прикладом є Церква Кипру, одна з найстарших Церков Сходу.

Цікава ситуація з точки погляду привернення і встановлення Патріярхату і помісности Української Католицької Церкви, заіснувало в УКЦ після відбуття Другого Ватиканського Собору. Опираючись на рішення цього Собору і діючи в його дусі, у своїй подавляючій більшості, більшість священиків і деякі владики, визнали Блаженнішого Кир Йосифа Патріярхом, не зважаючи на те, що того титулу не признав йому Папа Римський (згідно з традицією римокатолицької Церкви), ані не визнали Українського Католицького Патріярхату інші Східні католицькі патріярхи (згідно з традиціями Східньої Церкви).

Цей факт у великій мірі заважив на поставі деяких українських католицьких владик, які, прагнучи завершення Помісної Української Католицької Церкви Патріярхатом, моляться й чекають, коли Папа Римський дасть своє благословення на вживання титулу «патріярх». Верховному Архиєпископові Української Католицької Церкви.

Серед світських і духовних кіл є думка, шо, мовляв, коли б надто піднесені емоції світських людей, для яких патріярхат має виключно національно-політичне, а не церковно-духовне значення, не проявлялися у протестах, демонстраціях і часто необдуманих газетних статтях, Українська Католицька Церква була б ближчою до осягнення своєї мети. Різницю поглядів у цій справі не слід ігнорувати.

Провід Українських Націоналістів з великим занепокоєнням дивиться в майбутнє. Сьогодні завважується свого роду відчуження, а то й прірва між єпископами й вірними (докладніше, частиною пастви), не лише в Англії. Чи цю прірву легко буде в майбутньому засипати? Чи не стане це прецедентом на довгі роки до антагонізму й боротьби внутрі Церкви?

Треба при цьому пригадати, що єпископи мають у Христовій церкві не лише привілеї, але й владу, яку їм дає 57-ме правило, затверджене на Лаодікійському соборі 364 року: «Щоб пресвітери без волі єпископа нічого не робили». Сама назва «єпископ» — «наглядаючий» говорить про себе. Для віруючих християн (однаково, католиків чи православних) не підлягає сумніву, що єпископ одержує свою владу через благодать Духа Святого, яка сходить до нього під час Єпископської хіротонії. Натомість люди, які до єпископа так само, як до церкви й релігії, прикладають лише світську мірку, з владою, а тим самим і позицією єпископа не рахуються.

На нашу думку забагато енергії зужито на поглиблення двоподілу між вірними Української Католицької Церкви, замість того, щоб спрямувати її до більш важливих, конструктивних справ. І тут велика й відповідальна роля тих масових церковно-релігійних і мирянських організацій, які у своїй корисній для нашої Церкви діяльності можуть у великій мірі злагіднювати чи ліквідувати ускладнення, що можуть заходити між ієрархією - священиками і вірними. Мирянська діяльність і допомога нашій Церкві, — яка сильно зросла в християнському світі в сучасну пору, повинна у нас ще більше скріпитись.

Лише п'ять років ділить нас від нашого міленіюму. 1.000-ліття Хрищення України. Всі ми, православні й католики, шануємо святих рівноапостольних Володимира і Ольгу. Також всі ми готуємося до гідного відзначення ювілею прийняття Русею-Україною Віри Христової. Але, як покищо виглядає, ми не

будемо відзначати того великого релігійно-національного свята, спільно, всі разом, щоб перед самим собою і перед світом доказати, як глибоко ми віримо і яке велике значення прикладаємо до того історичного моменту, коли світло Віри Христової засяло над нашою батьківщиною. Були справді несміливі голоси про те, що вшанувати 1.000-літній ювілей ми повинні всі спільно, щоб зміцнити віру й надію нашого народу в поневоленій ворогами Церкві й нашій нації, Батьківщині, в наближення нашого національного Воскресіння.

Святкуючи ж по окремих центрах, ми лише дамо змогу Москві доводити, перед зовнішнім світом, що вона є спадкоємцем Київської Княжої Держави, а Московська патріярхія продовженням Київської Митрополії X століття. Чи ж не булоби гідним того великого ювілею, коли б уже тепер зібралась конференція всіх українських єпископів православних, і католицьких, вони ж бо «єпископи» наглядають з височини своїх владичих катедр над життям дорученої їм пастви і розвоєм Церкви.

Чи ж справді може бути перед нашим знедоленим народом в Україні оправдана полеміка, про те, чи святкуємо ми 1,000-ліття православної чи католицької віри? Ми відзначатимемо 1,000-ліття Христової Церкви в Україні, Христової Віри, що просвітила наших предків і дала нам Церкву, підвалинами якої є ЛЮБОВ. З якою радістю і з яким надхненням сприйняв би український нарід на Батьківщині і в розсіянні вістку про те, що всі українські владики зібралися, щоб у братній любові обміркувати, як гідно відзначити наш Міленіюм!

Говориться про всякі імпрези, про наукові конференції, про пам'ятники й пропам'ятні видання... Безперечно, це все вартісні, важливі й потрібні елементи відзначення великого ювілею. Але, чи ж не більше значення мало би проголошення «урбі ет орбі», що всі українці, православні, католики й протестанти, виголошуватимуть молитву Господню. Вже не будемо згадувати про можливість покликання спільної богословської комісії, яка, разом зі спеціялістами мови, узгіднила б і уніфікувала всі Богослужбові тексти й тексти спільних молитов. Все ж таки, як сказано було вище, Провід Українських Націоналістів хоч і розглядає ці питання і їх обговорює, не має наміру втручатись у справи Церкви чи вживати натиск на українських владик, щоб осягнути цю мету. Ми тут висловлюємо тільки свою думку у важливих питаннях нашого церковно-національного життя. Ми переконані, що благодать Духа Святого, завдяки якій Українська Церква (Православна й Католицька) перенесла всі лихоліття та всі переслідування приведе й до того, що для української нації буде найкраще.

* * *

В. Василенко

ДЦ УНР
і український політичний світ

Загально відомо, що на еміграції через довгі десятиліття існує Державний Центр Української Народної Республіки (ДЦ УНР), як традиційно-легітимний символ державної суверенности українського народу, виявленої Актами 22-го січня 1918 і 1919 рр. у формі Української Народної Республіки.

В різних етапах він по різному виявляв свою дію. Після Другої світової війни, в 1948 році, на базі ДЦ УНР оформлено плятформу консолідації українського політичного життя і створено Українську Національну Раду, в склад якої ввійшли всі діючі на еміграції в ту пору українські політичні партії і організації, за виїмком Союзу Гетьманців Державників, які обстоювали традиції Української Держави з 1918 р., очолюваної тоді Гетьманом Павлом Скоропадським.

Таким чином в додатку до символічного протиставлення УНР ворогом наставленого окупаційного режиму під формою УССР, створено на базі Української Національної Ради можливості сконсолідованої дії українського політичного світу поза межами України.

Від часу реорганізації ДЦ УНР проминуло понад 35 років. В місяці липні ц.р. в Канаді відбулася IX-та Сесія Української Національної Ради, з участю 51 умандатованих осіб.

Перебіг її нарад і висліди заставляють нас сумніватися в тому, що це зібрання було справді дев'ятою з черги сесією створеної в 1948 році УНРади. Радше можна було б назвати це зібрання черговою сесією, яка своїм складом і структурою зовсім відбігла від стану з 1948 року. Що маємо на увазі? Від 1948 до 1978 року Українська Національна Рада відзеркалювала більш чи менш правильно репрезентацію формацій українського політичного світу. Деякі з українських політичних формацій брали увесь час участь в її праці, дехто лише короткий час, але всеж таки УНРада репрезентувала український політичний світ.

В 1978 році декретом Президента УНР в екзилі розв'язано УНРаду, яка на ділі була останнім відзеркаленням тієї структури, яку її творці в 1948 році оформили.

В 1978 році на УІІІ-ій Сесії УНРади започатковано зовсім новий етап, в якому не шляхом зговорення українських політичних партій чи організацій, як це було напередодні постання УНРади в 1948 році, але шляхом інтервенції тодішнього Президента УНР в екзилі Миколи Лівицького внесено основні зміни, чи фактично створено нову формацію, присвоюючи собі дотепереішню назву УНРади, в якій зведено представництво політичного сектора до підрядної ролі, а вирішне становище опинилося в руках Президента УНР в екзилі, який присвоїв собі право номінувати 24 членів УНРади в додатку до 24 членів від т.зв. виборного сектора. Представників від політичного сектора зведено до підрядного становища, давши їм дорогою ласки лише по 3-ох представників. Ось вам пропорція! Президент має має право назначувати 8 разів більше делегатів, як пооодинокі політичні формації! Очевидно, що такий стан зумовив і примусив багато політичних організацій, а в тому і ОУН, не брати участи ані в керівних органах ДЦ УНР, ані в праці так переформованої УНРади. Якщо додати до того зміни в Тимчасовому Законі ДЦ УНР, які, фактично, всю керму ДЦ УНР передали в руки Президента, то не дивно, шо вага УНРади зовсім змаліла і вона перестала бути речником українського політичного світу

У відповідь на критичні голоси щирих оборонців концепції і традицій Української Народної Республіки, Микола А. Лівицький і його окруження пояснювали, що заіснували зміни в українському житті і що такі зміни в ДЦ УНР необхідні і вийдуть не лише тій установі, але й українській визвольній справі на користь.

«Самостійна Україна»

Від 1978 р. проминуло доволі часу, щоб проаналізувати, чи справді зміни в ДЦ УНР і в парі з тим створення нової по структурі УНРади вийшло на користь українській визвольній справі і самому ДЦ УНР.

Про українську визвольну справу і ДЦ УНР в останніх роках важко щось конкретного підкреслити, чи то по стороні успіхів чи невдач.

Крім розмов з польським екзильним урядом в Лондоні і деяких радше пропагандивних чим політично-дипломатичних виявів, прямо не видно дії ДЦ УНР. Натомість, абсолютно незрозумілою є послідовна мовчанка ДЦ УНР про події в Україні, а зокрема про вияви руху спротиву в Україні. А як не як, від 1978 р. в Україні і на теренах, де перебувають арештовані чи заслані учасники руху спро тиву, появилося багато преважливих виявів і документів, які вказують на те, що **саме там ведеться основна боротьба за привернення державної суверенности українському народові.** Своєю мовчанкою ДЦ УНР виявив брак належного відчуття до того, що діється на Батьківщині, і свою ізоляцію від процесів боротьби з окупаційним режимом. Але навіть і на зовнішньому відтинку ДЦ УНР не використовував тих, не надто чисельних, але все ж таки існуючих можливостей дипломатичної дії. Загально відомо, що міжнародні конференції присвячені справі европейської безпеки, які відбувалися в Білгороді, в Югославії, і Мадриді, в Еспанії, були форумом для західніх демократій для видвигнення на міжнародному форумі дійсного стану в нутрі СРСР і поставлення під осуд публічної опінії нарушення людських, національних, культурних і церковно-релігійних прав населення СССР, а в тому числі і українського народу.

Факт, що уряд СРСР не дозволив «суверенній» УССР, членові-основоположникові Організації Об'єднаних Націй, підписати Гельсінську Угоду, а в парі з тим брати участь в тих конференціях, давав нагоду саме ДЦ УНР використати ту нагоду для проведення відповідної дипломатичної акції на тому терені. Бо, якщо Сан Маріно і Мальта мали право брати участь в конференції европейських країн, то жиба ж кожному ясно, що Україна повинна там бути заступленою. І якщо там не було УССР, то тим краща нагода була для дії ДЦ УНР. Але в своїй політичній мудрості Голова колись Виконного Органу УНРади, а тепер Уряду, лише згірдливо назвав мадридську конференцію фіяском. Чомусь представники СКВУ, Українських Церков, українські парляментаристи, українські дисиденти вважали за доцільне використати той форум, але для ДЦ УНР мадридська конференція і проблеми, які вона обговорювала, не представляли форуму гідної уваги діячів ДЦ УНР.

Основною засадою політики М.А. Лівицького від 1978 року був аліянс із ОУНр і поглиблювання конфліктів із тими політичними формаціями українського політичного світу, які вважали, що такий аліянс є неприродним і не принесе хісна ані ДЦ УНР ані українській справі.

На якій основі так гостро кваліфікуємо таку політичну лінію М.А. Лівицького? У першу чергу тому, що **той аліянс із самого початку пішов по лінії штучного поділу українського політичного світу на два табори** і був спрямований на внутрішню боротьбу, а не консолідацію українського політичного життя. Загально відомо, що всі українські політичні формації на еміграції є прихильниками повної державної суверенности українського народу, є принциповими ворогами московсько-комуністичного імперіяльного центру в Москві, який поневолює Україну. На цій базі є і можливою співпраця між українськими політичними формаціями, які різняться в своїх ідеологічно-програмових засадах, але вони спільно змагаються проти спільного нам ворога.

Замість того, шоб на тій осонові шукати за співпрацею всіх українських політичних сил М.А. Лівицький і Я. Стецько неодноразово деклярували себе принциповими оборонцями українських дер-

жавницьких аспірацій, а при тому всіх інших партиципантів українського політичного життя пробували змальовувати прихильниками окупаційного режиму в Україні, чи прихильниками російських федералістів, а навіть російських імперіялістів. Це, очевидно, не було нічим іншим, як самохвальбою, спрямованою на внутрішній ринок свого членства чи прихильників з одної сторони, а послідовним відчужуванням від процесів руху спротиву в Україні з другої. М. А. Лівицький і Я. С. Стецько належать до тих політичних діячів, які пробують будувати свою політику на «мандатах» історичного минулого, хоч нікому не є таємницею, що акти історичного минулого, на які вони покликаються, ніколи не давали мандатів саме тим особам. Вони були актами, що їх слід вважати або власністю цілого народу /акти 22 січнів 1918 і 1919/ або актами одної чи двох політичних груп /акт 30 червня 1941 р./, але ніколи таких актів не можна вважати наданням мандатів українським народом для М. А. Лівицького чи Я. С. Стецька. Отже, така політика не здобула підтримки українських політичних формацій і, очевидно, довела навіть до конфлікту між М. А. Лівицьким і Я. С. Стецьком. Конфлікт той зумовлений потягненнями провідників ОУНр, які повели так на зовнішньому як і внутрі широку кампанію, щоб доказати, що Акт 30-го червня 1941 р. важливіший від ІУ-го Універсалу і, консеквентно, що Я. С. Стецько є «прем'єром останнього леґітимного уряду України». Ця акція внесла замішання серед чужинців і не принесла користи для української визвольної акції. Але в ім'я правди слід ствердити, що М. А. Лівицький багато до цього причинився і довів до такого стану саме своєю співпрацею із Я.С. Стецьком. Чи з того скористав ДЦ УНР? Очевидно, що ні. ОУНр не повернулася до складу УНРади. Отже, і на тому відтинку політика ДЦ УНР потерпіла, бо своєю співпрацею із Я.С. Стецьком Президент УНР в екзилі допоміг в кампанії популяризації діяльности Я.С. Стецька. Можна б наводити ще й інші приклади своєрідної діяльности від імені ДЦ УНР в останніх роках, але не це є завданням цієї статті.

В нормальних установах, зокрема тих, які на кожному кроці наголошують свою демократичність, відповідальні діячі витягають з того належні висновки. Вони скликають чи то загальні збори членства, чи в даному випадку Сесію УНРади, на якій скаладають свої мандати і залишають за тим форумом виріши правильність чи неправильність їхньої дотеперішньої політики і дати змогу вибрати новий склад осіб, які б мали дальше вести ту установу.

Вправді, напередодні ІХ-ої Сесії УНРади прийшли від Президії УНРади листи-запрошення до тих українських політичних організацій, які не брали участи в керівних органах ДЦ УНР в останніх роках.

Дуже цікаво, що, як лише почали надходити відповіді від поодиноких політичних організацій, в яких вони висловлювали свої думки про дотепершню політику ДЦ УНР і заявляли, за яких умовин вони могли б змінити своє становище до ДЦ УНР — почався останній, дуже характеристичний етап «діяльности» діячів ДЦ УНР, який мав на меті ще дальше баламутити вже і так дуже звужений гурт прихильників ДЦ УНР. Маємо на увазі нефортунні публікації на сторінках української преси про ДЦ УНР і Патріярхат Української Католицької Церкви та про «відпартійщення керівних органів в політичному і громадському житті». Виглядає, що архітектом обох тих справ є проф. Я. Рудницький, але загально відомо, що в ДЦ УНР нічого не дається без згоди М.А. Лівицького, і тому він несе дуже велику частину відповідальности за наслідки таких потягнень проф. Я. Рудницького.

Та запитаймо, чому саме напередодні ІХ-ої Сесії УНРади ДЦ УНР зактивізувався в тих справах? Таж очевидно, що не тому, щоб допомогти справі Патріярхату Української Католицької Церкви. Хиба ж, що чинники ДЦ УНР зна-

ють про зусилля Владик і мирян Української Католицької Церкви на тому відтинку. Приходиться лише запитати діячів ДЦ УНР, чому вони саме тепер, по довгих роках важких зусиль включилися так нефортунно в ту справу? Чому вони вмішали в ту справу Українську Православну Церкву і викликали таку реакцію, яка появилася на сторінках «Українського Православного Слова»?

Також не менш дивним явищем є роздування чинникам ДЦ УНР на сторінках преси напередодні IX-ої Сесії УНРади про потребу відпартійщення керівних органів політичного і громадського життя. Таж вони знали, що така постава не поможе поладнати відносин із українськими політичними чинниками напередодні Сесії. Це виявилося дуже виразно в розмовах М.А. Лівицького з Головою ПУН М. Плав'юком, Головою УРДП М. Воскобійником і Головою ОУНр Я.С. Стецьком.

Очевидно, що ті заходи були подумані і виконані напередодні IX-ої Сесії УНРади, шоб витворити таку атмосферу, яка напевно не довела б до того, щоб в тій Сесії УНРади взяли участь політичні середовища, які шанують засади елементарного правопорядку. Бо тоді перед ними треба було б здати звіти із своєї «діяльности» як М.А. Лівицькому так і проф. Я. Рудницькому.Вони сподівалися, що за того рода «діяльність» вони не одержать похвал від українських політичних середовищ і тому вирішили на IX-ій Сесії їх не мати.

Якщо узглянити, що виборний сектор має в УНРаді 24 представники і номінаційний має 24 представники, то запитаймо, який вплив на перебіг наради міг мати політичний сектор, коли всіх умандатованих було 51. Хтось може сказати — це дрібна справа аритметики представників у світлі тих завдань, які є перед українським політичним сектором, який є зобов'язаний нести допомогу українському народові в його визвольній боротьбі. Це правда, і тому ту справу ведуть українські політичні формації, без огляду на те, що діється внутрі УНРади. Але зовсім інша вага тої аритметики представників для М.А. Лівицького. За словами учасників тої сесії, навіть в тому складі, на який вирішний вплив мав п. М.А. Лівицький вийшли наяву несподіванки, коли почалося голосування над кандидатами на керівні становища ДЦ УНР. І так, проти кандидатури М.А. Лівицького на становище Президента голосувало 10 учасників, проти проф. Ю. Бойка на становище Заступника Президента голосувало 21 осіб, а проти П. Лимаренка на становище Голови Президії УНРади 19 учасників. Отже, як бачите, для організаторів IX-ої Сесії УНРади додаткові представники українських політичних партій і організацій були небезпечними і вони, напевно, боялися за те, чи при участі додаткових представників, вони будуть перевибрані.

Як інформують учасники, навіть УРДП під проводом ред. В. Біляєва і проф. М. Степаненка, не взяла участи в керівних органах ДЦ УНР і є в опозиції до політики керівних органів ДЦ УНР. З політичних партій в УНРаді фактично залишилася одна одинока УНДС, від якої вибрали і Президента і Голову Президії УНРади. Всім відомо, яку силу і вплив в громаді представляє собою УНДС; отже, хай читачі самі вирішать, на кого спирається тепер ДЦ УНР. Вперше в останніх десятиліттях Віцепрезидент є з номінаційного сектора, себто номінований Президентом, а Головою ВО УНР безпартійний проф. Я. Рудницький, який публічно розхвалює існуючий стан відпартійщення ДЦ УНР.

Президент УНР в екзилі М.А. Лівицький здобув «пирову перемогу». Він має все під своєю контролею, себто має в ДЦ УНР свою власну партію УНДС, має ним призначених представників номінаційного сектора, ну і представників малочисельних платників пожертв на потреби ним контрольованого ДЦ УНР.

Він має право добирати собі такий склад співробітників, як це йому подобається і правдоподібно, ніхто йому в тому не буде перешкаджати.

Але громада мусить собі усвідомити,

що теперішня УНРада крім назви немає нічого спільного із УНРадою з 1948-го року, що вона не є речником українського політичного світу, який в ній не є заступлений.

Громада також в праві запитати, на якій основі вузький гурт співробітників М.А. Лівицького привласнює собі моральне право бути переємниками світлих традицій з доби визвольних змагань? Такою діяльністю, як та, що ведеться від 1978 року, та установа не заслужила собі на те і громада це вже пізнала.

Тепер черга за українським політичним світом знайти такі форми співдії, щоб, якщо не привернеться стан консолідації, то слід довести бодай до координації політичної дії, бо за сучасних обставин ДЦ УНР і в теперішньому стані УНРада не мають фактично жодного відношення до українського політичного світу і в тій ситуації той світ мусить знаходити вияви позитивної дії поза тією формацією.

* * *

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

Олександра Мудра

ПІД ВЕЛИКОДНІ ДЗВОНИ...

(Пані Орисі Яримович присвячую.)

І знов Великдень на чужині...
А поза нами спогад-мрія...
Ох, скільки літ минає нині,
Як нас прощала Україна?

Як молоденькими лишали
Батьків привітливий поріг,
А то, й з батьками мандрували
Чим далі з хати, геть у світ?

Не легка нам траплялась доля,
Проляг у світ тернистий шлях...
Та, нас манило сонце волі,
І розповзлись ми по шляхах.

Нас не зігнули: біль, розлуки,
Ні туга, праця, кривда, глум...
Ми зберегли дітей і внуків,
І чисте серце й ясний ум.

Ми ще в Европі згуртувались
У Відділах Золот-Хреста,
І несли поміч й рятували
Ранених воїнів в боях.

А далі, як війна скінчилась
Ми обмивали кров і сльози,
І двигали життя хрести.
Та хоч минуло літ багато,
Ще так далеко до мети!

Скрізь стільки лиха, стільки горя.
Та нежаліем наших рук,
І посилаєм ген за море,
Де тільки треба — плідний труд.

І хоч далеко на чужині,
Не жаль нам часу ні гроша,
Бо ми Борці, ми Героїні!
Ми вірні членки Злот-Хреста!

Ф. Кордуба

Загрозливе положення Зах. Світу

Die Einhegung sowjetischer Macht.
Kontrolliertes militarisches Gleichgewicht
als Bedingung europäischer Sicherheit.
Internationale Politik und Sicherheit. Bd.14.
Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft,
1. Auflage, 1982.

Колективна студія п.з. «Огороджування совєтської могутности» — це 500-сторінкова, актуальна тематикою публікація, яка під історичним аспектом віддзеркалює міжнародну політичну констеляцію сучасного бентежливого й неспокійного світу. Отже, йдеться про сучасність, яка відзначається динамікою небувалого в історії озброювання обох головних діяметрально протиставних потуг світу — ЗСА і СССР. Нарощування арсеналів конвенціонального й нуклеарного потенціялів цих двох потуг застрашаюче і прямо неймовірне. Виглядає, що на протязі однієї декади СССР на відтинках конвенціонального й нуклеарного озброєння вже випередив ЗСА. Під безперебійними пропагандивними гаслами «за мир в світі», СССР зумів перехитрити Захід, зокрема на відтинку мілітарної потужности, що допомагає його дипломатії провадити агресивну міжнародну політику з положення переважаючої сили. Після короткотривалого відпруження (детанту), СССР рішився на окупацію Афганістану з метою заздалегідь підготовити окуповану територію для дальших експансивних стратегічних операцій в напрямку Перської затоки. Мілітарний потенціял СССР — це серйозна загроза вибуху Третьої світової війни. Дорадник у справах безпеки през. Картера Збіґнєв Бжезінскі на протязі чотирьох років перестерігав ЗСА і їх союзників перед загрозою СССР для безпеки світу. Реакція зі сторони значної частини Конґресу, з демократичною перевагою, майже всіх засобів інформації і ліберальних кіл була дивна. Загально стверджено, що настанова конґресу є надто штивна супроти совєтського супротивника. Були також опінії, що висловлені конґресом погляди можуть допровадити до американсько-совєтської конфронтації. Тому щойно совєтська інвазія в Афганістан підтвердила таку настанову й була вирішальною для схвалення лінії Бжезінского та зміни американської закордонної політики. У висліді державний секретар Александер Гейґ перед Комісією Закордонних справ Сенату м.і. заявив, що СССР «є найбільшою загрозою для миру, перед якою стоїть світ». І вистачає тільки поглянути на мапу світу, щоб зрозуміти, що — спершу Бжезінскі, а пізніше Гейґ — мали на увазі. Отже, постала конечність «огороджування совєтської могутности», щоб запобігти вибух Третьої світової війни. Цій найважливішій проблемі для цілого людства є присвячена вище згадана студія. Треба мати на увазі, що СССР тримає світ під загрозою вибуху рівночасно в кількох точках. Згадаємо тільки найважливіші: окупація Афганістану, що є загрозою для Ірану й Пакістану та для безпеки світових родовищ нафти на Близькому Сході; загроза для Китаю від розташованих совєтських дивізій на границі вздовж ріки Уссурі і в Сінк'янґу; тривалі погрози Польщі: втримування в Східній Европі конвенціональних і нуклеарних сил, скерованих проти союзників НАТО; зміцнення гарнізонів летунства і фльоти на безправно окупованих СССР південних японських Курильських островах, що загрожує Японії, теперішньому союзникові комуністичного Китаю; авантурна політика СССР в Африканськім Розі і в Зах. Африці — Півн. Ємен (Аден); Етіопія й Анголя тривало озброюються як райони совєтської військової й політичної пенетрації в Африці;

роля Куби як джерела другої крім СССР бази світового комунізму; загроза в Сер. Америці. де СССР, з посередництвом Куби й безпосередньо, готує марксистські перевороти в чотирьох країнах: Нікарагва, Сальвадор, Гондурас і Гватемала. З метою зламати будь-який опір, СССР дослівно в усіх країнах світу піддержує пацифістів, організує терор.

Вище з'ясована картина змушує ЗСА до реакції, зокрема до озброєння евростратегічними ракетами в Европі, а також до продукції нових, із більшою й точнішою силою нищення ракет, як протиставний арсенал проти небезпеки з-боку СССР. Ці дві конечності не є легкі до зреалізування, бо до евростратегічного озброєння з великим застереженням ставляться союзники ЗСА в Европі, а коли йдеться про модернізацію американського воєнного арсеналу, през. Реген усе ще далі натрапляє на великі труднощі в Сенаті й Конгресі. Щоб успішно зреалізувати проблему роззброєння, СССР мусів би погодитися на взаємний контроль. Історія доводить, що СССР ніколи не респектував міждержавних договорів, тому коли б навіть дійшло до підписання договору про роззброєння одразу можна сказати, що такий договір не вартував би навіть кусника паперу, на якому він написаний.

Мілітарний потенціял, як правило, діє на трьох секторах: 1. мілітарній площині, як інструмент провадження війни; 2. на політичній арені як засіб відстрашування з однієї сторони, а також загрожування, репресіями й карами; 3. на політично-психологічній арені має значення його мілітарна перевага над воєнним потенціялом супротивника.

Не будемо глибоко аналізувати згадані три сектори; звернемо увагу тільки на перший із них. «Традиційні» клясичні війни, які на протязі віків були проваджені тільки арміями, в сучасній нуклеарній епосі для надпотуг і деяких великодержав уже не актуальні. Тому для тих країн діє теза Клявзевіца «Війна — це продовжування політики іншими засобами» вже не актуальна. Справді СССР готується до конвенціонально-нуклеарної, тобто атомної війни. Але чи він на такий катаклізм зарізикує, це — сумнівно. В періоді по закінченню II світової війни ми є свідками небувалого нарощування мілітарної потужности СССР. Заходові буде щораз тяжче протиставитися до неї і все важче змусити СССР зрезигнувати з дальших агресивних намірів. Менші й середні держави вже не беруться під увагу, їх доля стає щораз труднішою. Тривалі льокальні війни, інспіровані Москвою, які поширюють окупаційну спромогу СССР, повинні турбувати всіх, особливо малі й середні держави, безборонні і схильні на поступи, бо сильні протектори не дуже ними зацікавлені. І так потужні ЗСА, які були здавалося б непереможною фортецею свободи й незалежности для інших народів, мають уже дуже великі труднощі обороняти власних інтересів. В такому становищі багато народів стали нічим, бо їх долею ніхто не цікавиться. А тим часом безперебійний розвиток воєнної техніки й десятки тисяч нуклеарних ракет в арсеналах суперпотуг загрожують цілковитим знищенням не тільки малих, але також і середніх держав.

Щоб читача зорієнтувати про взаємовідношення сил СССР — НАТО, завважимо, що багато стратегів стверджують що ще ніколи Аглянтійський союз не був так загрожений. Збройні сили СССР, разом з військами сателітних країн Варшавського договору, мають на просторі центральної і східної Европи в чотири рази більше танків, два рази численнішу артилерію і вдвоє більше воєнних літаків. Також під оглядом кількости військ, їх вишколу й бойової готовости є велика перевага, за оцінкою знавців,

по стороні Сходу.

Усіми цими проблемами займається нами коментована студія. Коли йде про її зміст, вона поділена на три основні розділи: 1. Політично-стратегічна нестабільність у 80-их роках із окремими аналітичними трактатами п'ятьох визначних у міжнародному науковому світі знавців. 2. Концептування об'єднаних обмежень, із 5 окремими трактатами різних спеціялістів цієї ділянки. 3. Вимоги мілітарної рівноваги в 80-их роках; можливі функції узгіднених обмежень із 6 окремими трактатами спеціялістів цієї ділянки.

Розглянути 16 трактатів окремих авторів в цій короткій статті неможливо. Кожний автор у своєму трактаті ґрунтовно розглядає всі аспекти мілітарного потенціялу СССР, не поминаючи глобальної заінтересованости СССР, про що була вище мова. І так напр., Гаррі Гебман займається проблемою глобального проєктування совєтської потуги і стратегічними вимогами їх заблькування. (1/4) Автор Стівен Й. Лукаш у своїм трактаті розглядає динаміку рівноваги сил, взаємостосунки між технологією й контролею озброєння. (1/5). Фред Чарлз Ікл надрукував трактат на тему обмеження готової до воєнної конфронтації мілітарної потуги: основні точки й можливості дій. (2/1). 3/1 трактат Я. Бурта займається проблемами: оборонні спроможності й переговори про мілітарну безпеку та поновне встановлення функційної спільної залежности. 3/15 Філіп А. Карбер подав трактат «Можливості й границі договорів про мілітарну безпеку в Европі».

Вище згадані трактати заторкують комплекси різних актуальних проблем, пов'язаних із мілітарними потенціялами Схід-Захід. Найбільша увага концентрується на можливостях «огороджування» цебто блькування дальшого нарощування воєнного, конвенціонального й нуклеарного потенціялів СССР, щоб запобігти вибухові нуклеарної війни. А треба мати на увазі, що СССР готується до конвенціональної й нуклеарної війни й уже своїм арсеналом на багато перевищує потреби власної оборони. Воєнний потенціял СССР вже є спроможний до воєнних операцій у глобальних маштабах, бо його воєнно-морські сили де в чім перевищують відповідні сили ЗСА.

Рецензію кінчаємо цитатами із совєтського видання С.К. Ильин «Моральный фактор в современной войне». Москва, Военное Издательство Мин. Обороны, 1959. На ст. 82 цієї публікації надруковано:

«Наша воєнно-стратегічна мисль виходить із того, що в теперішніх умовах воєнний зудар між двома соціяльними системами, якщо до такого дійде, неминуче перетвориться в ядерну війну. В зв'язку з тим не треба забувати, що у вийняткових обставинах війська можуть здійснювати бойові дії тільки при застосуванні звичайної ракетної зброї без ядерних ладунків.» /ст. 82/.

І далі, на ст. 84, надруковано: «Нині на наступальну операцію війська можуть одержати до своєї диспозиції, разом із звичайними засобами, ядерні ладунки, кожний із яких своєю силою в тисячі раз перевищує боєзапас будь-якої артилерійської групи... Ракетні війська стратегічного призначення, ракетних частин інших видів і родів військ, які будуть співучасниками у вирішуванні більших стратегічних завдань...»

Цитоване вказує, до яких розмірів стратеги СССР плянують розгортати бойові дії на випадок конфронтації з Заходом. Слідкуючи за теоретичними плянуваннями, а також за розвитком совєтської воєнної, конвенціональної і термоядерної /нуклеарної/ техніки, людину опановує жах. Напрошується питання: чи СССР потрапить необмежено нарощувати й щораз модернізувати власну воєнну техніку, при злиденнім життєвім стандарті життя власного суспільства? Коли б таке нарощування й модернізування було тривале, для цілого світу катаклізм неминучий.

Мюнхен.

Іван Стебельський

ВІДКРИТТЯ БАБИН ЯР — ПАРКУ В ДЕНВЕРІ

Вже минуло досить часу після того історичного й унікального у вільному світі факту відкриття спільного парку-меморяпу, присвяченого понад 200 тисяч жертвам німецьких садистів, замордованих у Бабиному Ярі біля Києва від 29 вересня 1941 до 6 листопада 1943 року. У спільній могилі лягли десятки тисяч українців, євреїв та осіб інших національностей. Перші за те, що ставили фізичний і моральний спротив німецьким окупантам, а другі за те, що були євреями, приреченими Гітлером на тотальне й негайне знищення.

Кожний великий і визначний людський задум вимагає багато важкої праці, великого напруження фізичних і духових сил та поборення численних перешкод, що їх треба вміло перемогти, щоб дійти до позитивного завершення заплянованого діла. І коли я сьогодні, з перспективи п'ятьох літ, гляну на працю нашого Комітету й перейдений шлях наших зусиль та проблем і перешкод, що стояли на цьому шляху, то самому не хочеться вірити, що ми змогли добитися свого й доказати світові українську правду.

Дуже мало було таких, що вірили в наш успіх; а ще інші переконували нас, що пориваємося з мотикою на сонце. Мовляв, співпраця з єврейською громадою є неможливою, а ідея спільного Бабин Яр-Парку в Денвері — це чиста мрія й фантазія.

Та ми, сповнені вірою і переконанням у справедливість нашої справи, не звертали уваги ні на що, а вперто й послідовно прямували до накресленої мети.

Сміливо можна сказати, що наша впертість і завзяття увінчалися повним успіхом. Спільний українсько-єврейський Бабин Яр-Парк відкрито, він став дійсністю для всіх тих, що вірили й не вірили в успіх. Український Денвер став прикладом і доказом, що співпраця двох народів, українського й єврейського, є не лише побажаною, але також можливою, якщо обидві сторони, помимо вікових упереджень і пересудів знайдуть спільну мову, взаємний респект і відповідних партнерів.

Очевидно, що наші вороги (а їх, на жаль, є багато!,) докладали всіх зусиль, пропаганди й наклепів, щоб знищити наші зусилля, розбити розпочату співпрацю й саму ідею спільного парку. Перід вело большевицьке КГБ, прямо цькуючи до розбрату й ненависті, оплюгавлюючи членів нашого Комітету засобами брехні і демагогії. Та ми встояли на наших справедливих позиціях, з одної сторони, а з другої — знайшли відповідних партнерів, що не пішли шляхом накидуваної провокації і брехні, а продовжували хоча важку, але конечну співпрацю до успішного завершення заплянованого діла.

Бабин Яр-Парк, єдиний у цілому вільному світі, лежить у південно-східній частині міста Денверу на 27 акрах землі, що її подарувала Управа міста спеціяльно на цю ціль. Своєю топографією він до певної міри нагадує дійсний, колишній Бабин Яр біля Києва.

Сама ідея його побудови зародилася в групі єврейських місцевих ентузіястів у 1969 році, в першій мірі як протест проти нікчемного замовчання советською владою єврейських жертв на пам'ятнику, що совети поставили в 1961 році на місці кривавого злочину під натиском світової й місцевої опінії.

В 1971 році була зорганізована Фундація Бабин Яр-Парк; Президентом її стала велика гуманістка, всеціло віддана ідеї парку, Гелена Ґінзбурґ. На тому пості вона віддано й жертвенно працювала аж до своєї резиґнації в місяці травні 1982 року.

Новим енергійним і вмілим президентом Фундації став її перший заступник і права рука у довгій співпраці, архітект за фахом, Алян Ґасс.

Фундація перевела збірку фондів серед еврейської громади нашого міста та наполегливою працею добилась отримання дальших — міських, стейтових і федеральних фондів. Остаточно місто Денвер перебрало спонзорство побудови й улаштування парку на себе, а також перебрало всі публічні фонди й задекляровані дотації та залишену готівку, десь біля 40,000 долярів з переведеної збірки.

З огляду на цей факт, а також через те, що левина частина усіх фондів прийшла з публічних, а не з еврейських джерел, Бабин Яр-Парк із приватного став публічним парком. Тим самим він став доступним і для інших національностей, а особливо для української, та їхніх жертв, що впали з рук того самого ката в Бабиному Ярі.

Під натиском сприятливих обставин, особливо коли ми довідалися, що сам парк всеціло має бути присвячений еврейським жертвам Бабиного Яру й голокосту, з початком 1980 року офіційно був зорганізований Український Бабин Яр-Комітет, що його головою став Іван Стебельський, секретарем Юрій Мошинський, а Данило Желем, д-р Аскольд Мосійчук і голова місцевого Відділу УККА Іван Малькут — вільними членами. Пізніше ми кооптували ще Евгена Василину як скарбника.

Після переламання перших труднощів і сподіваних проблем спільної співпраці, наш Комітет всеціло й активно включився разом із Фундацією і за апробатою Управи міста, в дальшу спільну співпрацю над розбудовою й викінченням самого парку та його додаткового фінансування.

Я не буду тут розглядати докладно всі проблеми й конфлікти, що ми стрінули на шляху нашої співпраці з Фундацією і зорганізованою еврейською громадою та вже згадуваною брехливо-провакаційною большевицькою пропагандою. Вони, перш за все, пробували скомпромітувати мене як голову Комітету щоб таким способом знищити нелюбу й невигідну для

Члени Українського Бабин-Яр Комітету у садку сто засаджених райських яблунь, з яких кожна символізує 2 тисячі жертв замордованих нацистами у Бабиному Ярі біля Києва 29 вересня 1941 р. до листопада 1943 р. — в тому 60 тисяч українців. *Від ліва стоять:* **Д-р Аскольд Мосійчук, Іван Малькут, Іван Стебельський,** голова Комітету і автор статті, **Данило Желем, Юрій Мошинський та Евген Василина.**

них єдину на північному континенті Америки ділову співпрацю українців і євреїв. Безперебійно ведена на сторінках «Вісті з України», вже від початку 1980 року аж до самого відкриття парку, ця тарабанщина й підюджування своєї мети не осягнула.

Хоча підписувалися і ламалися спільні умови й відбувалися бурхливі спільні наради, то все ж таки, завдяки добрій волі, тактові, зрозумінню історичного значення будови спільного парку — пам'ятника, а найважливіше — почуття взаємного респекту помогли нам побороти всі труднощі та спільними намаганнями осягнути заплянoвану мету.

Сам плян парку був опрацьований японським архітектом зі Сан-Франціско — Сатору Нишита; він складається з чотирьох основних символічних частин , а решта землі залишена в дикому стані й поросла звичайною типовою для нашого клімату дикою травою.

Зараз же при вході до парку встановлено, серед засаджених дерев, два величезні, з чорного граніту, моноліти, спеціяльно різьблені, привезені з північної Каліфорнії. Вони нагадують камінні плити з десятьма заповідями Мойсея, з написами гебрейською, англійською й українською мовами. Тут також побудовано звукопис — магнетофон, що коротко, але документально подає англійською мовою про спільну трагедію обох народів у Бабиному Ярі.

В центрі парку побудовано амфітеатр, що його мешканці Денверу зможуть вживати для різних культурних імпрез.

На схилах засіяна чудова трава; сама гора засаджена гарними молодими деревами, а дно амфітеатру викладене гранітними плитками, щось на зразок мозаїки. В самій середині, в герметично замкненій коробці, покладена земля привезена стейтовим сенатором із Бабиного Яру з України. На таблицях вибито списки українських і еврейських організацій і окремих осіб та обох Комітетів, в пам'ять або на честь усіх тих, що пожертвували від 2,500 до 500 долярів, символічно купуючи деревце райської яблуні в засадженому садку (про що ще буде згадка).

Тут, між іншими, є прізвища української поетеси Олени Теліги, редактора Івана Рогача, посадника міста Києва Олекси Багазія, що загинули в Бабиному Ярі.

У північнозахідній частині парку стелеться доріжка від амфітеатру до яру, що його дном на весні й під час зливи бистро біжить вода. Через яр побудовано символічний дерев'яний міст, що має три стопи ширини й сім стіп висоти. Він має форму вагону для худоби, з маленьким віконцем посередині, помальований начорно. Подібні вагони вживали нацисти для перевозу, призначених на смерть або до концентраційних таборів. Перед входом і при кінці мосту споруджено, знову ж таки з відповідними написами (тільки англійською мовою) величезні, хоч дещо менші розміром від тих, що при вході, чорні гранітні обеліски.

Від мосту провадить доріжка у східньому напрямі до «саду привітів», де посаджено сто райських яблунь; кожне з них символізує одну із 2,000 жертв, що загинули в Бабиному Ярі. Всі яблуні мали своїх фундаторів, і їхні прізвища викарбовані в амфітеатрі. Там також зроблено вічне джерело, що витікає з великої гранітної плити, а перед ним ще один граніт з поетичними написами.

Цілий парк лежить на горбку, має чудовий вигляд на недалекі, маєстатично високі скелі «Ред Ракс», що широкою дугою тягнуться з півночі на південь через цілий стейт Колорадо. Цей парк повний символіки трагічних і незабутніх подій, які ніколи більше не повинні повторитися, хоч і сьогодні в Україні панує жорстокий режим, не кращий за нацизм.

Це і є одним із головних завдань парку-пам'ятника: нагадувати відвідувачам і прийдешнім поколінням про невинні жертви минулих і теперішніх.

диктаторських режимів.

Програма відкриття парку, при участі понад 300 учасників, в цей сонняшний осінній день складалася із святкового відкриття, шо його зробив Тед Раскін, скарбник Фундації, з відповідної, дуже змістовної молитви, що її провів о. Володимир Ситниченко, настоятель української православної церкви в Денвері, й із численних промов.

Серед промовців виступали, посадник Денверу, Фредеріко Пена, колишній посадник Біл МекНіколс молодший, представниця міської ради Стефанія Фут, Представник Ізраїля д-р Олександер Мізрухін, президентка Об'єднаної Еврейської Федерації Ш. Люп. Від імені Фундації коротко промовляв її теперішній президент Алян Гасс, а головним промовцем від еврейської громади, дуже добрим та зворушливим, була Гелена Гінзбург. Усі промовці висловлювали радість та задоволення з відкриття такого гарного парку-пам'ятника та дякували сердечно тим усім, що як працею, так і своїми пожертвами допомогли успішно завершити діло.

Від Українського Комітету промовляв його голова І. Стебельський, а після нього — головний промовець від української громади — генерал-майор Червоної Армії, визначний український дисидент Петро Григоренко. Його гарна змістовна промова, що головно заторкувала українсько-еврейські відносини, як у минулому, так і в сучасному, була нагороджена гучними оплесками.

Закінчив цю історичну церемонію своїм словом рабін Реймонд А. Зверін, автор політичних і глибоко символічних написів на деяких гранітних монументах.

Обидва денверські щоденники помістили знімки й написали дуже прихильні статті про відкриття парку. В подібному дусі були поміщені знімки й написи в еврейському тижневику «Інтермавтен Джуїш Нюс».

Загально треба сказати, що будова й відкриття спільного парку-пам'ятника являється величезним поступом на шляху до кращого співжиття межи двома народами. Це поступ, що матиме тривалу вартість і надію на більше раціональну, а не лише чуттеву, не завжди раціональну співпрацю обох народів, важливу як для одних, так і других.

Належиться висловити велике признання обом Комітетам і представникам обох зорганізованих громад, що зуміли знайти спільну мову й не зважаючи на всі трудноші, в ім'я кращого майбутнього, довершити це небуденне й історичне діло.

* * *

ФУНДАЦІЯ О. ОЛЬЖИЧА ВЛАШТУВАЛА НАУКОВУ КОНФЕРЕНЦІЮ ПРО УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ

Шампейн, Ілліной — *(ПС ДФОО).* Створена тут в 40-ву річницю смерти О. Ольжича Дослідна Фундація ім. Олега Ольжича, що її очолює проф. д-р Мирослав Чаповський, влаштувала успішну конференцію, присвячену справам **Державности України в ХХ-ому Сторіччі.** Конференція відбулася в Іллінойському університеті в Шампейн Урбані. Вона була сполучена із чотириденною науковою конференцією, присвяченою справам української культури, під керуванням проф. д-ра Дмитра Штогрина та проф. д-ра Богдана Рубчака — обидва з Іллінойського університету.

Конференцію в справах **Державности України в ХХ-ому Сторіччі,** що її влаштувала Дослідна Фундація ім. О. Ольжича в п'ятницю, 29-го червня 1984 р., підготовила спеціяльна комісія, на чолі з проф. д-ром Зеноном Левом Мельником з Синсинатського університету, а в її склад входили також професори Василь Верига (Торонський у.), Любомир Винар (Кентський у.) та голова Українського Дослідного Інституту в Іллінойському університеті проф. Дмитро Штогрин. В конференції взяло участь біля 60 професорів, дослідників історії, діячів культури й політичних обсерваторів з різних частин Америки й Канади. Майже всі доповіді були виголошені англійською мовою — з огляду на неукраїнських учасників конференції.

Учасників конференції привітав голова Програмової Комісії **З. Л. Мельник** і, з'ясувавши цілі й завдання конференції, попросив до слова піонера української історичної науки в американських університетах **проф. д-ра Івана Решетаря** з Вашінґтонського університету. У своїй «кіновт аддресс» проф. Решетар згадав головніші події в Україні в боротьбі українського народу за свою суверенну державність і проаналізував причини невдач. Тільки повне поєднання ідейности народу в боротьбі за волю з готовістю вести цю боротьбу чинно, під кермою загалом визнаваного оперетивного осередку, можна мати позитивні осяги. Оцінка нашого довкілля і його ставлення до змагання за українську національну державність мусить бути кожночасно враховані.

Першу сесію, що була присвячена розглядові історичного минулого й порівняльним перспективам самостійности України, відкрив **проф. д-р Любомир Р. Винар,** увівши слухачів у проблематику, що її розглядатимуть доповідачі. Доповідь на тему «Українське національне відродження в порівняльній перспективі» виголосив **д-р Роман Шпорлюк,** професор історії Мічіганського університету й автор кількох загально респектованих книжок. Розглядав він зокрема українське національне відродження та вплив на нього настанови поляків і росіян до українського народу. Зокрема наголошував доповідач суспільно-політичний статус різних суспільних верств українського суспільства та їх здібність і можливості діяти додатньо чи від'ємно на формування національної свідомости українського народу. Проф. Шпорлюк ставив проблеми під дискусію відкрито й відважно, бо, на його думку, саме промовчування прикрих справ не усуне їх існування. **Проф. Степан М. Горак** із Східнього Іллінойського університету зробив порівняння державного будівництва за Української Національної Ради в 1917-1918 рр. із підходом до нього гетьмана Павла Скоропадського та Директорії УНР, з одного боку, та будівництва Карпатоукраїнської Держави в 1938-39 рр., спробами відновлення державности 30-го червня 1941 р. та зокрема зупинився на ясно викладених принципах у декларації УГВР. Доповідач висловив думку, що вагання Української Центральної Ради та брак зрозуміння потреби організувати збройні сили народу були чи не найосновнішою причиною невдачі українських визвольних змагань.

Дискутанти не погоджувалися з Р. Шпорлюковим перенаголошуванням економічних факторів з ущербом у сторону культурних елементів, а також із Гораковим надто великим песимізмом відносно Української Центральної Ради, в порівнянні з чином 30-го червня чи декларацією УГВР, бо за УЦРади існувала українська держава, а в 1941-44 було лише висловлене бажання, щоб вона заіснувала.

Другою дополудневою сесією, що була присвячена розглядові суспільних рухів в Україні в цьому сторіччі, провадив проф. д-р **Всеволод В. Ісаїв** із Торонського університету. Молодий дослідник цих рухів **Юрій Божик**, з того ж таки університету, доповідав на тему: «Студентсво й селянство як нові кадри в національному русі». У противагу до проф. С. Горака, доповідач уважав, що на початку цього сторіччя соціялізм відогравав велику ролю у формуванні революційних рухів, і великим було недомаганням те, що в Україні соціялізм обмежувався до інтелігенції, включно із студентством, але не доходив він до найчисленнішої суспільної верстви — до селянства. Тому соціялістична Українська Центральна Рада не мала органічного опертя на селянстві. Друга доповідачка в тій сесії — д-р **Марта Багачевська-Хом'як**, професор історії в Мангатенвілл коледжі й дослідниця в «National Endowment for Humanities», розглядала участь жіноцтва в українському громадському житті. Вона наголосила, що годі підходити до жіночих рухів у Східній Европі на початку цього сторіччя з точки погляду теперішнього розуміння боротьби за рівноправність жіноцтва в Америці чи Західній Европі. А все ж, українське жіноцтво було в передових лавах цього руху в минулому, а зокрема воно вказувало шлях російським жінкам.

В дискусії піднесено питання термінології: чи не слід було б перестати вживати, англійською мовою терміну «пезант» на означення українського селянина, тим більше, що в Америці ніхто не називає хлібороба «пезантом», що звучить принижуюче. Українським науковцям варто було б подумати про це.

Третя з черги сесія (перша після обіду) була присвячена темі «Релігія в модерній добі України»; керував нею д-р **Мирослав Лабунька,** професор історії Ла Саль коледжу. Автор багатьох розвідок і міжнародно визнаний науковий спеціяліст у справах релігії в СССР — **проф. д-р Богдан Р. Боцюрків** із Карлтон університету в Оттаві — розглядав відродження Української Автокефальної Православної Церкви за Митрополита Василя Липківського та знищення її московсько-большевицьким режимом і включення всієї української Церкви, православної і католицької, в російську православну церкву. Зупинився він на різних церковно-релігійних новотворах, включно до «покутників», речник яких проголосив себе втіленням самого Ісуса Христа і т.п. Доповідь на тему «Українська Православна Церква і Вселенська Константинопільська Патріярхія» написав **проф. д-р Аркадій Жуковський** із паризького Державного Інституту Східніх Мов і Цивілізацій, але не мав він змоги приїхати, тому відчитав її проф. д-р Петро Стерчо. Підкреслено в доповіді, що Українська Автокефальна Православна Церква, очолювана Митрополитом Василем Липківським вийшла з-під юрисдикції московської патріярхії, але не увійшла до юрисдикції Царгородського патріярха В останній фазі діяння на рідних землях і на еміґрації Уряд УНР робив заходи, щоб Царгородський патріярхат визнав УАП-Церкву, але цього не осягнено — за вийнятком Православної Церкви в Польщі поміж двома світовими війнами, на чолі з Митрополитом Діонисієм, який висвятив українську православну ієрархію в 1941-42 рр., а також за вийнятком невеликого відламу, що його очолює митрополит Андрій Кущак. А. Жуковський підкреслює, шо Українська Автокефальна Православна Церква в Европі й Укїнська Православна Церква у ЗСА, на чолі з митрополитом Мстиславом, що діє в молитовному єднанні з Українською Греко-Православною Церквою в Канаді, стоять на позиціях співдії з іншими пра-

вославними церквами, як посестрами, й не визнають в теперішню пору над собою ніякої «церкви-матері».

Четверта з черги сесія розглядала економічні аспекти в державному будівництві й нею керував **д-р Петро Стерчо,** професор політичної економії Дрексел університету. Першим доповідачем був **д-р З. Лев Мельник,** професор фінансової науки в Сінсинатському університеті, який розглядав тему «Україна в системі совєтської економії, з наголосом на експлуатацію багатства України». Проф. З.Л. Мельник уже багато років досліджує це питання на базі дуже скупих совєтських статистичних даних, на основі яких він прийшов до ясних наукових висновків. Свою доповідь ілюстрував він багатьма статистичними таблицями й обчисленнями, що вказують на недвозначну господарську експлуатацію України Москвою. Колишній член «Госплану України» — **д-р Федір Кушнірський** з Темпл університету — розглядав взаємовідношення поміж плянувальними агенціями Москви й Києва, з тим, що рішальну силу завжди має слово Москви. На територіях союзних республік діють не лише міністерства даної союзної республіки, але й безпосередньо діють всесоюзні міністерства, як і дуже облудні т.зв. всесоюзно-республіканські міністерства. Властиво. всі важливіші галузі народного господарства опановані всеціло центральними партійними й урядовими органами так, що на автономне рішення республіки нічого не залишається.

Наукова конференція розпочалася о год. 8:30 рано, а закінчилася о год. 6:15 під вечір з тим, шо обідна перерва тривала всього одну годину. Дев'ять доповідачів і чотири коментатори — це поважне число науковців, що виступали в одноденній конференції. Після всіх сесій проведено деяку дискусію, а зокрема, доповідачі відповідали на поставлені їм учасниками конференції запити. Запити були також на високому рівні, й принципової натури, бо ставили їх також здебільша фахівці даної царини науки. Немає сумніву, шо потрібно було більше часу, як для доповідачів, так і для дискутантів, шоб можна було належно обговорити кожну заторкувану проблему. Але — для цього треба влаштувати нові конференції, що їх Дослідна Фундація ім. Олега Ольжича влаштовуватиме і в майбутньому.

Як доповідачі, так і дискутанти порушували нераз дуже делікатні проблеми українського життя, але обговорювано їх з належною увагою, спокійно, аналітично, у згоді з історичними фактами й достовірними джерелами, тому розмови провадилися дуже спокійно. Спокійно йшли дискусії, не зважаючи на те, що учасники конференції — зокрема доповідачі й дискутанти, що були керівниками сесій, — належать до різних ідеологічних угруповань; але всіх їх єднала одна ідея — ідея самостійної й соборної української держави, з пошануванням людської гідности в ній.

На спільній вечері, що її влаштувала Дослідна Фундація ім. О. Ольжича для доповідачів і дискутантів з їх дружинами після закінчення конференції, в Ілліні клюбі університету, обговорювано неформально пляни чергової конференції та проблематику, шо її слід було б поставити під розгляд. Господарем вечері був проф. д-р Петро Стерчо, заступник голови Фундації, який і дякував усім партиципантам, на чолі з головою програмової комісії проф. д-ром З. Л. Мельником.

* * *

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ» ЗЛОЖИЛИ:

ЗСА:

Суховерський О.	18.00 дол.
Давид Яків	10.00 дол.
Шайда Іван	8.00 дол.
Войтович П.	8.00 дол.
Лучанка М.	8.00 дол.
Попович Маруся	6.00 дол.

Канада:

Захарчук В.	25.00 дол.
Небелюк М.	14.00 дол.
Куцик Петронеля	13.00 дол.

Адміністрація «С. У». усім Жертводавцям щиро дякує!

АДРЕСИ ПРЕДСТАВНИЦТВ «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ»

В Англії:

Mr. O. Semeniuk
41 Farfield Ter.
Bradford, BD9 5AW
West Yorkshire England

В Німеччині:

Dr. Yakiw Makoweckyj
8 Muenchen 80
Ayingerstrasse 23/II r.
West Germany

В Австралії:

Mr. T. Topcij
93 Blamey Cr.
Campbell, A.C.T. 2601
Canberra, Australia

В Арґентині:

Mr. Bohdan Kowal
Rivadavia 1569 1033
Buenos Aires
Argentina

У Франції:

Mr. Basile Moulek
34. rue de la Belle-Ile
77500 Chelles, France

Published by:

UKRAINIAN - AMERICAN
PUBLISHING and PRINTING CO.
2315 W. Chicago Ave. Chicago Ill. 60622 USA